Syftet med denna rapport är att ge förbunden i Facken inom industrin ett underlag som beskriver de ekonomiska förutsättningarna inför den återupptagna avtalsrörelsen 2020.

Ekonomiska bedömningar

Oktober 2020

FACKEN inom industrin

Facken inom industrin (FI) är ett samarbetsorgan mellan de fackförbund inom industrin som omfattas av det så kallade industriavtalet. De fem förbunden är Sveriges Ingenjörer, Unionen, IF Metall, Svenska Livsmedelsarbetareförbundet samt GS (Facket för skogs-, trä- och grafisk bransch).

Ytterligare exemplar av rapporten kan beställas på e-postadress: fi.kansli@fikansli.se. Rapporten finns även att hämta på www.fackeninomindustrin.se

Förord

Syftet med rapporten ”Ekonomiska bedömningar – hösten 2020” är att ge de förtroendevalda i förbunden i Facken inom industrin ett underlag som beskriver de ekonomiska förutsättningarna inför den återupptagna avtalsrörelsen i oktober 2020.

När parterna inom industrin agerar måste de beakta att de har en lönenormerande roll på hela den svenska arbetsmarknaden. Det innebär att förbunden måste anlägga ett långsiktigt perspektiv och beakta de samhällsekonomiska förutsättningar som råder.

Upplägget av rapporten och de bedömningar som arbetsgruppen gör följer de resonemang och principiella förhållningssätt som redovisas i Facken inom industrins skrift ”Bästa möjliga – om lönebildning och samhällsekonomi”.

Rapporten inleds med arbetsgruppens sammanfattande bedömningar. Därefter följer sju kapitel som i tur och ordning behandlar ”Omvärlden”, ”Sveriges ekonomi”, ”Industrins konkurrenskraft”, ”Inflation”, ”Sysselsättning och arbetsmarknad”, ”Löner” och ”Jämförelser mellan kriser”.

Rapporten innehåller en omfattande mängd fakta. Som underlag har arbetsgruppen använt många olika källor. Bland annat används Konjunkturinstitutets rapport ”Konjunkturläget september 2020”. Vi har också använt en hel del internationella källor, framför allt data och rapporter från OECD, Eurostat, ECB och IMF.

De bedömningar som arbetsgruppen gör i rapporten står rapportförfattarna själva för.

I arbetsgruppen som arbetat fram denna rapport har ingått Julia Boguslaw och Tobias Brännemo, Unionen, Jonathan Herlitz och Göran Nilsson, IF Metall, Staffan Bjurulf, Sveriges Ingenjörer, Martina Aksberg och Erica Sjölander, Facken inom industrin.

Erica Sjölander
Kanslichef
Facken inom industrin
6 oktober 2020

1. SAMMANFATTANDE BEDÖMNINGAR 4

2. OMVÄRLDEN 9

2.1 REKORDSTORT FALL I GLOBAL BNP 9
2.2 ÅTERHÄMTNINGEN AV DEN EKONOMISKA UTVECKLINGEN ÄR INLEDD 9
2.3 UTVECKLINGEN I OLIKA LÄNDER 12
2.4 STOR OSÄKERHET OM UTVECKLINGEN KOMMANDE ÅR 13
2.5 SAMMANFATTNING 14

3. SVERIGES EKONOMI 15

3.1 KRAFTIGT BNP-FALL MEN ÅTERHÄMTNINGEN PÅ GOD VÄG 15
3.2 HUSHÅLLENS KONSUMTION 19
3.3 OFFENTLIG KONSUMTION 20
3.4 INVESTERINGAR 21
3.5 EXPORT 23
3.6 NÄRINGSLIVETS PRODUKTION OCH PRODUKTIVITET 25
3.7 SAMMANFATTNING 27

4. INDUSTRINS KONKURRENSKRAFT 29

4.1 INDUSTRIPRODUKTION 29
4.2 NÅGOT SNABBARE ÖKNING AV ARBETSKRAFTSKOSTNADERNA I SVERIGE ÄN I VÄSTEUROPA 32
4.3 FÖRSVAGAD VÄXELKURS 33
4.4 STÄRKT KOSTNADSLÄGE GENTEMOT VÄSTEUROPA MÄTT I GEMENSAM VALUTA 34
4.5 ÖKANDE PRODUKTIVITET 36
4.6 KAPACITETSUTNYTTJANDET HÖGT FRAM TILL KRISEN 37
4.7 HÖG INVESTERINGSKVOT 38
4.8 LÖNSAMHETEN VISAR MOTSTÅNDSKRAFT 38
4.9 SMÅ FÖRÄNDRINGAR AV SVENSKA MARKNADSANDELAR 42
4.10 BYTESFÖRHÅLLANDET OFÖRÄNDRAT 43
4.11 BYTESBALANSEN 44
4.12 BRUTTONATIONALINKOMST 45
4.13 SAMMANFATTNING 46

FÖRDJUPNING: OMSTART EFTER CORONAPANDEMIN I STORFÖRETAGEN 47

EFFEKTER AV CORONAPANDEMIN HAR LETT TILL NEDGÅNG ANDRA KVARTALET 2020 47
POSITIVA BESKED INFÖR TREDJE KVARTALET OCH ANDRA HALVÅRET 2020 48
STARK OCH SNABB ÅTERSTART I SVERIGE GENOM HÅLLBAR UTVECKLING OCH INNOVATION 49
SAMMANFATTNING 49

5. INFLATIONEN 50

5.1 LÄGRE INFLATION 2020 EFTER TRE ÅR MED INFLATION KRING MÅLET 50
5.2 FLERA TILLFÄLLIGA FAKTORER BAKOM FALLET I INFLATION 50
5.3 INFLATION I ANDRA LÄNDER 52
5.4 PRISUTVECKLING UR FÖRETAGENS PERSPEKTIV 53
5.5 PENNINGPOLITIK, MAKROTILLSYN OCH DE FINANSIELLA MARKNADERNA 55
5.6 PROGNOSER FÖR INFLATIONEN 59
5.7 SAMMANFATTNING 61

6. SYSSELSÄTTNING OCH ARBETSLÖSHET 62

6.1 SYSSELSÄTTNING 62
6.2 ARBETSLÖSHETEN 65
6.3 KORTTIDSARBETE 69
6.4 LÅNGTIDSARBETSLÖSHETEN I KRISENS INLEDNINGSSKEDE 72
6.5 SAMMANFATTNING 74

7. LÖNER 76

7.1 INDUSTRINS LÖNEUTVECKLING 76

7.2 DÄMPADE REALLÖNEÖKNINGAR 77
7.3 LÖNEÖKNINGAR HOS ARBETARE OCH TJÄNSTEMÄN 78
7.4 MINSKANDE LÖNEGAP 78
7.5 STÖRRE LÖNESPRIDNING BLAND TJÄNSTEMÄN ÄN ARBETARE 79
7.6 INDUSTRIN NORMERAR 80
7.7 SVERIGE OCH EUROPA 80
7.8 SAMMANFATTNING 83

8. JÄMFÖRELSE MELLAN KRISER 84

8.1 1990-TALSKRISEN 84
8.2 DEN GLOBALA FINANSKRISEN 85
8.3 PRODUKTIONENS UTVECKLING 86
8.4 INDUSTRIPRODUKTIONENS UTVECKLING 87
8.5 UTVECKLINGEN PÅ ARBETSMARKNADEN 88
8.6 SAMMANFATTNING 93

APPENDIX 94

1. Sammanfattande bedömningar

Detta avsnitt är en sammanfattning av rapportens kapitel som beskriver de ekonomiska förutsättningarna inför att avtalsrörelsen 2020 återupptas. Med utgångspunkt i detta redovisas de bedömningar och slutsatser vi drar utifrån de rådande ekonomiska förutsättningarna.

Från måttlig tillväxt till ett historiskt ras - återhämtningen är inledd

Pandemin medförde en tvär och kraftig inbromsning av aktiviteten i världsekonomin under våren 2020. Även om återhämtningen har inletts under hösten så bedöms utvecklingen ge ett historiskt stort fall i global BNP år 2020.

Utsikterna framöver är osäkra och beror på hur långvarig pandemin blir. Det beror i sin tur på hur smittspridningen utvecklas och när det kommer att finnas ett vaccin tillgängligt. De flesta bedömare menar att det sannolikt dröjer mer än ett år innan världsekonomin är tillbaka på nivån före krisen. Återhämtningen verkar dock gå fortare än vad man trodde i våras när ekonomierna rasade som värst. Tillväxttakten globalt förväntas bli drygt fem procent år 2021 och knappt fyra procent år 2022.

De ekonomisk-politiska åtgärderna för att motverka effekterna av pandemin har varit massiva och saknar tidigare motstycke, något som både kunnat mildra krisens förlopp och bör kunna underlätta återhämtningen.

Coronakrisen har medfört ett snabbt fall i svensk BNP under det andra kvartalet 2020. Införda restriktioner, ändrade beteenden och störningar i de globala leveranskedjorna gjorde att framförallt hushållens konsumtion och exporten minskade kraftigt. Månadsdata visar att det värsta fallet kom i april och maj och sedan har en återhämtning inletts. Återhämtningen har hittills gått betydligt snabbare än vad prognosmakare bedömde i våras.

Svensk BNP väntas under helåret 2020 minska med 3-4 procent för att sedan öka i ungefär samma takt under 2021 och 2022. BNP kommer då under hösten 2021 vara tillbaka på samma nivå som innan krisen. Även i Sverige har stora finanspolitiska satsningar kunnat mildra nedgången. Krisstöden har varit viktiga och hjälpt företagen att övervintra krisen vilket gör att man snabbt kan komma igång när hjulen börjar rulla igen. Fortsatta finanspolitiska stimulanser stärker också återhämtningen av ekonomin.

God konkurrenskraft när krisen inleddes ger möjligheter till gynnsam återhämtning

Svensk industris konkurrenssituation har förbättrats under senare år och särskilt under avtalsperioden 2017-2019 efter att under åren efter finanskrisen ha varit ansträngd. En genomgång av ett antal konkurrenskraftsindikatorer visar att svensk industri fortsatt hävdar sig väl jämfört med våra viktigaste konkurrentländer. Vi har de senaste åren sett stigande investeringar, industriproduktion, produktivitet och en god lönsamhet. Produktion och produktivitet ökade mer i svensk industri än i viktiga konkurrentländer. 2019 var arbetskraftskostnaden i svensk industri 385 kronor per timme, vilket kan jämföras med 401 kronor i Västeuropa och 443 kr i Tyskland. Flera indikatorer pekar alltså på att svensk

industri stärkte sin konkurrenskraft till och med 2019. Det är tydligt att vi inte är inne i en kostnadskris.

Det första halvåret 2020 minskade industriproduktionen till följd av pandemin i både Sverige och övriga Europa. Svensk industriproduktion minskade som mest i april och maj då produktionen var nästan 20 procent lägre än ett år tidigare. Skillnaden mellan industrins delbranscher har varit stor. Allra mest minskade produktionen inom fordonsindustrin medan till exempel gruvindustrin gick mer oberörd genom den akuta krisfasen. Andra branscher, som t.ex. läkemedelsindustrin har haft en god ökning av produktionen även under 2020. En relativt snabb återhämtning har sedan inletts, framför allt i vissa av de branscher som drabbades hårdast i våras. I augusti var hela raset i den totala industriproduktionen återhämtat och produktionen var tillbaka på den nivå som rådde före pandemin.

Utfallet hittills tyder på att svensk industri haft en något mindre nedgång i produktionen än i övriga Europa. Även återhämtningen verkar gå något snabbare för svensk industri så här långt. När det gäller utvecklingen av arbetskraftskostnader och produktivitet är de utfall i statistiken för 2020 som inkommit så här långt mycket osäkra och svårtolkade.

De stora industriföretagen drabbades under det andra kvartalet av pandemin, i form av minskad efterfrågan och stopp i leveranskedjor. Detta har påverkat såväl företagens omsättning som företagens ekonomiska resultat. Utsikterna för tredje kvartalet är bättre med en ökad orderingång. Medvetenheten och efterfrågan på hållbara produkter och tjänster har ökat under pandemin. Detta kan gynna de svenska industriföretagen som ligger långt framme inom innovation och hållbar omställning. När coronakrisen kom befann sig industrin i ett relativt gynnsamt läge jämfört med för några år sedan och med de senaste årens goda lönsamhet finns det trots allt möjligheter att göra framtidsinriktade investeringar vilket dels kan bidra till återhämtningen och dels ge fortsatt god konkurrenskraft.

Inflationen lägre på kort sikt, inflationsförväntningar på längre sikt kvar nära inflationsmålet

Inflationstakten och inflationsförväntningarna har i princip legat på inflationsmålet under innevarande avtalsperiod, 1,9 procent i genomsnitt enligt KPIF, som är Riksbankens målvariabel. Det är svårt att komma så mycket närmare. Inflationstakten kommer att bli betydligt lägre under 2020, omkring en halv procent, för att sedan stiga till drygt en procent 2021. Den låga inflationen beror till stor del på tillfälliga faktorer, främst fall i energipriser och ett lägre resursutnyttjande i pandemins spår. Mätt med KPIF exklusive energi var inflationstakten i augusti 2020 1,4 procent.

Inflationen bedöms alltså öka och hamna inom Riksbankens toleransintervall (1-3 procent mätt med KPIF) men fortfarande under målet på 2 procent de närmaste åren. Om återhämtningen blir snabbare nås inflationsmålet också snabbare. De långsiktiga inflationsförväntningarna är hyfsat stabila och ligger några tiondelar under inflationsmålet.

Producentpriserna (PPI) ökade med hela tio procent under 2018, var sedan relativt stabila under 2019, för att falla med omkring fem procent under 2020. Industrins förädlingsvärdepriser har ökat med 2,4 procent per år under perioden 2017 till 2019. Motsvarande siffra för hela näringslivet förädlingsvärdepris har varit 1,9 procent. Industrins priser har således ökat mer än konsumentpriserna under de senaste åren.

Från en stark arbetsmarknad till allvarligt läge

Det råder osäkerhet om hur utvecklingen på arbetsmarknaden kommer bli i den återhämtning som nu inletts. Effekten på arbetslösheten av en kris kommer erfarenhetsmässigt med en viss eftersläpning. Det finns tecken på att krisens botten på arbetsmarknaden ännu inte är nådd då antalet som varit arbetslösa längre än ett halvår fortsatt att öka. Samtidigt rapporterar arbetsförmedlingen att det är många arbetslösa som lämnar för att de fått jobb eller påbörjat en utbildning. Arbetslösheten steg snabbt under våren men har sedan legat kvar på en nivå kring nio procent de senaste månaderna.

Möjligheten att använda sig av korttidsarbete har gjort att företagen kunnat övervintra personal vilket haft en dämpande effekt på arbetslösheten. Antalet permitterade minskar enligt de senaste uppgifterna men sifforna gällande sommarmånaderna bör tolkas med en viss försiktighet. Arbetsmarknadsläget de närmaste åren påverkas av hur snabb den ekonomiska återhämtningen blir efter coronakrisen. I närtid är det avgörande vad som händer med de anställda när företag lämnar systemet med korttidsarbete och hur stor del av de lagda varslen som övergår i faktiska uppsägningar.

Fortsatt ökade reallöner till och med 2019

Under perioden 2017-2019 har de nominella lönerna i svensk industri ökat med cirka 2,5 procent i genomsnitt per år. Reallönerna ökade med 0,7 procent per år. Om man lägger till de 0,5 procent som motsvarar värdet av den ytterligare avsättningen till deltidspension/flexpension blir den reala ökningen knappt en procent per år.

Industrin normerar i Sverige och den senaste avtalsperioden överensstämmer löneökningstakten i svensk industri med löneökningstakten på arbetsmarknaden totalt. Viss variation mellan branscherna förekommer dock och i topp under perioden 2017-2019 återfinns offentlig sektor.

Jämförelser mellan corona-, finans- och 1990-talskrisen

I rapporten gör vi en fördjupning där utvecklingen så här långt av produktionen och på arbetsmarknaden i dagens kris jämförs med två tidigare ekonomiska kriser.

Både corona- och finanskrisen är globala kriser där förändringarna i sysselsättningsgrad och arbetslöshet är i ungefär samma storleksordning, cirka tre procentenheter lägre sysselsättningsgrad och 2-3 procentenheter högre arbetslöshet vid en jämförelse av toppnivån med botten. Läget på arbetsmarknaden försämrades som värst under 1990-talskrisen då sysselsättningsgraden minskade med tolv procentenheter och arbetslösheten ökade med nio procentenheter.

BNP-fallet under coronakrisen på 8,3 procent under ett enskilt kvartal är större och betydligt snabbare än både 1990-talskrisen och finanskrisens fall på cirka 6 procent. Dock verkar återhämtningen under nuvarande kris bli snabbare, åtminstone inledningsvis. Prognoser pekar på att den totala BNP-nedgången kommer att bli mindre under coronakrisen jämfört med tidigare kriser.

Under 1990-talskrisen och finanskrisen följdes utvecklingen av både sysselsättning och arbetade timmar åt, men under coronakrisen har arbetade timmar fallit i betydligt högre grad än sysselsättningen, vilket till stor del beror på de omfattande korttidspermitteringarna.

Både under 1990-talskrisen och finanskrisen var industrin den sektor som drabbades hårdast, men coronakrisen slår mer brett på arbetsmarknaden där framförallt de anställda i tjänstesektorn drabbas hårt. Dock finns flest av de anställda som omfattats av permitteringar inom industrin. Finanskrisen slog ännu hårdare mot industrin än coronakrisen både vad gäller produktion och sysselsättning, åtminstone sett till utvecklingen så här långt.

Vår bedömning av det ekonomiska läget

Sammantaget visar denna rapports uppdatering av de ekonomiska bedömningarna att coronakrisen fått stora effekter på ekonomin men också att en återhämtning redan är inledd och att det finns goda möjligheter för svensk industri och ekonomi att komma tillbaka till den relativt goda ekonomiska utveckling som man varit inne i de senaste fem åren.

Eftersom coronakrisen inte utlösts av underliggande ekonomiska obalanser som tar lång tid att rätta till har krisen goda förutsättningar att bli relativt kortvarig, till exempel i jämförelse med finanskrisen.

Det snabba och kraftiga fallet i svensk ekonomi nådde sin botten under andra kvartalet. Utvecklingen är sedan ett par månader på god väg mot mer normala förhållanden. Osäkerheten, som i mars var monumental, har minskat betydligt. Pandemin kommer att fortsätta att påverka ekonomin, men läget ser idag betydligt ljusare ut än för bara några månader sedan.

Det görs olika bedömningar om hur snabb återhämtningen kommer att bli och det kommer att se olika ut i olika branscher. En del branscher blev inte så hårt drabbade av krisen, andra har snabbt återhämtat sig medan det också finns delar av ekonomin där krisens effekter dröjer sig kvar längre.

Vad innebär ”bästa möjliga” i det ekonomiska läge som råder?

Facken inom industrin har ett antal gemensamma utgångspunkter och förhållningssätt när vi analyserar löneutrymmet[1]. I korthet handlar det om att vi analyserar löneutrymmet med utgångspunkt i inflationsmålet och den långsiktiga produktivitetsökningen inom näringslivet samt med hänsyn till utvecklingen av svensk konkurrenskraft och läget på arbetsmarknaden.

Facken inom industrin menar att förhandlingar om nya löner inte bör följa de konjunkturella svängningarna utan utgå från ett mer långsiktigt perspektiv. Det gäller i såväl hög- som lågkonjunktur. På så sätt kan lönebildningen bidra till ökad förutsägbarhet och stabilitet. Företagens långsiktiga förmåga att betala högre löner till sina anställda påverkas framför allt av annat än det aktuella konjunkturläget. Det handlar om hur produktiviteten och kostnaderna utvecklas jämfört med andra länder och hur Sverige och svensk industri står sig i den internationella konkurrensen.

[1] I skriften ”Bästa möjliga – om lönebildning och samhällsekonomi” görs en genomgång av Facken inom industrins utgångspunkter och förhållningssätt i synen på löneutrymmet. Skriften hittas på www.fackeninomindustrin.se.

Svensk industri har under ett antal år hävdat sig väl jämfört med våra viktigaste konkurrentländer. Konkurrenskraften har tydligt stärkts jämfört med situationen 2013–2014. Coronakrisen har under 2020 fått stora effekter på hela världsekonomin. Det är för tidigt att dra slutsatser om de långsiktiga effekterna men vår genomgång av ett antal konkurrenskraftsindikatorer visar inga tecken på att Sveriges internationella konkurrenskraft hittills har försämrats. Fallet i industriproduktion beror på ett kraftigt fall i efterfrågan, problem med leveranskedjor och ändrade beteenden som inte är specifika för Sverige utan drabbar industriproduktionen i alla länder.

Reallöneökning till medlemmarna är ett av Facken inom industrins viktiga mål. Vår sammantagna bedömning är att de ekonomiska förutsättningarna även framöver ger ett utrymme för fortsatt ökade reallöner.

Hög sysselsättning är Facken inom industrins andra viktiga mål. I nuvarande läge är det viktigt att inse att både för låga och för höga löneökningar riskerar att öka arbetslösheten. Löneökningar höjer de anställdas inkomster och ökar efterfrågan men samtidigt ökar företagens kostnader. För höga löneökningar riskerar även att leda till hög inflation, vilket hotar Riksbankens inflationsmål och kan leda till åtstramningar och negativa effekter på sysselsättningen. Den risken är dock liten idag. Facken inom industrins mål bör i detta läge vara att nå en löneökningstakt som främjar en så bra återhämtning i svensk ekonomi och industri som möjligt. En ansvarsfull lönebildning är en faktor som ger stöd för en återhämtning under kommande år. Nuvarande lönenivåer och de senaste årens löneökningstakt i Sverige har gett stöd till en långsiktigt god utveckling på arbetsmarknaden.

Dessutom behövs fler kraftfulla verktyg för att öka de anställdas kompetens och företagens förnyelse- och omställningsförmåga. Det behövs också fortsatta investeringar och framtidssatsningar så att företagen är bättre rustade för att klara konkurrenskraften på längre sikt.

2. Omvärlden

I det här kapitlet görs en övergripande genomgång av den globala ekonomiska utvecklingen under de senaste åren och hur världsekonomin påverkats av coronakrisen. Fokus ligger främst på att beskriva utvecklingen av BNP-tillväxten i olika länder och delar av världen. För den framåtblickande analysen används prognoser från IMF, OECD och Konjunkturinstitutet.

2.1 Rekordstort fall i global BNP

Det har varit en dramatisk utveckling i den globala ekonomin sedan mars 2020, helt dominerad av effekterna av coronapandemin. Omfattande åtgärder sattes in under våren för att begränsa smittspridningen och dessa åtgärder har, tillsammans med självpåtagna restriktioner, fått stora negativa ekonomiska effekter som resulterat i kraftigt fallande BNP i flertalet länder. Den ekonomiska aktiviteten avstannade helt eller delvis i stora delar av världsekonomin. Det snabba förloppet återspeglades i både en utbuds- och efterfrågechock, där restriktioner försvårade den internationella handeln och bidrog till störningar i leveranskedjor.

Diagram 2.1 BNP, årlig förändringstakt, fasta priser

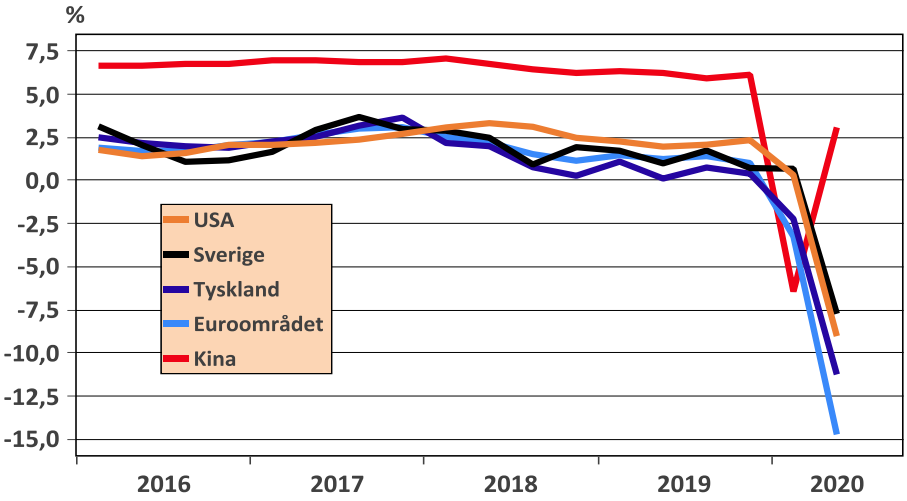

Källa: Eurostat, nationella källor och Macrobond

I diagram 2.1 visas att den globala ekonomiska utvecklingen åren 2017 och 2018 hade en stark tillväxtperiod som mattades av under 2019. Prognoserna i början av 2020 pekade på ljusa ekonomiska utsikter inför framtiden, vilket inte infriades då coronakrisen slog till. Raset i BNP under det första halvåret och framförallt under det andra kvartalet var mycket stort. Även om hela världen har drabbats hårt av pandemin är det ändå skillnader i hur olika länder påverkats ekonomiskt. Dels beroende på hur krisen hanterats men också beroende på hur landets struktur ser ut, till exempel vad gäller demografi och näringslivsstruktur.

2.2 Återhämtningen av den ekonomiska utvecklingen är inledd

Återhämtningen av den ekonomiska utvecklingen i omvärlden har inletts och flera globala konjunkturindikatorer har vänt uppåt från en djup botten. Inköpschefsindex indikerar tillväxt i många länder under de senaste månaderna, både vad gäller ekonomin i sin helhet och tillverkningsindustrin. Stigande indikatorer betyder inte att läget ännu har återgått till läget före krisen men det är tydligt att produktionen har börjat återhämta sig från låga nivåer. Osäkerheten

är fortfarande överhängande, företag i många länder har en otillräcklig efterfrågan och flera hushåll möter fortsatt en osäkerhet om sina framtida jobbutsikter.

Diagram 2.2 Inköpschefsindex tillverkningsindustrin

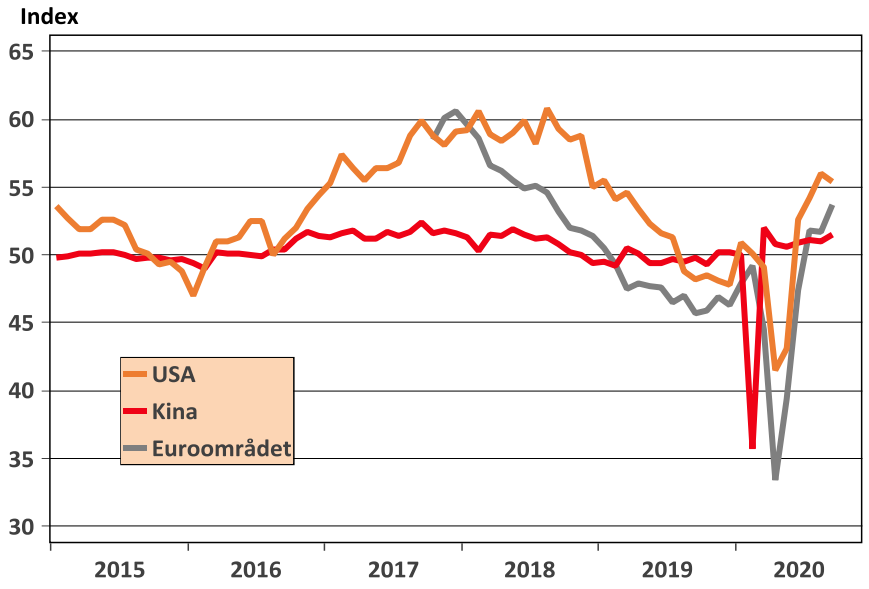

Källa: Markit och Macrobond

Utvecklingen av utrikeshandeln och den globala industriproduktionen visar tydligt hur pandemin medförde stora negativa effekter men också att återhämtningen kommit igång efter det snabba fallet. Om man jämför med raset i samband med finanskrisen så är raset denna gång mer tvärt men möjligen kan uppgången också gå fortare.

Diagram 2.3 Världshandel och global industriproduktion

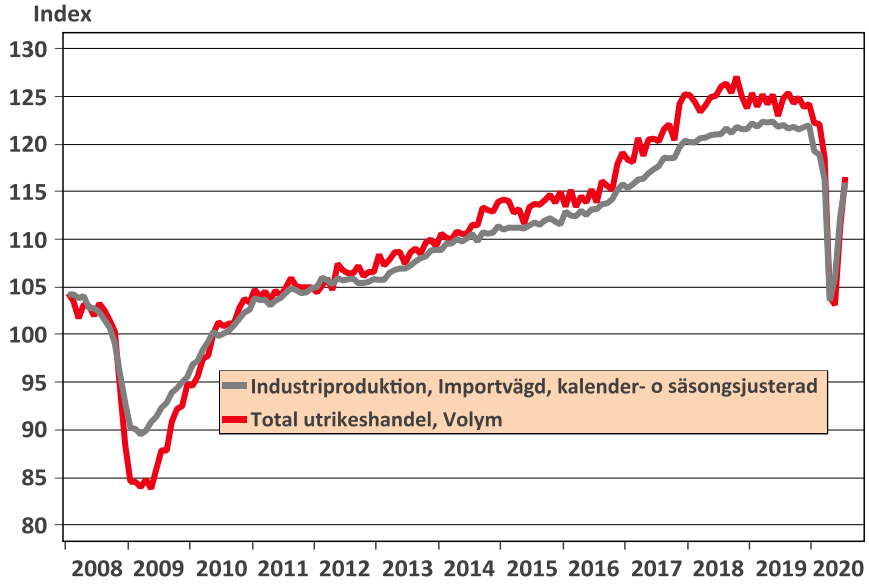

Källa: CBP World trade monitor och Macrobond

Den globala ekonomiska tillväxten framöver påverkas av effekterna av pandemin och hur snabbt återhämtningen kommer ske. I ett grundscenario bedömer IMF[2] att global BNP minskar med cirka 4,5 procent under 2020. Konjunkturinstitutets[3] prognos ger en liknande bild. Det är ett betydligt större fall i världsekonomin än vid finanskrisen 2008–2009 då motsvarande minskning var 0,1 procent. En återhämtning i världsekonomin har inletts under andra halvåret 2020. IMF bedömer en återhämtning i den globala ekonomin med 5,4 procent i BNP-tillväxt under 2021. Konjunkturinstitutets prognos för omvärldens BNP-tillväxt är något lägre. I de länder som är viktigast för svensk export (KIX-vägd) väntas återhämtningen gå ungefär lika snabbt som för den totala världsekonomin (se tabell 2.2).

Diagram 2.4 Global BNP, index 2019 Q4=100

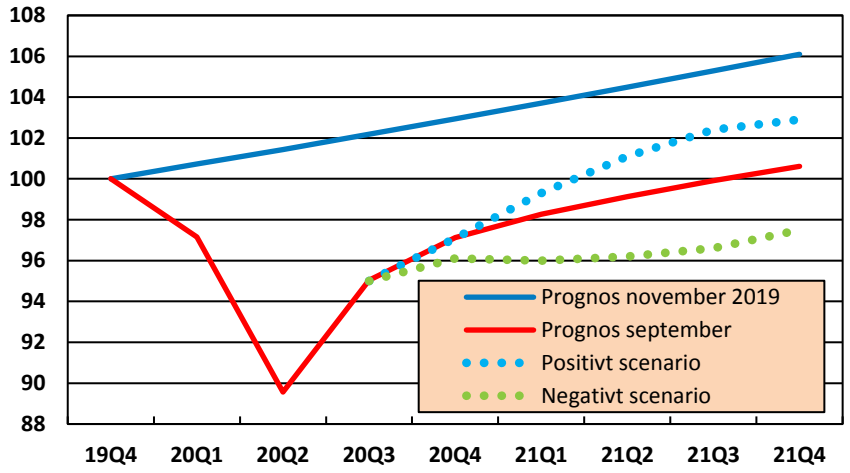

Källa: OECD interim outlook, september 2020

OECDs prognos[4] visas i diagram 2.4. Enligt den prognosen är BNP-nivån globalt tillbaka på nivån som rådde i slutet av 2019 under tredje kvartalet 2021. OECD gör också två alternativa scenarier som beror på hur pandemin och dess följdverkningar på ekonomin via olika restriktioner utvecklas.

Även om den totala osäkerhet som präglat de ekonomiska prognoserna sedan pandemins utbrott har blivit mindre efter sommaren är bedömningarna av världsekonomins utveckling fortsatt förenade med stor osäkerhet. Grundscenariot för den globala utvecklingen baseras på antagandet att pandemin började mattas av under maj/juni 2020 och att länder därefter successivt fortsätter att lätta på de restriktioner som vidtagits för att minska smittspridningen.

De stora finanspolitiska stimulanserna som genomförts i många länder, såsom exempelvis stöd till korttidsarbete, sänkta arbetsgivaravgifter och möjlighet att senarelägga skatteinbetalningar, har hittills lyckats förhindra en stor våg av företagskonkurser och kunnat mildra effekterna på arbetsmarknaden. Många företag står redo att öka produktionen då efterfrågan från omvärlden och hushåll återkommer vilket talar för att återhämtningen kan bli snabb.

De ekonomisk-politiska åtgärderna för att motverka effekterna av pandemin har varit massiva i denna kris och saknar tidigare motstycke. Även de beslut och signaler om fortsatt ekonomiskt

[2] World economic outlook 24 juni 2020.
[3] Konjunkturläget 30 september 2020
[4] OECD interim outlook 15 september 2020

politiskt stöd som kommit för att främja återhämtningen är av historiska mått. De största stimulanserna har genomförts av enskilda länder och framöver förväntas även EU:s återhämtningsfond kunna bidra till att stimulera återhämtningen i Europa.

2.3 Utvecklingen i olika länder

Kina verkar få en V-formad utveckling och tillväxten är redan nästan tillbaka på nivån före pandemin. Viktiga förklaringar till detta är att man snabbt fick kontroll på smittspridningen och har en stor hemmamarknad som genererar efterfrågan och tillväxt. Den globala efterfrågan som också är viktig för den kinesiska exporten är fortfarande försvagad, men återhämtningen i Kina gynnas av att mycket av varorna som är särskilt efterfrågade under pandemin produceras just i Kina.

Nedstängningarna i spåren av pandemin har slagit hårt mot USA:s ekonomi. BNP föll andra kvartalet med 9,5 procent, den mest dramatiska nedgången i modern tid. Arbetslösheten nådde i april nära 15 procent vilket var den högsta nivån sedan 1930-talet. Ekonomisk-politiska stimulanser har dock dämpat spridningseffekterna i ekonomin och återhämtningen har inletts. Även på arbetsmarknaden har läget förbättrats och arbetslösheten sjunkit tillbaka.

Euroområdet drabbades också hårt av coronaviruset – särskilt Frankrike, Italien och Spanien. BNP föll dramatiskt under våren men bilden inom euroområdet är splittrad med en nord-sydlig spricka. Länderna i Sydeuropa är mer beroende av tjänster och i synnerhet av internationell turism, vilket gjort dem extra sårbara. Vissa sektorer i en del länder stod helt stilla i april-maj. Även Tysklands tillväxt föll kraftigt och tysk industriproduktion minskade, där framförallt bilindustrin blev hårt drabbad. De senaste månaderna har också länderna i Euroområdet inlett en återhämtning och i flera länder sjösätts stora finanspolitiska stimulanspaket.

Storbritannien har till följd av pandemin sjunkit ner i en djup recession. Dels påverkas landet mycket av störningarna i de globala leverantörskedjorna och dels av det stora beroendet av tjänstesektorn och hushållens konsumtion vilket medfört att pandemin och påföljande nedstängningar haft en katastrofal effekt på tillväxten. Återhämtningen har inletts även här men en fortsatt besvärlig pandemi tillsammans med den redan stora osäkerhet som råder i villkoren för den framtida relationen med EU gör landet sårbart för ekonomiska bakslag.

Tabell 2.1 BNP, kalender- och säsongsrensad, förändring från föregående kvartal, procent

	2020 kv 1	2020 kv 2
Sverige	0,2	-8,3
Finland	-1,9	-4,5
Norge	-1,7	-5,1
Danmark	-2,0	-6,9
Tyskland	-2,0	-9,7
Euroområdet	-3,6	-12,1
Storbritannien	-2,2	-20,4
USA	-1,3	-9,1

Källa: Eurostat, OECD, SCB

När man tittar på utfallet för tillväxttakten under första halvåret 2020 ser de nordiska länderna ut att har klarat sig bättre än övriga EU och USA. Finsk ekonomi har hittills klarat krisen bäst och svensk ekonomi har drabbats ungefär i linje med Norge och Danmark. Nedstängningen av

världsekonomin har dock slagit hårt mot Sveriges konjunkturkänsliga industrisektor. Danmark har däremot gynnats av att läkemedelsindustrin utvecklats starkt och i Finland har långa ledtider inom industrin dämpat produktionstappet. Återhämtningen har sedan sommaren även inletts i de nordiska länderna.

Tabell 2.2 BNP i valda länder och regioner

	2019	2020	2021	2022
Finland	1,1	-2,9	3,2	2,2
Tyskland	0,6	-5,4	4,6	2,0
Euroområdet	1,3	-7,9	5,2	3,1
Danmark	2,3	-4,0	3,8	2,7
Storbritannien	1,5	-10,2	7,2	3,6
Sverige	1,3	-3,6	3,5	3,3
Norge	1,2	-3,4	3,1	2,8
USA	2,2	-3,9	4,2	3,1
Kina	6,2	1,8	8,0	5,2
Världen	2,9	-4,3	5,2	3,8
KIX-vägd	1,9	-5,5	5,3	3,3

Källa: Konjunkturinstitutet och OECD

2.4 Stor osäkerhet om utvecklingen kommande år

Risken finns att pandemins förlopp blir mer utdraget och att utvecklingen i världsekonomin därför blir mer negativ. Man talar om en andra våg med smitta som kan resultera i ytterligare nedstängningar av ekonomisk aktivitet. Det finns också exempel på att smittspridningen ökat igen i en del länder vilket medfört att vissa restriktioner återinförs. Skulle det bli mer omfattande nedstängningar igen kan BNP-tillväxten påverkas negativt och återhämtningen försenas. Så länge de förnyade virusutbrotten inte medför nya omfattande restriktioner kan vi trots allt få en V-formad återhämtning för världsekonomin.

Den ekonomiska krisen karaktäriseras denna gång av en yttre störning som har drabbat i stort sett alla världens länder samtidigt. Det är en viktig skillnad som påverkar förloppet jämfört med om det hade varit en kris som uppstått till följd av stora obalanser i makroekonomin eller det finansiella systemet. När pandemin minskar i omfattning genom minskad smittspridning eller ännu hellre genom ett fungerande vaccin och länderna därmed lyfter sina restriktioner finns potential för många verksamheter att återupptas och för en stor del av befolkningen att återgå till sina arbeten. Det talar för att återhämtningen denna gång kan gå snabbare än efter till exempel finanskrisen. En förutsättning för detta är att krisförloppet inte drar ut på tiden för länge så att så många företag som möjligt kan undvika konkurs och att långtidsarbetslösheten inte stiger påtagligt.

Utöver att hösten 2020 präglas av en fortsatt försiktighet kopplat till pandemin så finns det också geopolitiska spänningar och politisk osäkerhet i samband med att det amerikanska presidentvalet närmar sig. Handelskonflikten mellan USA och Kina fortsätter och om handelssamtalen mellan Storbritannien och EU inte gör tillräckliga framsteg den närmaste tiden väntas Brexit åter hamna i fokus då den brittiska övergångsperioden löper ut i december.

2.5 Sammanfattning

Pandemin medförde en tvär och kraftig inbromsning av aktiviteten i världsekonomin under våren 2020. Även om återhämtningen har inletts under hösten bedöms utvecklingen ge ett historiskt stort fall i global BNP år 2020.

Utsikterna framöver är osäkra och beror på hur långvarig pandemikrisen blir. De flesta bedömare menar att det sannolikt dröjer mer än ett år innan världsekonomin är tillbaka på nivån före krisen. Återhämtningen verkar dock gå fortare än vad man trodde i våras när ekonomierna rasade som värst.

De ekonomisk-politiska åtgärderna för att motverka effekterna av pandemin har varit massiva och saknar tidigare motstycke, något som både kunnat mildra krisens förlopp och bör kunna underlätta återhämtningen.

3. Sveriges ekonomi

I det här kapitlet görs en genomgång av den svenska ekonomiska utvecklingen under de senaste åren och hur den svenska ekonomin påverkats av coronakrisen. I kapitlet går vi igenom de olika komponenterna i BNP och hur de utvecklats fram till det andra kvartalet, samt visar tillgänglig månadsdata för att få en bild av utvecklingen efter det andra kvartalet. För den framåtblickande analysen används också Konjunkturinstitutets och Riksbankens senaste konjunkturprognoser.

3.1 Kraftigt BNP-fall men återhämtningen på god väg

Under perioden 2013–2019 var den svenska BNP-tillväxten i genomsnitt 2,3 procent per år. Räknat per capita var tillväxten ungefär hälften så stor. Båda dessa tal var betydligt högre än åren under och efter finanskrisen, men lägre än högkonjunkturåren före finanskrisen. Jämfört med åren före finanskrisen var också skillnaden mellan BNP-tillväxten och BNP-tillväxten per capita större under den senare perioden. Det förklaras av att befolkningstillväxten varit snabbare under dessa år samtidigt som produktivitetstillväxten varit lägre.

Diagram 3.1. BNP-tillväxt, kalenderkorrigerat

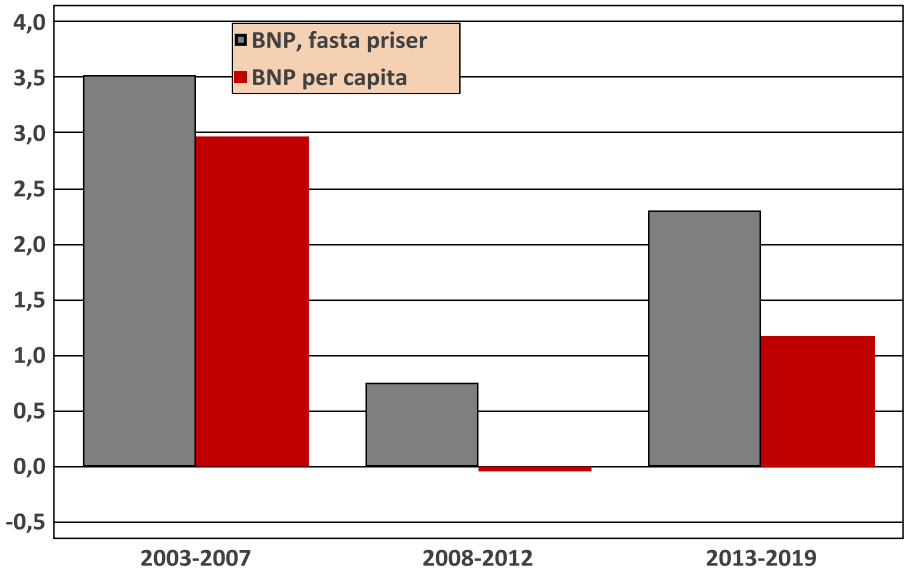

Källa: Macrobond och SCB

Den senaste högkonjunkturen började succesivt mattas av från slutet av 2018 och under 2019. I början av 2020 kom flera tecken på ett stärkt stämningsläge i ekonomin, framför allt i olika framåtblickande indikatorer. De BNP-prognoser för 2020 som gjordes i början av året pekade på en tillväxttakt på omkring en procent. När coronakrisen slog till med full kraft i världsekonomin i mitten av mars tvärbromsade dock delar av den svenska ekonomin. Även om de restriktioner som infördes i Sverige var mildare och mindre strikta än i många andra länder medförde de, tillsammans med en ökad rädsla och osäkerhet hos enskilda individer, ändå en beteendeförändring som fick betydande effekt på efterfrågan i vissa branscher. Reserestriktionerna minskade både resande och hotellvistelser, uppmaningen om hemarbete samt att även i övrigt stanna hemma i högre utsträckning minskade efterfrågan i butiker och restauranger. Begränsningen av folksamlingar har omöjliggjort större kultur- och idrottsevenemang. Störningarna i de globala handelskedjorna tillsammans med en avstannande

internationell efterfrågan fick också stora konsekvenser för delar av industrin. Värst drabbad blev initialt fordonsindustrin där verksamheten på flera stora tillverkningsanläggningar tillfälligt stoppades helt. I och med att efterfrågan inom fordonsindustrin är så viktig även för underleverantörer i andra industribranscher har effekten varit påtaglig också där. Även den minskade efterfrågan på andra investeringsvaror har fått negativ effekt på den svenska industriproduktionen.

Samtidigt har andra delar av ekonomin gått relativt förskonade genom krisen och i vissa delar till och med upplevt en ökad efterfrågan. Det gäller till exempel dagligvaruhandeln och viss annan handel som gynnats av att fler personer tillbringar mer tid hemma. Det gäller också delar av tjänstesektorn såsom IT- och kommunikationsbranschen samt delar av industrin, till exempel läkemedelsindustrin och gruvnäringen.

De införda restriktionerna har åtföljts av kraftiga politiska åtgärder för att mildra de negativa ekonomiska effekterna, för både företag, hushåll och individer. Den förmodligen viktigaste insatsen har varit systemet med korttidsavtal som kraftigt lyft kostnader från många företag och med all sannolikhet förhindrat många uppsägningar. Utöver det har företagen bland annat fått sänkta arbetsgivaravgifter, slopat ansvar för sjuklöner, möjlighet till hyresstöd samt ett direkt omsättningsstöd till företag som drabbats särskilt hårt. För hushållen har bland annat karensdagen vid sjukskrivning tillfälligt tagits bort och villkoren i a-kassan stärkts, både gällande ersättningsnivån och kvalifikationsvillkoren. Även Riksbanken har satt in ett stort antal åtgärder för att underlätta tillgången på krediter och likviditet och på så sätt förhindra att brist på pengar eller kraftigt stigande räntor ska förvärra läget.

Det är svårt att bedöma hur stor effekt de olika stödåtgärderna har haft på den ekonomiska utvecklingen men de har sammantaget mildrat fallet i den ekonomiska aktiviteten. Totalt sett föll BNP i Sverige med omkring åtta procent under det andra kvartalet jämfört med året innan. Det var ett historiskt stort fall under ett enskilt kvartal men ändå något mindre än vad som befarades i våras.

Diagram 3.2 BNP-tillväxt per kvartal 2013-2020, kalenderkorrigerat, årstakt, procent

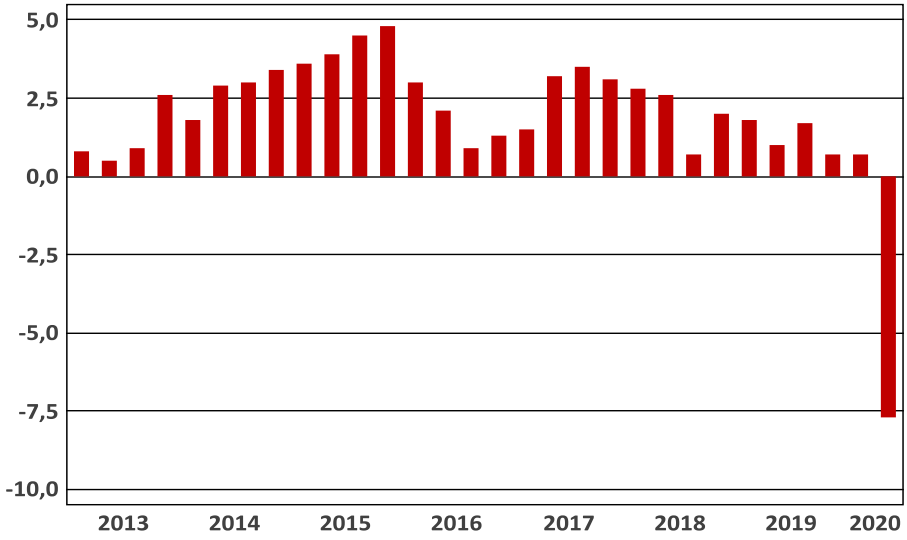

Källa: Macrobond och SCB

Eftersom utvecklingen under coronakrisen gått så snabbt och förändringarna på kort tid varit så stora har SCB publicerat ett nytt index som ger en bild av den samlade aktiviteten i ekonomin. Det syftar till att ge en bild av hur BNP utvecklas varje månad, utöver den sedvanliga redovisningen per kvartal. I aktivitetsindexet kan vi se att BNP-fallet förmodligen var som störst i maj för att sedan bli mindre och mindre månad för månad. I juli 2020 var den samlade aktiviteten i ekonomin cirka fyra procent lägre än vad den var ett år tidigare.

Diagram 3.3 Aktivitetsindex per månad 2020, årstakt, procent

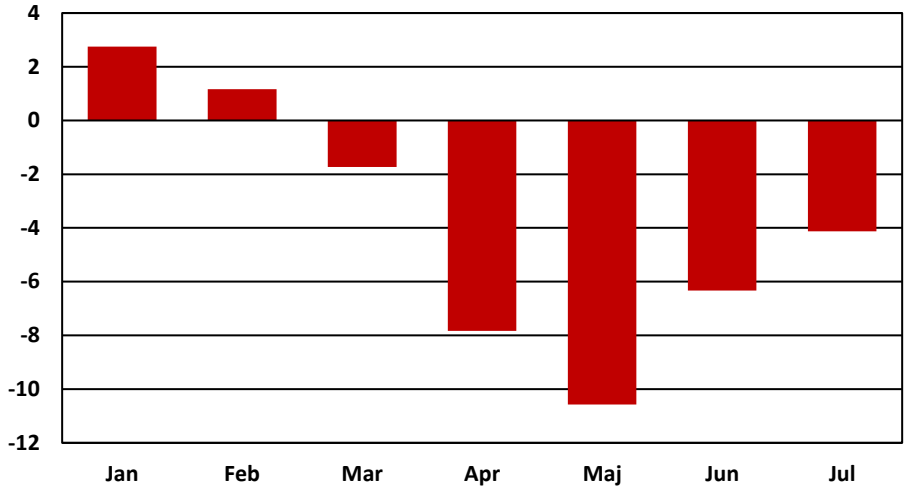

Källa: SCB

Även andra indikatorer pekar på att botten nåddes redan i våras och att en återhämtning sedan har inletts. I Konjunkturinstitutets konjunkturbarometer (där värdet 100 markerar gränsen för tillväxt) var det samlade indexet för näringslivet i september 93,6 jämfört med nivån kring 98 innan krisen. För tillverkningsindustrin var indexet i september 105,8. Det är en högre nivå än innan krisen och även högre än det historiska genomsnittet för industrin[5]. Efter det snabba tappet i april och maj har stämningsläget i industrin vänt snabbt upp under sommaren och början på hösten. I juni och juli drevs uppgången framför allt av förbättrade förväntningar om framtida produktion, i augusti och september även av en förbättrad orderingång.

[5] Eftersom många företags omsättning minskat snabbt under coronakrisen påpekar Konjunkturinstitutet att man bör tolka positiva signaler från företagen med försiktighet då ökningen sker från en låg nivå.

Diagram 3.4 KI Konjunkturbarometer, jan 2018-sep 2020

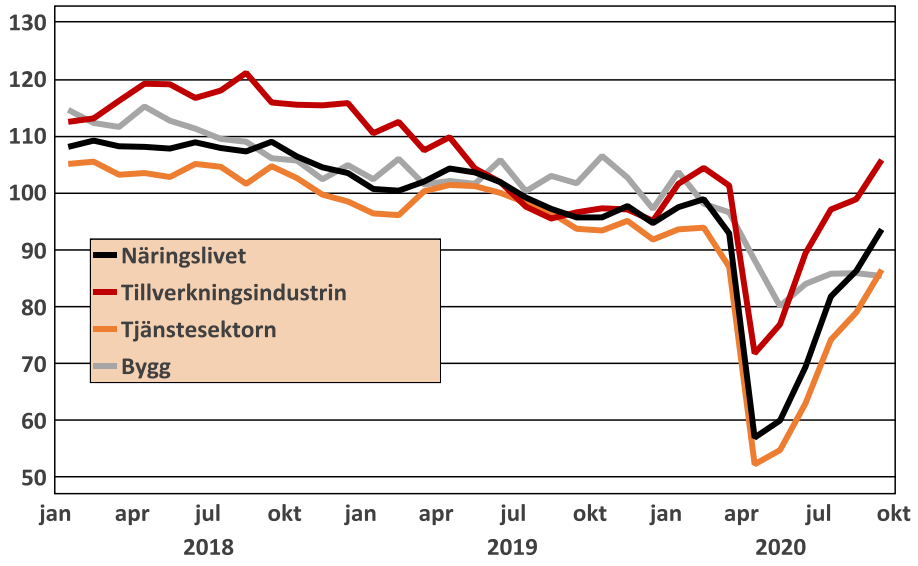

Källa: Macrobond och Konjunkturinstitutet

I takt med den snabba nedgången under våren blev också olika konjunkturbedömare allt mer pessimistiska om BNP-utvecklingen för 2020. I början av sommaren spådde de flesta bedömare att BNP skulle falla med 7–8 procent (även fall på mer än 10 procent nämndes i olika scenarier) för helåret 2020 och att den största minskningen skulle ske under det andra kvartalet. Nu ser det alltså istället ut som att det värsta kvartalet innebar ett fall i den storleksordningen och de senaste prognoserna från Konjunkturinstitutet och Riksbanken pekar på att BNP-fallet under 2020 blir 3–4 procent. BNP väntas sedan stiga i ungefär motsvarande takt under både 2021 och 2022 och kommer då vara tillbaka på samma nivå som innan krisen under hösten 2021.

De största bidragen till fallet i BNP under 2020 kommer från hushållens konsumtion och från exporten, som båda föll kraftigt under krisens akuta fas under det andra kvartalet. Båda dessa komponenter har dock visat på den snabbaste återhämtningen och väntas ha tagit igen stora delar av tappet redan under det tredje kvartalet. Exporten har fått draghjälp av minskade nedstängningar i omvärlden och stigande efterfrågan, samtidigt som leveransproblemen har blivit mindre. På hemmaplan bidrar en minskad smittspridning jämfört med i våras och beteendeförändringar hos hushåll och företag samt de ekonomisk-politiska åtgärder som genomförts till att hushållen ökar konsumtionen.

Konjunkturinstitutet påpekar dock att återhämtningen framöver går in i en lugnare fas. Resursutnyttjandet bedöms även under 2021 vara lägre än normalt, vändningen på arbetsmarknaden dröjer och ekonomin kommer inte ha återhämtat sig fullt ut förrän 2023.

Tabell 3.1 Försörjningsbalansen, med prognoser från KI och Riksbanken, procent

	2019	2020		2021		2022	
		KI	RB	KI	RB	KI	RB
Hushållens konsumtionsutgifter	1,2	-4,7	-4,5	4,8	4,5	3,5	3,7
Offentliga konsumtionsutgifter	0,3	-0,3	0,2	2,5	2,9	1,2	2,1
Fasta bruttoinvesteringar	-1,3	-3,2	-3,5	2,4	2,3	5,4	4,0
Lagerinvesteringar	-0,1	-0,6	-0,7	0,1	0,2	0,0	0,0
Export	3,2	-6,3	-7,3	7,2	6,5	5,2	7,0
Import	1,1	-7,3	-7,8	7,5	7,0	5,6	6,5
BNP	1,2	-3,4	-3,6	3,4	3,7	4,1	3,7
BNP, kalenderkorrigerad	1,2	-3,6	-3,9	3,5	3,5	3,8	3,7
BNP per capita	0,2	-4,2		2,8		2,5	

Källa: Konjunkturinstitutet (30 sep) och Riksbanken (22 sep)

3.2 Hushållens konsumtion

Hushållens konsumtion var en viktig motor bakom den goda tillväxten under den senaste högkonjunkturen, framför allt gällde detta under åren 2014–2018. Goda reallöneökningar, låga räntor och en snabb befolkningsökning bidrog till att den totala konsumtionen ökade i snabb takt. Under coronakrisen har konsumtionen påverkats både till storlek och till karaktär. Restriktionerna har medfört ett ändrat konsumtionsmönster där vi konsumerat mer av vissa saker och mindre av andra. Den ökade oron i krisens inledning medförde också ett ändrat beteende där konsumtionen hölls tillbaka till förmån för ett ökat sparande. Det totala konsumtionsutrymmet har också påverkats av att många personer fått en minskad inkomst till följd av att de blivit arbetslösa eller varit permitterade. Löneökningarna har också hittills under året varit låga då en stor del av arbetstagarna ännu inte fått några löneökningar till följd av den framflyttade avtalsrörelsen. För att motverka dessa negativa effekter har det införts åtgärder för att hålla uppe konsumtionsutrymmet, till exempel det höjda taket i a-kassan samt att bankerna har tillåtits att göra tillfälliga undantag i amorteringskravet för bolån.

Diagram 3.5 Hushållens konsumtion, procentuell förändring jämfört med samma kvartal föregående år

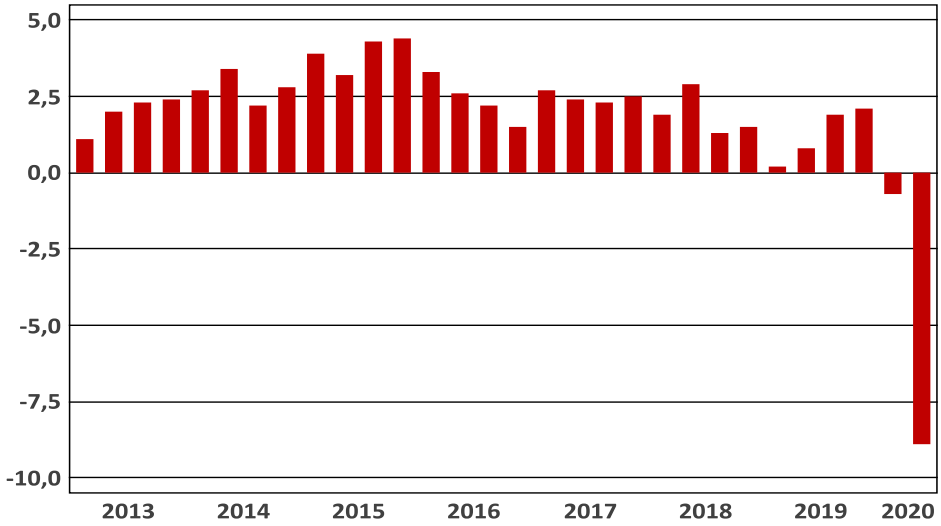

Källa: Macrobond och SCB

Hushållens konusmtion minskade med nio procent under det andra kvartalet jämfört med samma kvartal året innan. SCB:s månatliga konsumtionsindikator visar att fallet var som störst i april och maj för att sedan gradvis förbättras. I juli var konsumtionen cirka fyra procent lägre än ett år tidigare.

Diagram 3.6 Hushållens konsumtionsindikator, procentuell förändring jämfört med samma månad föregående år

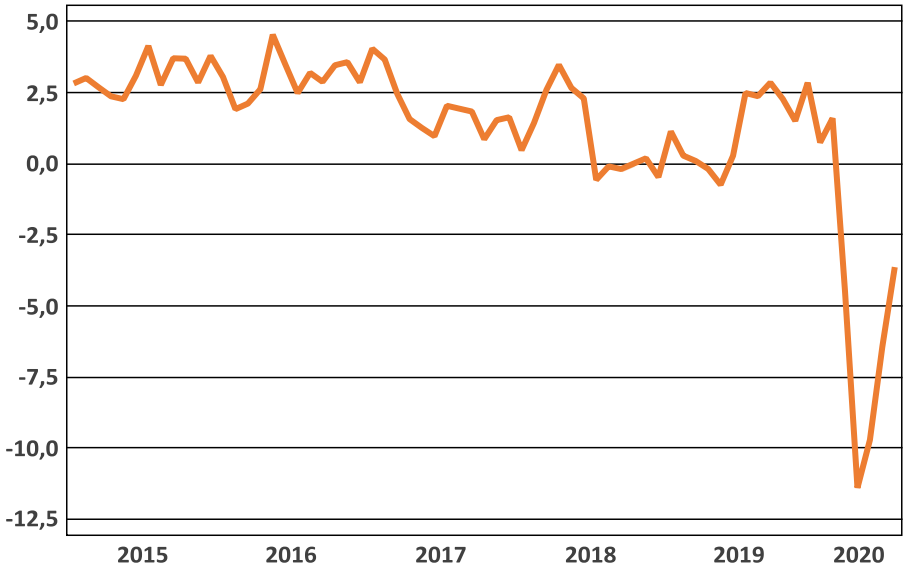

Källa: Macrobond och SCB

3.3 Offentlig konsumtion

Den offentliga konsumtionen ökade under perioden 2017-2019 med i genomsnitt 0,6 procent per år. Under det andra kvartalet 2020 minskade den offentliga konsumtionen med 2,4 procent jämfört med samma kvartal året innan. Statens konsumtionsutgifter ökade med 2,7 procent medan de kommunala myndigheternas konsumtionsutgifter sjönk med 2,2 procent. Det kan verka förvånande att den offentliga konsumtionen minskade det andra kvartalet trots den höga belastningen på vården samt de stora statliga stödåtgärderna för att lindra de ekonomiska effekterna av krisen. Merparten av stödåtgärderna har dock varit sådana att de får effekt på BNP-utvecklingen i andra komponenter än i det som klassas som offentlig konsumtion. Vården genomgick en stor och snabb omställning under våren och sommaren för att möta det ökade trycket av patienter med covid-19. Men mycket annan icke-akut vård har skjutits upp och det totala antalet vårdtillfällen har varit färre än normalt. Konjunkturinstitutet anger också ett betydande mindre antal barn i förskolan under framför allt april och maj som en delförklaring till att den offentliga konsumtionen minskade.

Diagram 3.7 Utvecklingen av statlig, kommunal och offentlig konsumtion, procentuell förändring jämfört med samma kvartal föregående år

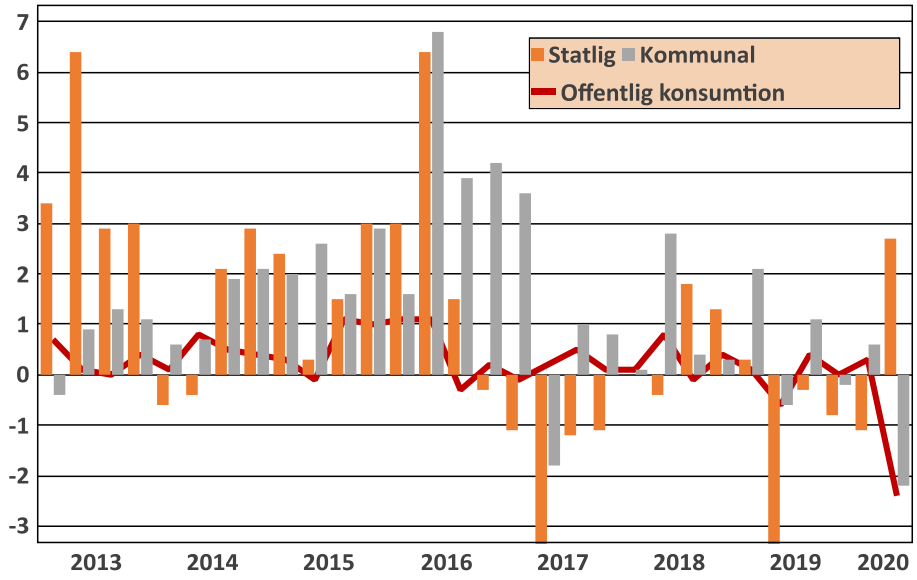

Källa: Macrobond och SCB

Tillväxten inom den offentliga konsumtionen väntas enligt Konjunkturinstitutet tillta under andra halvan av 2020. Åtgärder inom utbildning och arbetsmarknadspolitik bidrar till en ökning i den statliga konsumtionen. Antalet vårdtillfällen kommer att öka när den vårdskuld som byggts upp hittills under året börjar betas av i höst. Totalt sett kommer dock den offentliga konsumtionen minska något i år. I statsbudgeten för 2021 skjuter staten till medel till regionerna för att de ska ha större möjlighet att beta av vårdskulden. Regionernas konsumtion kommer därför att växa starkt 2021. Även kommunerna får stora tillskott i budgeten, framför allt till äldreomsorgen. Även inom staten väntas konsumtionen öka under 2021 till följd av åtgärder inom försvar, rättsväsende och underhåll av infrastruktur. Sammantaget bedöms den offentliga konsumtionen öka med 2,5 procent 2021 för att sedan återgå till en långsiktigt mer normal ökningstakt på omkring 1 procent per år.

3.4 Investeringar

De totala fasta bruttoinvesteringarna ökade kraftigt mellan 2013 och 2018, både räknat i fasta priser och som andel av BNP. Ökningen gjorde att Sverige hade den högsta investeringsandelen i hela EU. Under 2018 vände dock trenden och de totala investeringarna minskade något under 2018 och 2019, framför allt förklarat av ett fall i bostadsinvesteringarna. Investeringarnas andel av BNP sjönk också tillbaka något.

Under det andra kvartalet 2020 minskade investeringarna med fem procent. Eftersom investeringarna procentuellt sett minskade mindre än BNP, ökade investeringarnas andel av BNP under det andra kvartalet.

Diagram 3.8 Fasta bruttoinvesteringar, som andel av BNP och säsongsrensat, fasta priser

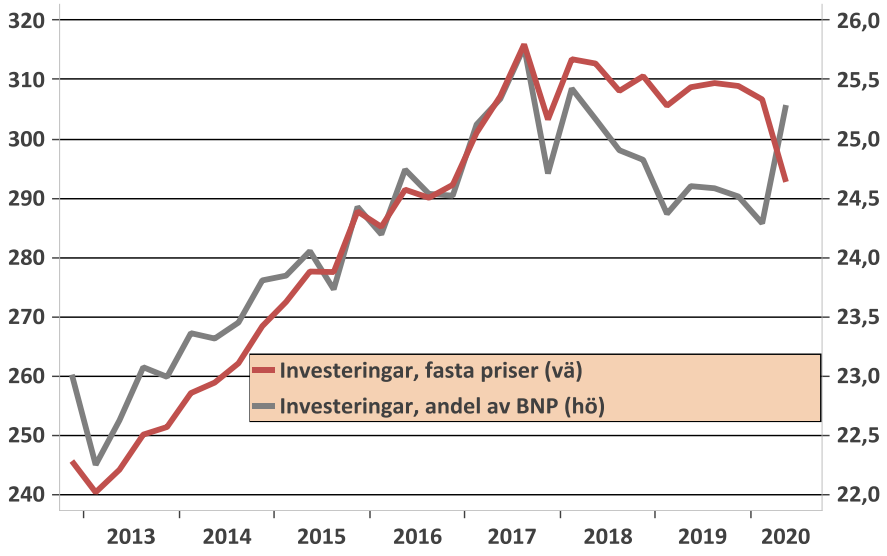

Källa: Macrobond och SCB

Statistiken över de totala investeringarna går att dela upp dels gällande vilken typ av investering det är, dels i vilken bransch de genomförs. Uppdelningen i investeringstyp visar att det under det andra kvartalet främst var investeringar i maskiner och inventarier som minskade. Investeringarna i immateriella tillgångar, där forskning och utveckling ingår, minskade endast marginellt. Det är naturligt att företag i krisens akuta skede snabbt försökte hålla nere kostnader och därmed skjuta på en del planerade investeringar. Ur ett mer långsiktigt perspektiv är det dock viktigt att inte större utvecklingsprojekt sätts åt sidan. Stora trender och teknologiskiften kommer inte ta en paus utan förmodligen snarare snabbas på av krisen. Det faktum att investeringarna i immateriella tillgångar inte minskat nämnvärt kan förhoppningsvis vara ett tecken på att det inte gjorts stora eftergifter i viktiga utvecklingsprojekt.

Diagram 3.9 Fasta bruttoinvesteringar, fasta priser, olika tillgångsslag respektive olika branscher, miljarder kr

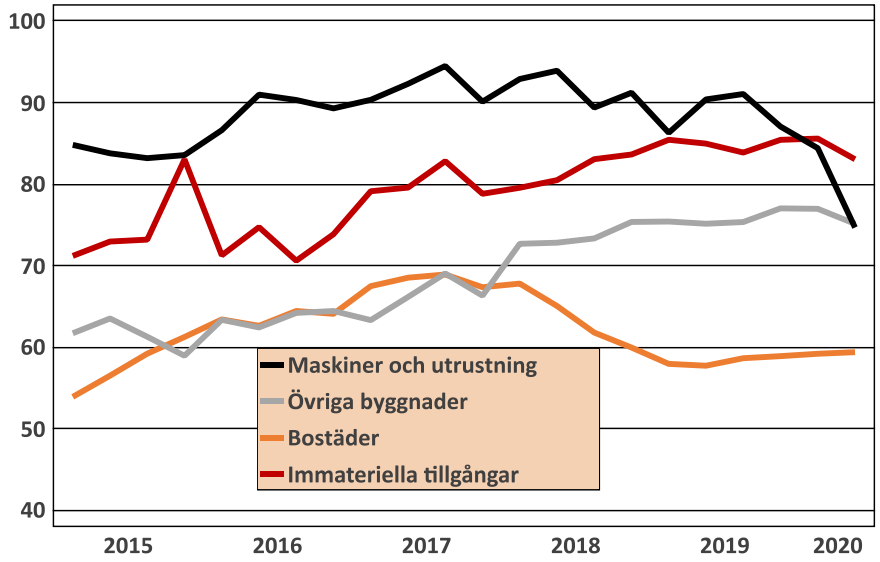

Källa: Macrobond och SCB

En uppdelning av investeringarna per bransch visar att det främst var inom industrin samt handeln som investeringarna minskade under det andra kvartalet. För industrin innebar det en fortsättning på en nedgång som inleddes redan under 2019 medan det för handeln ser ut att röra sig om en mer renodlad kriseffekt.

Diagram 3.10 Fasta bruttoinvesteringar, fasta priser, olika branscher, miljarder kr

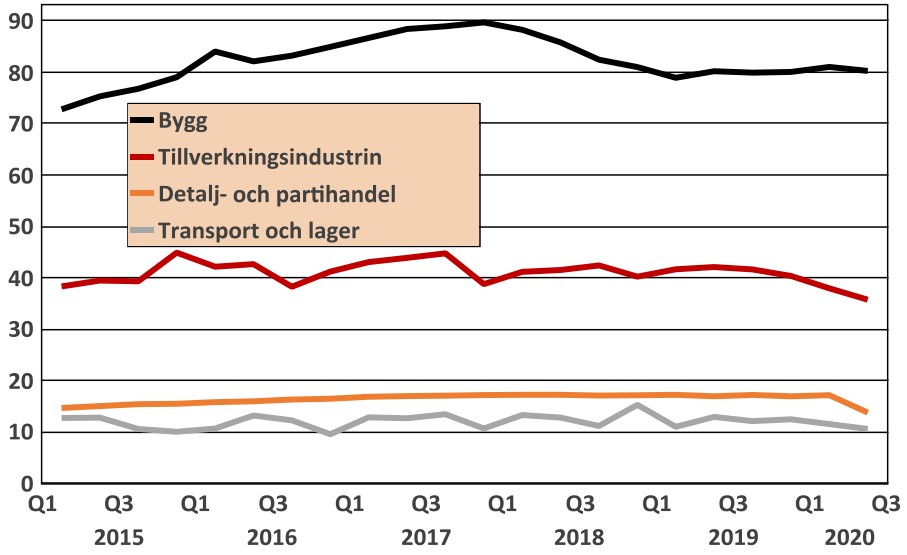

Källa: Macrobond och SCB

Jämfört med en vanlig konjunkturcykel väntas investeringarnas bidrag till såväl ned- som uppgången bli lägre än normalt. Det förklaras enligt Konjunkturinstitutet av att företagen troligen bedömer nedgången som djup men kortvarig och därför inte drar ned på investeringarna i så stor omfattning. Det leder i sin tur till att behovet av att snabbt öka investeringarna i näringslivet inte heller är lika stort. De offentliga investeringarna väntas växa i god takt kommande år, till stor del förklarat av att staten investerar kraftigt i framför allt infrastruktur.

3.5 Export

Coronapandemins stora effekt på hela världsekonomin fick naturligtvis stor påverkan på den svenska exporten. Den initiala nedstängningen av många länder orsakade stora störningar i de globala handelsmönstren. Leveranser av insatsvaror och nyckelkomponenter till den svenska industrin uteblev vilket gjorde att vissa delar av industrin, framför allt inom fordonsindustrin, fick sätta hela produktionen på paus. Dessutom sjönk den globala efterfrågan på investeringsvaror drastiskt när företag i andra länder tvingades pausa pågående och planerade projekt. Både varu- och tjänsteexporten minskade med omkring 15 procent under det andra kvartalet.

Diagram 3.11 Sveriges export av varor och tjänster, förändring jämfört med samma kvartal föregående år

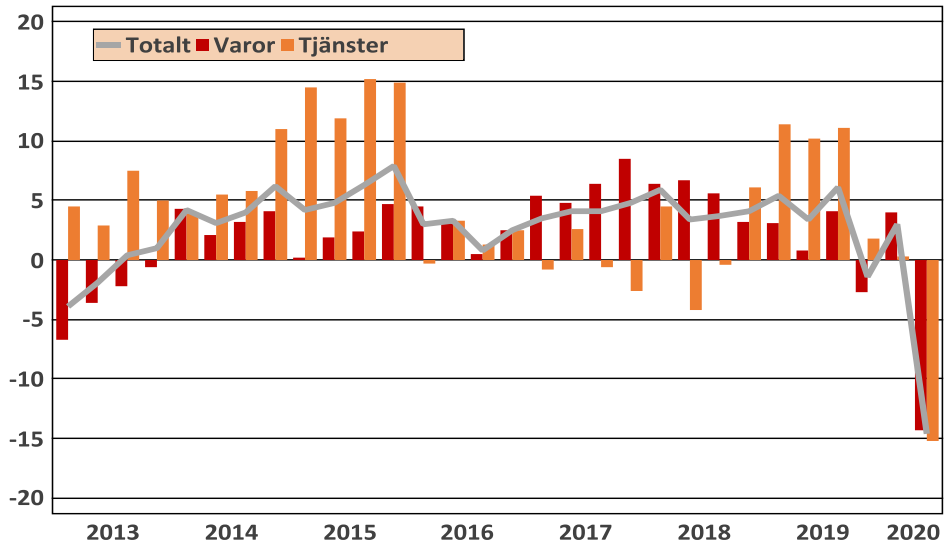

Källa: Macrobond och SCB

Efter krisens akuta skede har världshandeln åter öppnats upp och problemet med leveransstörningar är inte längre ett lika stort problem. Utvecklingen den närmaste tiden för svensk export blir istället beroende av hur efterfrågan utvecklas i takt med att den globala återhämtningen fortskrider.

Exportorderingången inom svensk industri har också ökat under sommaren efter den kraftiga nedgången i våras. I juli var den totala exportorderingången cirka sju procent lägre än den var i juli 2019 och den mer positiva utvecklingen har sannolikt fortsatt sedan dess.

Diagram 3.12 Exportorderingång, säsongsrensat och kalenderjusterat, index 2015=100

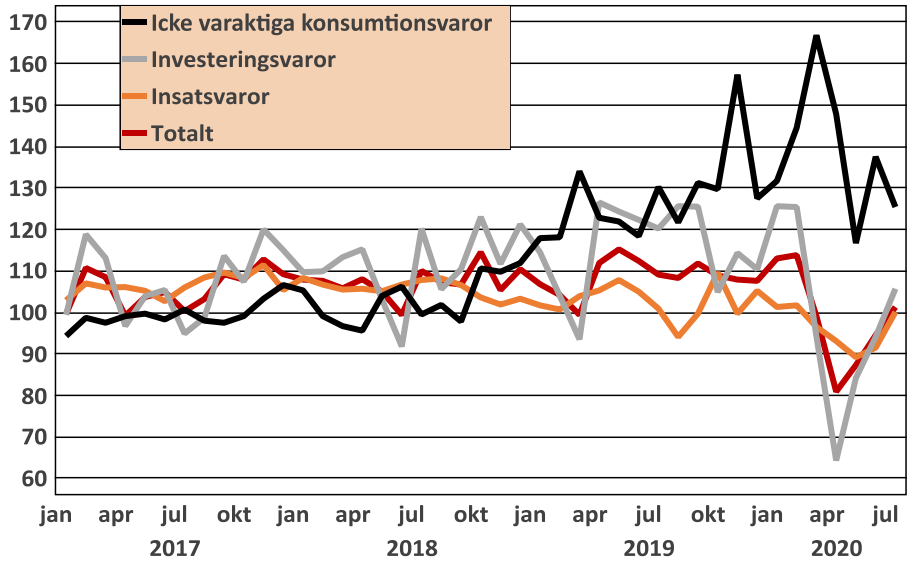

Källa: Macrobond och SCB

3.6 Näringslivets produktion och produktivitet

Den samlade produktionen i det svenska näringslivet har under åren 2013-2019 ökat med i genomsnitt 2,7 procent per år. Som högst var ökningen 2015. Under den senaste avtalsperioden 2017-2019 skedde en viss avmattning i produktionstakten, men i genomsnitt ökade produktionen med 2,5 procent per år.

Industriproduktionen hade en stark utveckling under åren 2014-2018 då produktionen ökade med i genomsnitt tre procent per år. En viktig förklaring var den mycket goda utvecklingen i fordonsindustrin. Under 2019 skedde en tydlig avmattning inom industrin. Under avtalsperioden 2017-2019 var den genomsnittliga ökningstakten 2,4 procent per år.

Diagram 3.13 Årlig förändring i produktion per år, fasta priser

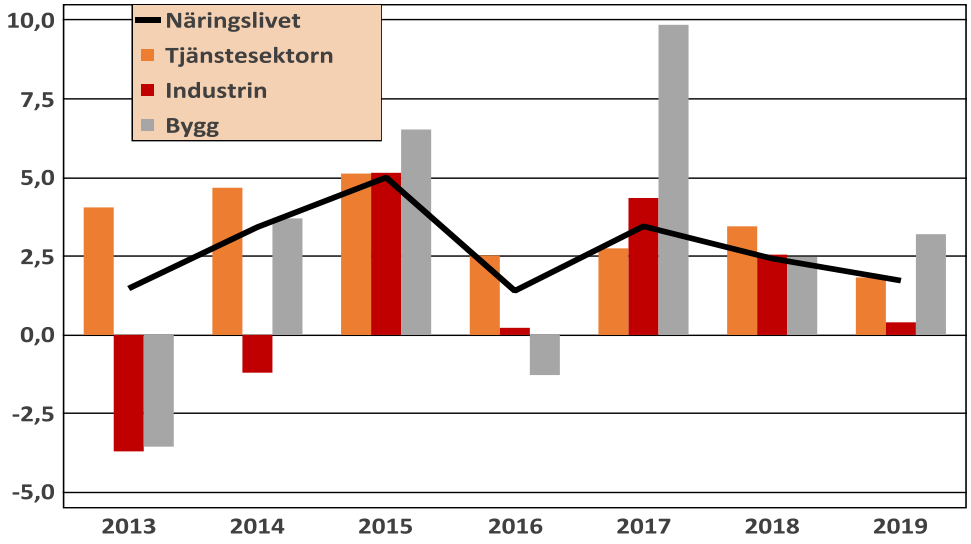

Källa: Macrobond och SCB

Produktivitetsutvecklingen i näringslivet har under perioden 2013–2019 i genomsnitt varit 1,4 procent per år. Det är klart lägre än den snabba produktivitetsökningen i Sverige under perioden fram till 2007 men högre än perioden under och efter finanskrisen. Under den senaste avtalsperioden 2017–2019 var också den genomsnittliga produktivitetsutvecklingen i näringslivet 1,4 procent. De senaste två åren var utvecklingen särskilt stark inom industrin.

Diagram 3.14 Årlig förändring i produktivitet per år, fasta priser

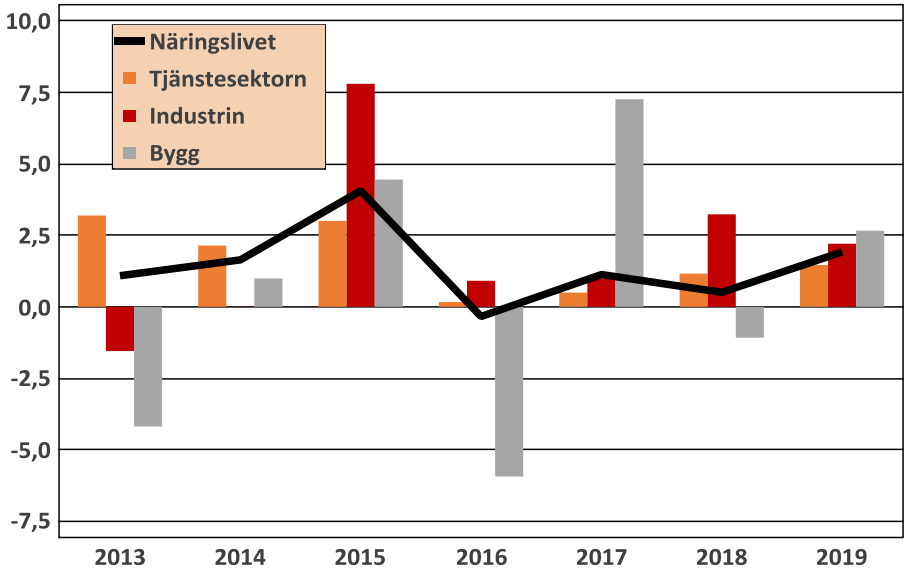

Källa: Macrobond och SCB

Tabell 3.2 Näringslivets produktion och produktivitet, genomsnittlig procentuell förändring per år, fasta priser

	2013–2019	2017–2019
Produktion	2,7	2,5
Produktivitet	1,4	1,4

Källa: Konjunkturinstitutet

Industriproduktionen under coronakrisen

Under 2020 har coronakrisen naturligtvis haft stor påverkan på industriproduktionens utveckling. I krisens akuta fas under våren minskade efterfrågan kraftigt på viss typ av produktion samtidigt som störningar i de globala leveranskedjorna gjorde att viktiga insatsvaror inte kunde levereras till den svenska produktionen.

Allra värst drabbades fordonsindustrin där verksamheten på samtliga stora produktionsanläggningar stoppades helt under några veckor och en stor del av de anställda blev korttidspermitterade. I april var värdet på den totala produktionen i fordonsindustrin 25 procent jämfört med ett år tidigare. Produktionen kunde sedan startas igång relativt snabbt. Leveransproblem utgör inte längre ett hinder och efterfrågan har börjat återvända, inte minst drivet av ökad efterfrågan från Kina. Under sommaren och början på hösten har merparten av korttidsavtalen kunnat avslutas och i vissa delar är produktionstakten tillbaka på samma nivå som innan krisen.

Maskinvaruindustrin fick se en stor minskning av produktionen till följd av att den globala efterfrågan minskade kraftigt, men även där har läget förbättrats under sommaren. Även inom stål- och metallindustrin har produktionen minskat men där har det hittills inte skett samma återhämtning som i många andra industribranscher. Under krisen drabbades man av en minskad efterfrågan från bland annat fordons- och flygindustrin, både i Sverige och globalt. Branschen hade dock en tuff situation redan innan krisen, bland annat orsakad av en ökad konkurrens från Kina med överkapacitet på marknaden, även i Europa, som följd.

Vissa delbranscher inom industrin har inte alls påverkats på samma sätt av coronakrisen. Inom gruvindustrin har det inte skett någon större produktionsminskning. Detsamma gäller tele- och elektronikindustrin. Livsmedelsindustrin har gynnats av en ökad efterfrågan på den inhemska konsumentmarknaden medan efterfrågan från restauranger och exporten drabbats hårdare. I kemi- och läkemedelsindustrin var produktionen i augusti mer än 30 procent högre än ett år tidigare.

Diagram 3.15a Produktionsvärdeindex, delbranscher inom industrin

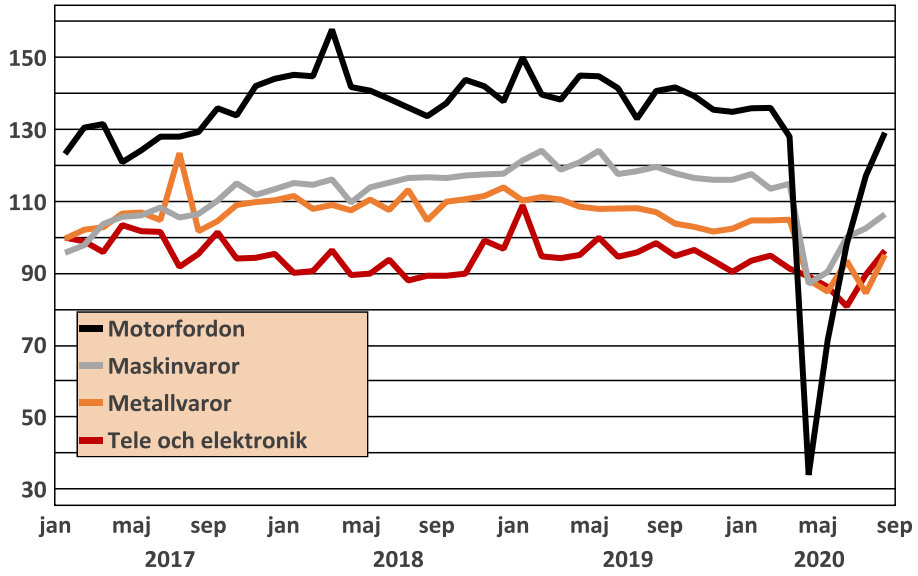

Diagram 3.15b Produktionsvärdeindex, delbranscher inom industrin

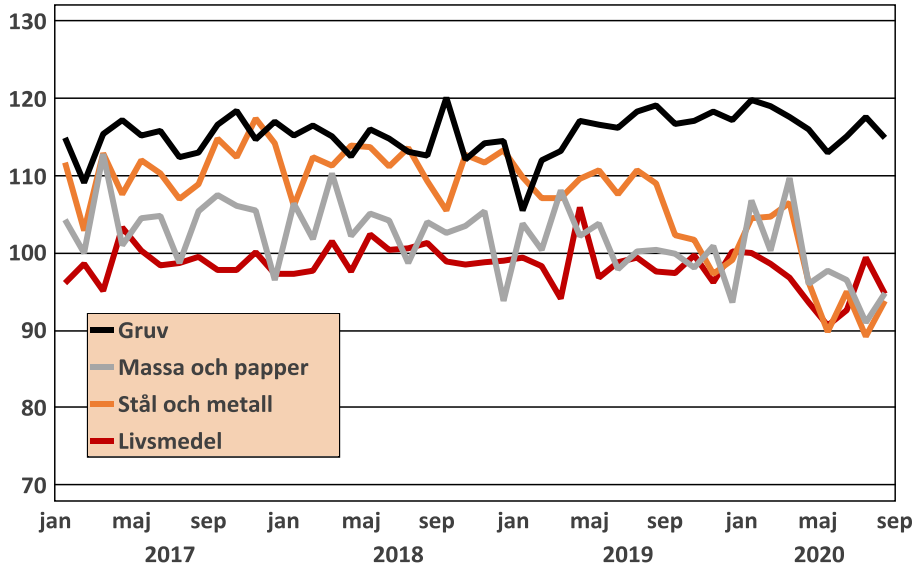

Källa: Macrobond och SCB

3.7 Sammanfattning

Under perioden 2013–2019 var den svenska BNP-tillväxten i genomsnitt 2,3 procent per år. Coronakrisen har medfört ett snabbt fall i BNP, framför allt under det andra kvartalet 2020. Införda restriktioner, ändrade beteenden och störningar i de globala leveranskedjorna gjorde att framförallt hushållens konsumtion och exporten minskade kraftigt. Månadsdata visar att det

värsta fallet kom i april och maj och sedan har en återhämtning inletts. Återhämtningen har hittills gått betydligt snabbare än vad prognosmakare bedömde i våras. I juli var den samlade aktiviteten i ekonomin cirka fyra procent lägre än ett år tidigare och flera indikatorer pekar på att den positiva utvecklingen har fortsatt sedan dess. BNP väntas under helåret 2020 minska med 3–4 procent för att sedan öka i ungefär samma takt under både 2021 och 2022. BNP kommer då under hösten 2021 vara tillbaka på samma nivå som innan krisen. Utvecklingen får både i år och kommande år stöd av de stora ekonomisk-politiska åtgärder som vidtagits.

Näringslivets produktion har ökat med omkring 2,5 procent per år de senaste avtalsperioderna. Produktiviteten i näringslivet har under samma period ökat med 1,4 procent per år. Det gäller både för hela perioden 2013–2019 och för den senaste avtalsperioden 2017–2019.

Industriproduktionen minskade som mest i april och maj då produktionen var omkring 20 procent lägre än ett år tidigare. Skillnaden mellan industrins delbranscher har varit stor. Allra mest minskade produktionen inom fordonsindustrin medan till exempel gruvindustrin gick mer oberörda genom den akuta krisfasen. En snabb återhämtning har sedan skett, framför allt i vissa av de branscher som drabbats hårdast i våras. I augusti var också produktionen i kemi- och läkemedelsindustrin 30 procent högre än i augusti 2019. Den totala industriproduktionen var i augusti i stort sett på samma nivå som den var ett år tidigare.

4. Industrins konkurrenskraft

I detta kapitel görs en genomgång av ett antal indikatorer som Facken inom industrin använder för att bedöma utvecklingen av svensk industris konkurrenskraft. Jämförelser görs över tid och med några viktiga konkurrentländer.

4.1 Industriproduktion

Utvecklingen av industriproduktionen mäts i antingen löpande eller fasta priser (det vill säga utvecklingen justerad för prisförändringar). Beroende på vilket av dessa mått som används blir bilden som ges olika. I detta avsnitt redovisas kvartalsstatistik över förädlingsvärdenas utveckling enligt de båda måtten (diagram 4.1).

Diagram 4.1a Produktionsutveckling[6] i tillverkningsindustrin, löpande priser, 2013K1-2019K2, index 2013K1=100

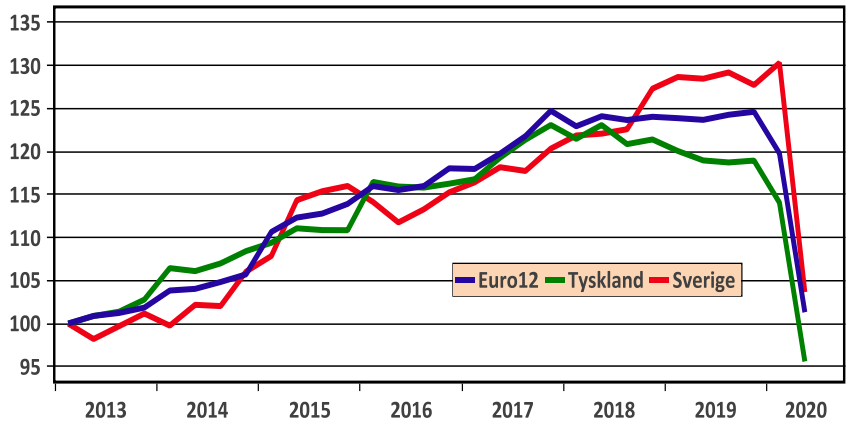

Källa: Macrobond och Eurostat

Diagram 4.1b Produktionsutveckling[7] i tillverkningsindustrin, fasta priser, 2013K1-2019K2, index 2013K1=100

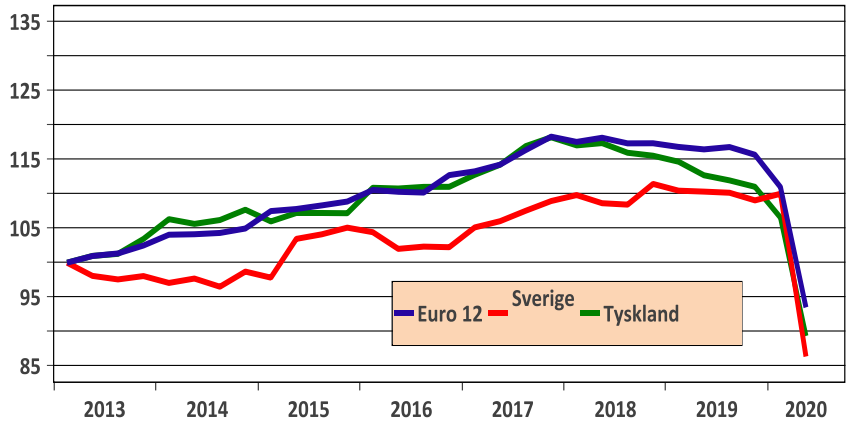

Källa: Macrobond.och Eurostat

[6] Säsongsrensat och kalenderkorrigerat.
[7] Säsongsrensat och kalenderkorrigerat.

Mellan första kvartalet 2013 och tredje kvartalet 2018 ökade produktionen i svensk industri mätt i löpande priser stadigt i takt med Tyskland och Euro12[8]. Från och med fjärde kvartalet 2018 började industriproduktionen i euroområdet mattas av och i Tysklands fall sjunka, samtidigt som produktionen fortsatte att stiga i Sverige. Första kvartalet 2020 nådde den svenska industriproduktionen en topp, för att under andra kvartalet sjunka kraftigt till följd av coronapandemin. Ett fall av motsvarande storleksordning skedde även i tysk och europeisk industri under andra kvartalet. En viss minskning skedde redan årets första kvartal i Tyskland och Euro12.

När produktionen mäts i fasta priser ser utvecklingen delvis annorlunda ut. På det stora hela har Sverige utvecklats i takt med Tyskland och Europa på senare år, men 2013 och 2014 skedde ingen förändring av den svenska produktionen mätt i fasta priser. Det gör att den svenska kurvan ligger under den tyska och europeiska under den resterande delen av perioden. Mellan 2015 och 2017 steg den svenska industriproduktionen mätt i fasta priser för att plana ut 2018 och 2019. Även mätt i fasta priser syns ett mycket stort fall mellan första och andra kvartalet 2020 till följd av coronapandemin, både i Sverige, Tyskland och Euro12. I Tyskland och Europa skedde viss minskning även under första kvartalet.

Både tysk och europeisk industri har, bortsett från det senaste kvartalet, i stort utvecklats väl och utvecklingen har huvudsakligen varit uppåtgående under perioden. I tysk industri vände dock utvecklingen 2018 och en nedåtgående trend syntes till och med första kvartalet 2020, varefter produktionen sjönk kraftigt till följd av coronapandemin. Tysk industriproduktion utgör en stor del av den europeiska industriproduktionen och påverkar således starkt utvecklingen i hela Euro12.

I industrin i Tyskland och Euro12 har produktionsutvecklingen mätt i löpande priser, sett över hela perioden till och med 2019, varit något högre än mätt i fasta priser. I Sverige var produktionsutvecklingen mätt i löpande priser betydligt högre än mätt i fasta priser. Att produktionen ökar snabbare mätt i löpande än i fasta priser förklaras av att priserna (förädlingsvärdepriserna) stiger.

Förädlingsvärdepriset tas fram som kvoten mellan förädlingsvärdet (dvs. produktion minus insatsförbrukning) mätt i löpande priser och förädlingsvärdet mätt i fasta priser. Ett stigande pris på bruttoproduktionen höjer förädlingsvärdepriset, medan ett stigande pris på förbrukningen ger ett lägre förädlingsvärdepris. Förädlingsvärdeprisets utveckling visar därmed hur mycket av prisökningarna som företagen faktiskt kan tillgodogöra sig. Ett stigande förädlingsvärdepris innebär att priset ökar på det som företaget producerat. Det innebär ett utökat utrymme för löner och vinster.

Diagram 4.2 redovisar förädlingsvärdeprisutvecklingen för tillverkningsindustrin jämfört med första kvartalet 2013. Mellan första kvartalet 2013 och första kvartalet 2020 ökade de svenska förädlingspriserna med drygt 18 procent medan priserna för Tyskland och Euro12 ökade med runt 7 respektive 8 procent. Förädlingsvärdepriserna i Tyskland och Euro12 har följts åt väl med en förhållandevis långsam men jämn ökningstakt under andra halvan av perioden. Andra

[8] De 12 första länderna som anslöt sig till eurosamarbetet; Belgien, Finland, Frankrike, Grekland, Irland, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Portugal, Spanien, Tyskland, Österrike. Euro12 har valts ut eftersom det avser västeuropeiska länder och underlag finns för hela perioden.

kvartalet 2020 fortsatte förädlingsvärdepriserna i svensk industri att öka trots den minskade produktionen till följd av pandemin, medan den tyska utvecklingen stod stilla jämfört med föregående kvartal. I Euro12 skedde en liten ökning andra kvartalet 2020.

Diagram 4.2 Utveckling av förädlingsvärdepriser[9] i tillverkningsindustrin, 2013K1-2020K2, index 2013K1=100

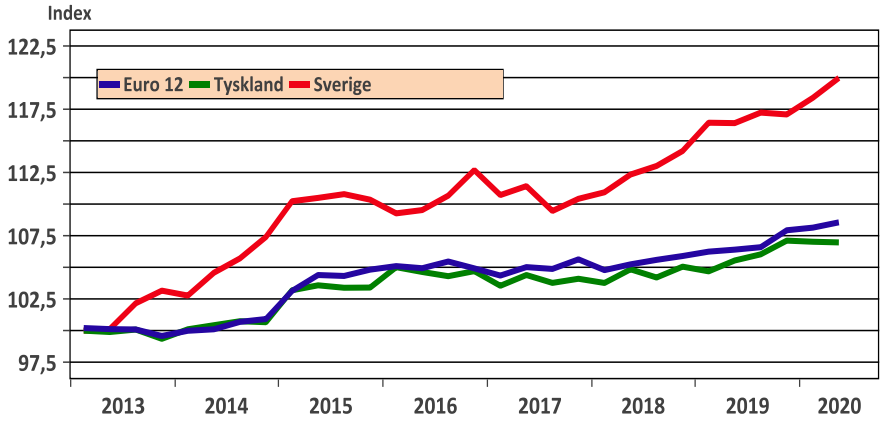

Källa: Macrobond och Eurostat

En annan källa för att studera industriproduktionens utveckling är industriproduktionsindex (IPI). IPI är en indikator på industriproduktionens utveckling och baseras på industrins leveranser mätt i fasta priser. Indexet ger en månatlig bild av utvecklingen i industrin. Diagram 4.3 visar att den svenska industriproduktionen hade en mer positiv utveckling under den senaste avtalsperioden jämfört med Tyskland och Euroområdet. Under våren 2020 skedde ett kraftigt fall i både Sverige och Europa till följd av coronapandemin, men fallet var något mindre i Sverige än i Tyskland och Euroområdet. Botten nåddes i samtliga länder i april men sedan dess har trenden varit tydligt uppåtgående varje månad även om nivån i juli fortfarande var betydligt lägre än 2019.

Diagram 4.3 Industriproduktionsindex (IPI), 2013-2020, SNI B-C, index 2015=100

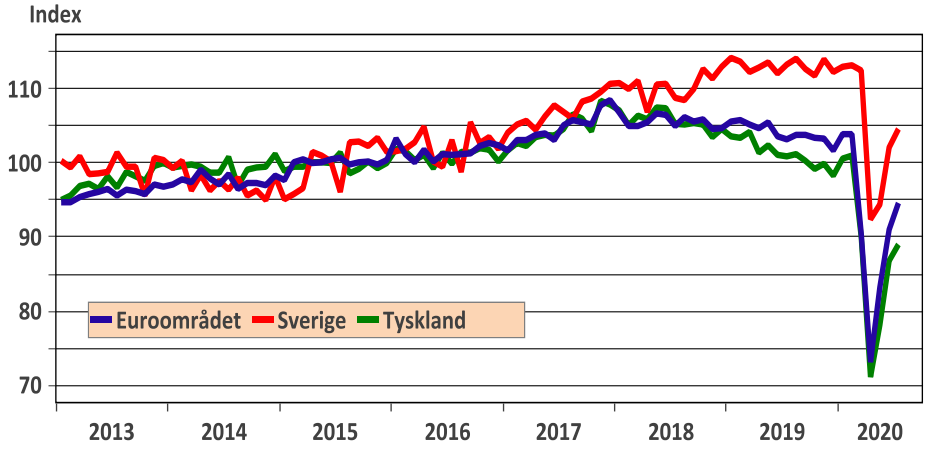

Källa: Macrobond och Eurostat.

[9] Säsongsrensat och kalenderkorrigerat.

4.2 Något snabbare ökning av arbetskraftskostnaderna i Sverige än i Västeuropa

Diagram 4.4 visar den genomsnittliga årliga ökningen av arbetskraftskostnaden i Sverige, Tyskland och Västeuropa (KIX-vägt[10]) uppdelat på tre olika perioder mätt i respektive lands nationella valuta. Efter finanskrisen sjönk arbetskraftskostnadernas ökningstakt i både Sverige och Västeuropa. För de västeuropeiska länderna som grupp sjönk ökningstakten från 3,3 procent till 2,2 procent mellan perioderna 1998-2009 och 2010-2012. Därefter sjönk ökningstakten ytterligare och landade på 1,7 procent per år under perioden 2013-2016. Den senaste perioden, 2017-2019, steg arbetskraftskostnadernas ökningstakt och blev 2,0 procent i Västeuropa.

Diagram 4.4 Procentuell årlig ökning av arbetskraftskostnaderna i Sverige, Tyskland och Västeuropa (nationell valuta) 1998-2019

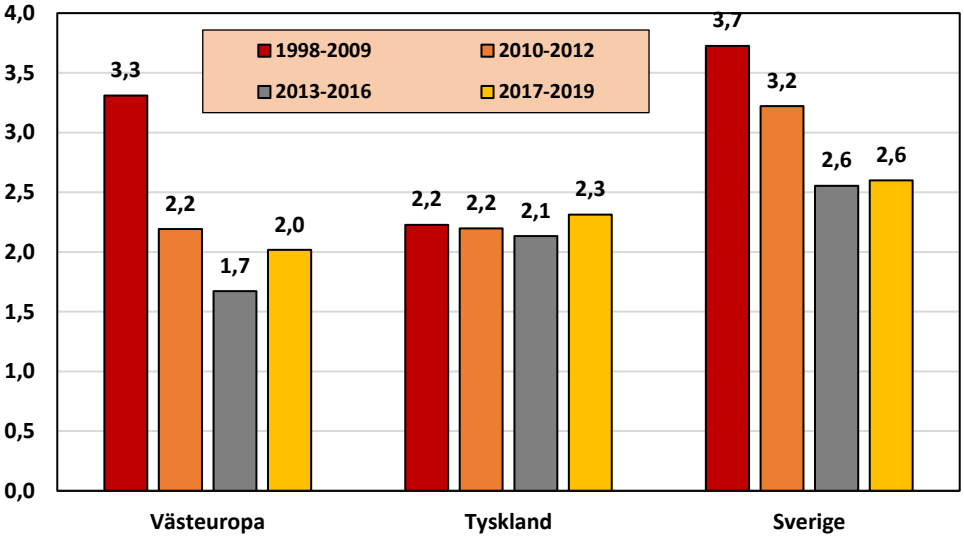

Källa: Eurostat Labour cost index (LCI)

Ökningstakten för de svenska arbetskraftskostnadernas har följt ett liknande mönster som de västeuropeiska, men befunnit sig på en högre nivå samtliga delperioder. Snabbast var ökningstakten under perioden 1998-2009, då arbetskraftskostnaderna ökade med 3,7 procent per år. Under åren omkring finanskrisen sjönk ökningstakten till 3,2 procent per år. Efter finanskrisen skedde en nedväxling av den svenska ökningstakten till 2,6 procent per år under perioden 2013-2016. Ökningstakten befann sig fortsatt på denna nivå även den senaste avtalsperioden, 2017-2019[11].

Tyskland har haft en jämn ökningstakt mellan de olika perioderna. Utvecklingen var i genomsnitt 2,2 procent per år under de två första perioderna. 2013-2016 ökade arbetskraftskostnaderna med 2,1 procent och under den senaste perioden, 2017-2019, var ökningstakten 2,3 procent per år. Tyskland är Sveriges viktigaste konkurrentland och väger därmed tyngst vid beräkning av den västeuropeiska ökningstakten.

[10] Med Västeuropa avses Belgien, Finland, Frankrike, Irland, Italien, Nederländerna, Portugal, Spanien, Tyskland, Österrike, Danmark, Storbritannien och Norge. De redovisade siffrorna är KIX-vägda genomsnitt, där länderna ges olika vikt utifrån deras betydelse som marknad för svensk export och konkurrentland till Sverige.

[11] Ericsson har ändrat branschtillhörighet och ingår inte längre i industrin i officiell statistik. Från och med 2017 ingår Ericsson inte längre i industrin i Eurostats LCI-siffror. Detta påverkar ökningstalet 2017 och därmed ökningstalet för hela delperioden 2017-2019.

De senast publicerade kvartalssiffrorna hos Eurostat avser andra kvartalet 2020. Som en uppskattning av utvecklingen hittills i år kan arbetskraftskostnadernas utveckling till och med andra kvartalet 2020 i förhållande till utvecklingen för motsvarande period 2019 beräknas. Ökningstakterna 2020 enligt denna beräkningsmetod redovisas i Appendix. Enligt dessa siffror minskade arbetskraftskostnaderna i svensk industri med 0,7 procent 2020. I Tyskland ökade arbetskraftskostnaderna med 2,6 procent och i Västeuropa med hela 4,2 procent. I många västeuropeiska länder är ökningstalen mycket höga. Enligt Eurostat kan de höga siffrorna i Europa ses som en indikation på att minskningen i antalet arbetade timmar till följd av coronakrisen inte till fullo medfört motsvarande minskning av lönen. Vår bedömning är att siffrorna bör tolkas med mycket stor försiktighet och att underlag för fler av årets kvartal måste inväntas innan materialet kan användas för att dra några slutsatser.

4.3 Försvagad växelkurs

Eftersom Sverige har rörlig växelkurs är växelkursen en viktig komponent i bedömningen av konkurrenskraften. Sedan 2013 har den svenska kronans kurs mot euron och dollarn totalt sett försvagats rejält, se diagram 4.5. Under andra kvartalet 2020 har utvecklingen dock vänt och den svenska kronan har stärkts mot både euron och dollarn. I mitten av juli avstannade denna utveckling och växelkursen mot euron och dollarn låg därefter relativt stilla fram till slutet av september, då kronan återigen försvagades något. Det är inte bara mot dollarn och euron som kronan har tappat i värde sett över hela perioden, utan även mot andra valutor. Jämfört med det brittiska pundet är kronförsvagningen dock inte lika stor och jämfört med den norska kronan har den svenska kronan stärkts under perioden.

Diagram 4.5 Den svenska kronans kurs gentemot euron och dollarn, dagsdata

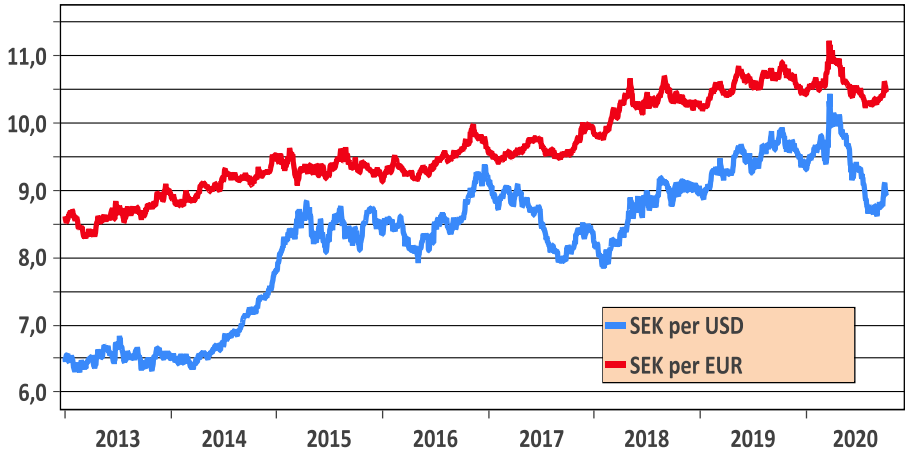

Källa: Macrobond och Riksbanken

Generellt sett gynnas de svenska exportföretagen av en svag krona eftersom det sänker prisnivån på svenska varor och tjänster i utlandet och leder därmed till ökad försäljning. Detta gäller dock inte alla företag i och med att exporten kan ha innehåll som är importerat, och som med en svag kronkurs får en högre prisnivå.

Små öppna ekonomier som den svenska får ofta en försvagad valuta när den globala ekonomiska osäkerheten är stor. Det kan förklara delar av försvagningen de senaste åren till och med 2019, men inte att kronan försvagats trendmässigt över en längre period. Utvecklingen hänger också

ihop med Riksbankens expansiva penningpolitik. En annan viktig förklaring är att det senaste decenniet har inflationen stigit snabbare i Sverige än i euroområdet.

Några möjliga förklaringar, som diskuteras bland experter, till att den svenska kronan stärkts i samband med coronakrisen är att i och med att många länders centralbanker sänkt sina räntor har räntenivåerna närmat sig den svenska nivån. Investerare som tidigare drivits till att investera i andra valutor med högre ränta har nu investerat i den svenska kronan. En annan möjlig förklaring är att de svenska restriktionerna i samhället varit färre än i många andra länder, vilket kan ha påverkat investerare att göra bedömningen att svensk ekonomi kommer klara sig bättre ur krisen än ekonomin i många länder i omvärlden.

4.4 Stärkt kostnadsläge gentemot Västeuropa mätt i gemensam valuta

Jämförelse av arbetskraftskostnader mellan länder visar att växelkursen har stor inverkan. I diagram 4.6 visas 2019 års genomsnittliga arbetskraftskostnader per timme i gemensam valuta (SEK). Den lägsta genomsnittliga arbetskraftskostnaden återfinns i Portugal med 113 kronor per timme. Schweiz hade de högsta arbetskraftskostnaderna med 580 kronor per timme. Den genomsnittliga arbetskraftskostnaden i Sverige var 385 kronor per timme och i Västeuropa 401 kronor per timme.

Diagram 4.6 Arbetskraftskostnad per timme, tillverkningsindustrin Västeuropa 2019 (gemensam valuta SEK/h)

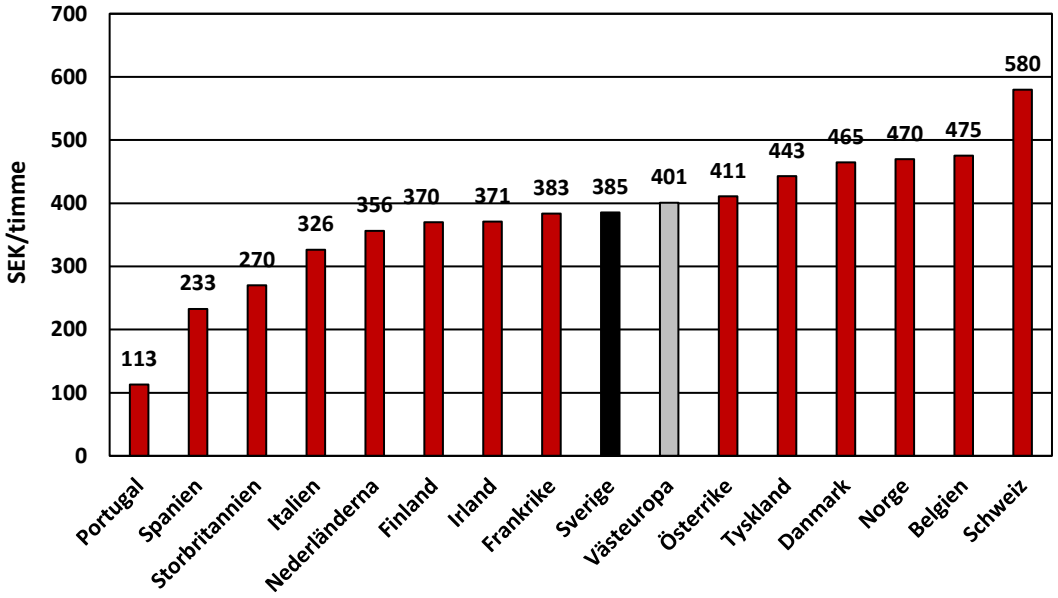

Källa: Conference Board och Eurostat LCI

Det framgår av diagram 4.5 att Sveriges växelkurs stärkts mot euron sedan slutet av mars 2020. Den genomsnittliga valutakursen för 2020[12] hittills, skiljer sig dock endast marginellt från 2019 års växelkurs. 2019 var växelkursen mot euron 10,59 kr och 2020 är den genomsnittliga växelkursen 10,56 kr. Räknat med 2020 års genomsnittliga växelkurser för de västeuropeiska länderna skulle arbetskraftskostnaden i Västeuropa 2019 blivit 397 kronor (jämfört med 401

[12] Avser perioden 1 januari-21 september 2020.

kronor räknat med 2019 års valutakurser). Den 21 september 2020 var växelkursen mot euron 10,39 kronor. Arbetskraftskostnaden 2019 beräknad med valutakurser för de västeuropeiska länderna per den 21 september 2020, blir 390 kronor. Arbetskraftskostnaden i Västeuropa är med andra ord något högre än i Sverige, även beräknat med aktuella växelkurser.

Diagram 4.7 Ökning av arbetskraftskostnaden i Sverige, Tyskland och Västeuropa 1998-2019 (gemensam valuta SEK), procent

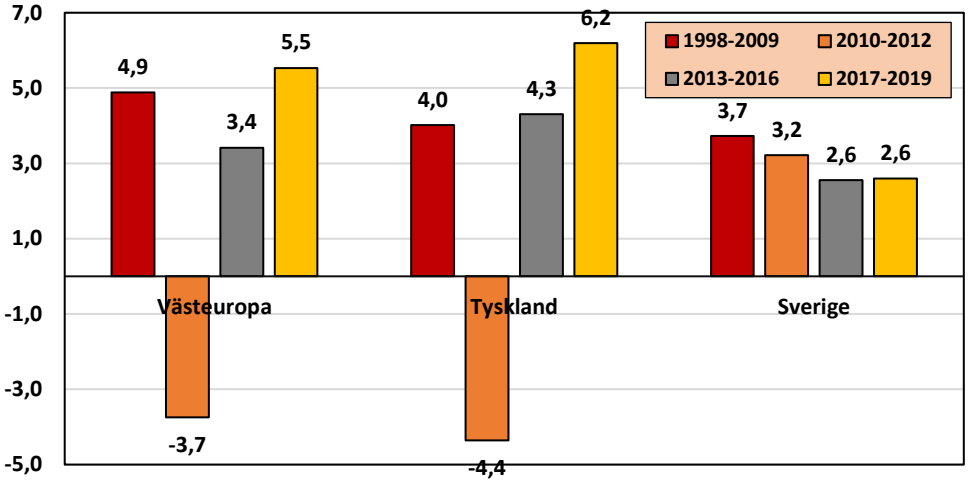

Källa: Eurostat LCI

Diagram 4.7 visar ökningen av arbetskraftskostnaden 1998-2019 uppdelat på fyra delperioder, mätt med svenska kronor som gemensam valuta. Diagram 4.7 kan jämföras med diagram 4.4, som visar arbetskraftskostnadernas ökningstakt i nationell valuta. Vid jämförelse av de två diagrammen blir det tydligt att förändringar i växelkursen haft stor inverkan under perioden.

Stärkt kronkurs under början av 2010-talet slog igenom kraftigt på de relativa arbetskraftskostnaderna 2010-2012. Arbetskraftskostnaderna i Tyskland minskade med i genomsnitt 4,4 procent per år mätt i svenska kronor, jämfört med en årlig ökning på 2,2 procent mätt i nationell valuta. För Västeuropa i sin helhet minskade arbetskraftskostnaderna med 3,7 procent per år, mätt i svenska kronor, under perioden 2010-2012. Det ska jämföras med 2,2 procents ökning räknat i nationell valuta.

Under de båda perioderna 2013-2016 och 2017-2019 har arbetskraftskostnaderna ökat betydligt snabbare i Västeuropa och i synnerhet Tyskland än i Sverige, mätt i svenska kronor (gemensam valuta). I Sverige ökade arbetskraftskostnaderna med 2,6 procent per år både 2013-2016 och 2017-2019. I Tyskland var ökningstakten 4,3 respektive 6,2 procent per år under samma perioder (2,1 respektive 2,3 procent mätt i nationell valuta). I Västeuropa var ökningstakterna 3,4 respektive 5,5 procent per år (1,7 respektive 2,0 procent mätt i nationell valuta). Denna utveckling har förbättrat Sveriges relativa kostnadsläge.

I diagram 4.8 presenteras de västeuropeiska ländernas arbetskraftskostnader i förhållande till de svenska. Under större delen av perioden, fram till finanskrisen, har skillnaden mellan Sverige och Västeuropa varit liten. De relativa arbetskraftskostnaderna i Sverige var mestadels omkring två till tre procentenheter högre än genomsnittet för Västeuropa. En något högre ökning av arbetskraftskostnaden i Sverige uppvägdes under denna period av en något försvagad växelkurs.

Diagram 4.8 Sveriges relativa arbetskraftskostnad jämfört med Västeuropa 1998-2019, Sverige=100[13]

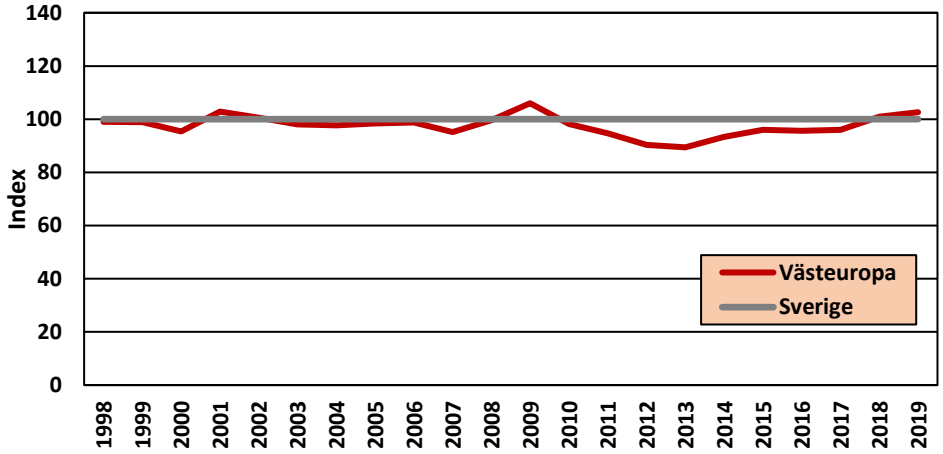

Källa: Conference Board, Riksbanken, Eurostat LCI och egna beräkningar

I samband med att den svenska kronan försvagades kraftigt under 2001 respektive 2009 var arbetskraftskostnaderna i Sverige lägre än i Västeuropa. Under perioden 2011-2013 skedde istället en förstärkning av kronkursen vilket fick till följd att den relativa arbetskraftskostnaden för Västeuropa sjönk och de svenska arbetskraftskostnaderna blev relativt höga. Kronan stärktes mot euron med nära tio procent. 2012 och 2013 var det svenska relativa kostnadsläget drygt 10 procent över genomsnittet för Västeuropa.

2014 vände trenden och den relativa arbetskraftskostnaden mellan Sverige och Västeuropa minskade för att 2015 stanna upp på en nivå omkring 4-5 procent över den västeuropeiska, där den befann sig till och med 2017. 2018 och 2019 var arbetskraftskostnaden lägre i Sverige än i Västeuropa. Även om Sverige på senare år uppvisat en snabbare ökning av arbetskraftskostnaderna än Västeuropa mätt i nationell valuta, har det vägts upp av en svag svensk krona vilket har stärkt Sveriges relativa kostnadsläge gentemot Västeuropa mätt i gemensam valuta.

4.5 Ökande produktivitet

Diagram 4.9 jämför produktivitetsutvecklingen inom svensk tillverkningsindustri med utvecklingen i Tyskland och Euro12 under perioden 2013-2020, där siffrorna för 2020 är en uppskattning utifrån årets två första kvartal. Den svenska produktiviteten har under denna period utvecklats något snabbare än i Tyskland och Euro12. Mellan 2013 och 2019 ökade svensk produktivitet med sammanlagt 16 procent medan den i Euro12 och Tyskland ökade med 11 respektive 7 procent. 2019 sjönk produktiviteten i Tyskland och EU15 samtidigt som den positiva svenska utvecklingen fortsatte. Under 2020 har produktiviteten sjunkit i både Sverige, Tyskland och Euro12.

[13] I detta diagram ingår även Schweiz i Västeuropa.

Diagram 4.9 Produktivitetsutveckling inom tillverkningsindustrin, index 2013=100, 2013-2020[14]

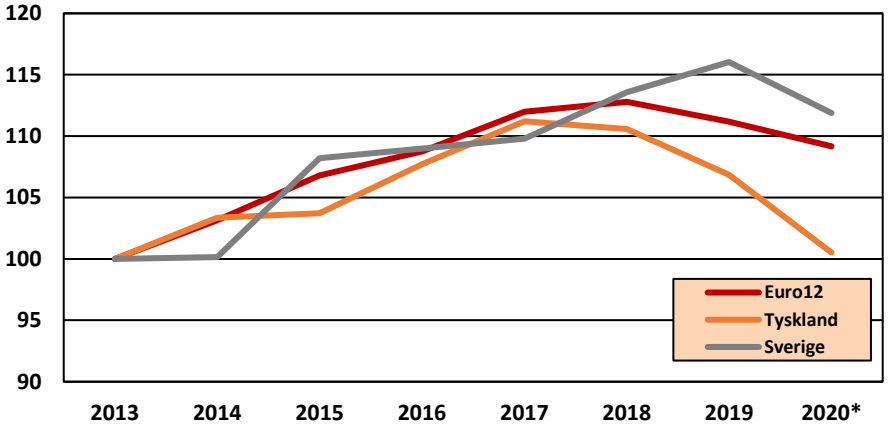

Källa: Eurostat samt egna beräkningar.

4.6 Kapacitetsutnyttjandet högt fram till krisen

Om kapacitetsutnyttjandet skulle ligga på hundra procent betyder det att industrin producerar för sin fulla potential för att möta efterfrågan[15]. Kapacitetsutnyttjandet i svensk industri låg stadigt omkring 90 procent under avtalsperioden 2017-2019 (se diagram 4.10). Nivån är jämförbar med nivåerna under den förra högkonjunkturen. I vissa delbranscher var kapacitetsutnyttjandet särskilt högt, exempelvis i fordonsindustrin där nyttjandegraden var så hög som 98,7 procent första kvartalet 2019. Det fjärde kvartalet 2019 och första kvartalet 2020 skedde en viss nedgång i nyttjandegraden för hela industrin. Under andra kvartalet 2020 sjönk kapacitetsutnyttjandet kraftigt till en nivå på 82,8 procent, till följd av pandemin. Det är åtta procentenheter lägre än samma period ett år tidigare. Särskilt stora nedgångar på årsbasis kan ses i fordonsindustrin, där nyttjandegraden minskat med 35 procentenheter, och i industrin för investeringsvaror där minskningen var 18 procentenheter.

Diagram 4.10 Industrins kapacitetsutnyttjande, kvartalsvis i procent 2013K1-2019K2

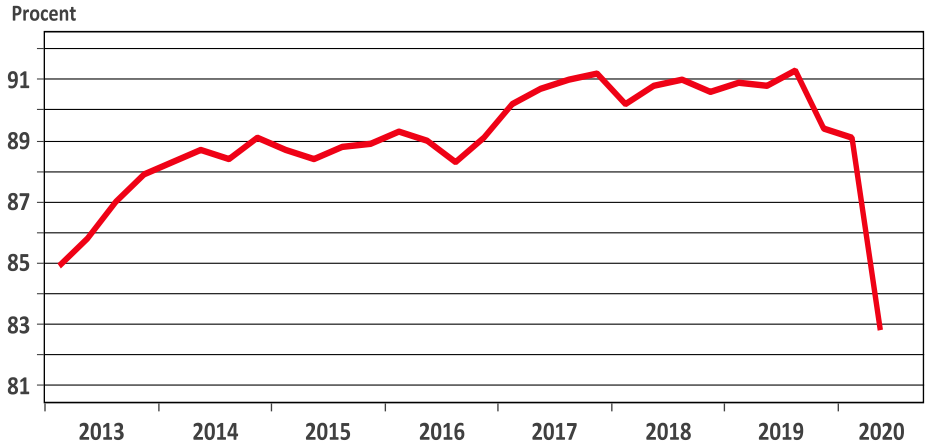

Källa: Macrobond och SCB

[14] 2020 är en uppskattning utifrån utvecklingen under årets två första kvartal. Säsongsrensat och kalenderkorrigerat.

[15] Vad som är full potential ändras över tid, då industrier läggs ned och andra dyker upp. Exempelvis är det större chans att närma sig full potential ifall många industrier lagts ner och landet går in i en högkonjunktur.

4.7 Hög investeringskvot

Eftersom det inte finns någon jämförbar statistik att tillgå över investeringarna i tillverkningsindustrin i ett internationellt perspektiv utan endast för hela ekonomier redovisas de totala bruttoinvesteringarna som andel av BNP (investeringskvoten) i diagram 4.11 för Sverige, euroområdet, Frankrike, Tyskland och Storbritannien[16]. För Sverige och euroområdet finns tillgänglig data fram till 2019 och för de övriga länderna till 2018.

Diagram 4.11 Investeringar som andel av BNP, hela ekonomin, procent, 2000-2019

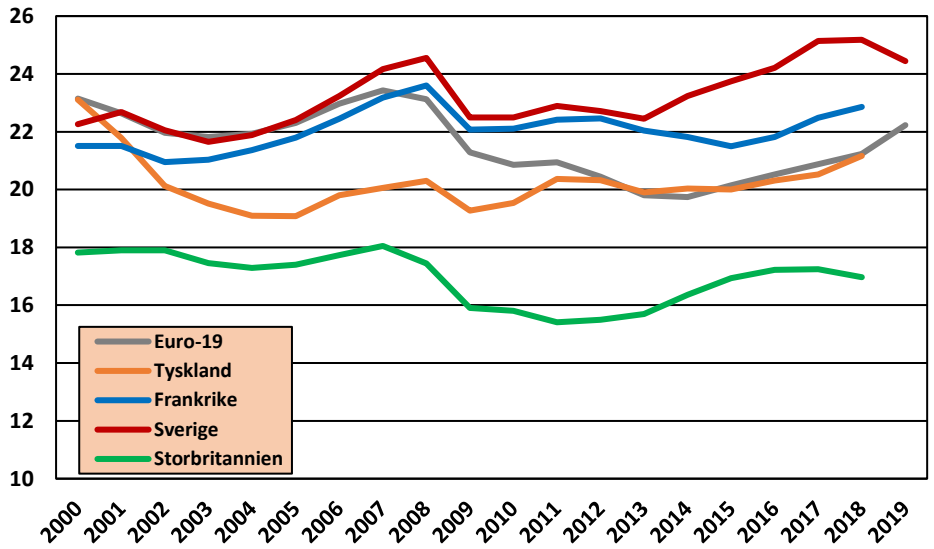

Källa: Eurostat

Sveriges investeringskvot uppgår till cirka en fjärdedel, vilket är en relativt hög nivå jämfört med de andra länderna[17]. Sedan 2013 har andelen ökat. Sverige och Frankrike följde varandra relativt väl åt fram till 2013, men under perioden efter har Sveriges investeringsandel ökat i snabbare takt än Frankrike. De tyska investeringarna låg på en femtedel som andel av BNP år 2015 och har sedan ökat i princip varje år. Storbritannien har den lägsta investeringsandelen i diagrammet och den sjönk kraftigt efter finanskrisen för att sedan stiga, men har inte nått upp till 18 procent som före krisen. Sett till investeringskvoten har Sverige stått sig starkt jämfört med andra länder.

4.8 Lönsamheten visar motståndskraft

Lönsamhet och vinster kan mätas på flera olika sätt. I detta avsnitt redovisas vinst- och lönsamhetsmått baserat både på företagsekonomisk data och nationalräkenskaperna. I diagram 4.12 redovisas utvecklingen av tre företagsekonomiska nyckeltal för tillverkningsindustrin, beräknade utifrån SCB:s Företagens ekonomi. Företagens ekonomi släpar efter en del och 2018 är senaste året som data finns tillgänglig för. Fördelen med företagens ekonomi är att det är en årlig totalundersökning där samtliga av SCB registrerade företag exklusive de finansiella företagen ingår i undersökningen. Detta ger därför en bra bild över utvecklingen för lönsamheten i hela tillverkningsindustrin, och inte bara de bolag som är noterade på börsen. Lönsamhetens

[16] Se kapitel 3 för utvecklingen av fasta bruttoinvesteringar i tillverkningsindustrin.
[17] Sveriges höga investeringar har delvis berott på bostadsbyggandet.

koppling till konjunkturutvecklingen blir tydlig i diagrammet, med ett kraftigt fall i samband med finanskrisen och en fortsatt negativ utveckling i samband med lågkonjunkturen i eurokrisens spår.

Diagram 4.12 Vinst och lönsamhet inom tillverkningsindustrin, 2005-2018, procent

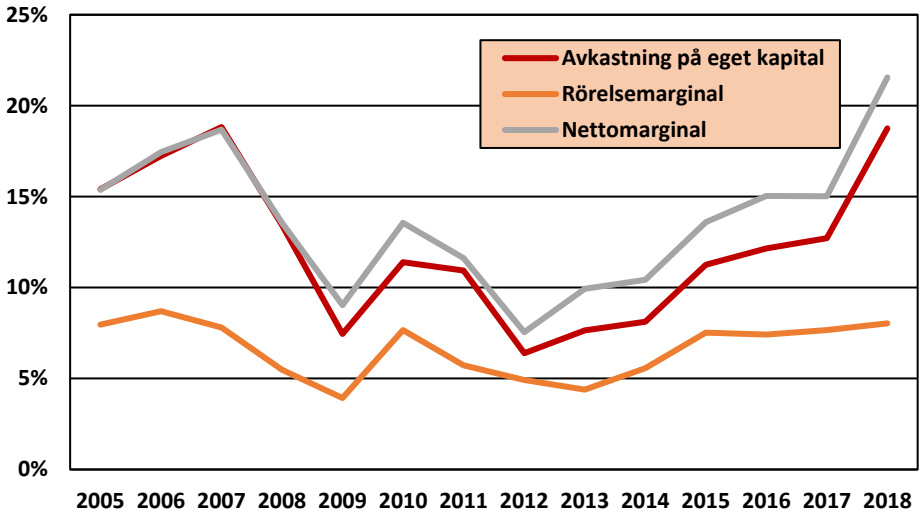

Källa: SCB, Företagens ekonomi och egna beräkningar

Både nettomarginalen[18] och avkastningen på eget kapital har stigit sedan 2012 och låg 2018 på 22 respektive 19 procent. Utvecklingen av rörelsemarginalen[19] vände uppåt efter 2013 men började sedan efter 2015 mattas av för att stiga något under 2018. Sammantaget sett till de tre nyckeltalen tyder utvecklingen på en förstärkt lönsamhet i industrin under 2018.

Coronapandemin påverkade många industriföretags lönsamhet. För många företag innebar efterfrågebortfall och problem med att upprätthålla leverantörskedjor påfrestningar på lönsamheten. Inte minst inom fordonsindustrin påverkade efterfrågebortfallet och produktionsminskningar lönsamheten negativt. Andra företag exempelvis inom läkemedelsbranschen har kunnat höja sin lönsamhet tack vare ökad efterfrågan (se fördjupningsrutan). Olika former av statligt stöd har också förbättrat många företags ekonomi. Sammantaget har lönsamheten hållits uppe förvånansvärt väl.

[18] Nettomarginalen visar resultat efter skatt i förhållande till omsättningen.
[19] Rörelsemarginalen visar rörelsens resultat i förhållande till omsättningen.

Fördjupning: Industriföretagens lönsamhet

Kvartalsboksluten från stora börsnoterade industriföretag indikerar att lönsamhet sjönk något andra kvartalet. Detta efter ett första kvartal med förhållandevis hög lönsamhet. Diagrammet visar utvecklingen av rörelsemarginalen för 18 företag som kan betraktas som industriföretag och som återfinns på Stockholmsbörsens lista över de trettio största företagen (OMX Stockholm 30) under perioden andra kvartalet 2019 till andra kvartalet 2020.

Diagram: Rörelsemarginalens utveckling

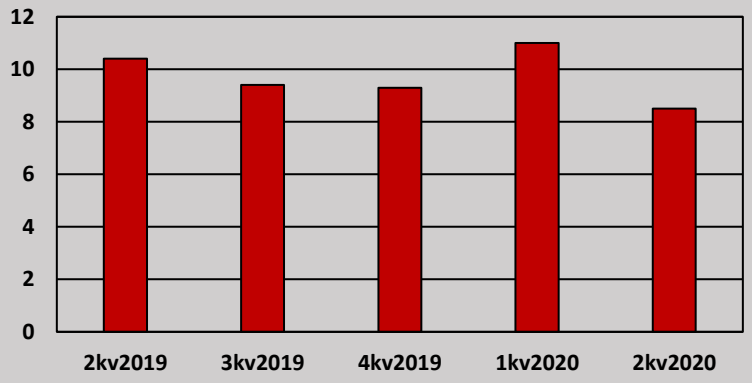

Källa: Refinitiv Datastream och egna bearbetningar

Tabell: Rörelsemarginalens utveckling

Företag	2kv2019	3kv2019	4kv2019	1kv2020	2kv2020
AB SKF	11,3%	10,9%	9,0%	11,3%	4,0%
Abb Ltd	1,7%	8,4%	9,2%	6,0%	9,3%
Alfa Laval AB	15,9%	15,6%	15,7%	14,4%	15,1%
Assa Abloy AB	15,9%	16,2%	15,0%	12,4%	10,5%
AstraZeneca PLC	8,5%	11,8%	8,7%	19,2%	20,5%
Atlas Copco AB	21,0%	21,9%	20,6%	20,4%	16,1%
Autoliv Inc	7,9%	7,6%	10,5%	7,3%	-22,3%
Boliden AB	12,1%	16,8%	13,4%	10,9%	13,4%
Essity AB (publ)	10,0%	11,6%	13,5%	15,2%	12,8%
Electrolux AB	4,2%	3,7%	2,4%	0,5%	-0,3%
Getinge AB	5,2%	6,9%	17,4%	8,4%	10,9%
Hexagon AB	20,0%	24,7%	23,7%	21,6%	10,2%
Sandvik AB	19,2%	11,9%	2,8%	11,7%	7,5%
SSAB AB	6,4%	0,8%	-6,9%	1,8%	-1,7%
Swedish Match AB	38,6%	41,4%	27,9%	39,6%	40,3%
LM Ericsson	6,8%	-7,3%	9,2%	8,7%	6,9%
Trelleborg AB	12,9%	10,3%	-26,9%	12,8%	10,9%
Volvo AB	12,5%	11,0%	8,9%	8,1%	0,5%

Källa: Refinitiv Datastream (Operating Margin)

I Konjunkturinstitutets konjunkturbarometer ombeds företagen att själva skatta sin lönsamhet. I diagram 4.13 redovisas nettot mellan de som bedömer lönsamheten som god och de som bedömer den som dålig. Före finanskrisen var uppfattningen om lönsamheten positiv. Därefter kom en längre period då den var övervägande negativ. Från fjärde kvartalet 2016 var nivåerna återigen positiva och jämförbara med siffrorna före finanskrisen och förblev så fram till slutet av 2019. Under de två första kvartalen 2020 har en majoritet av företagen gjort en negativ bedömning av den egna lönsamheten.

Diagram 4.13 Lönsamhet inom tillverkningsindustrin, nulägesomdöme, 1998K1-2020K2

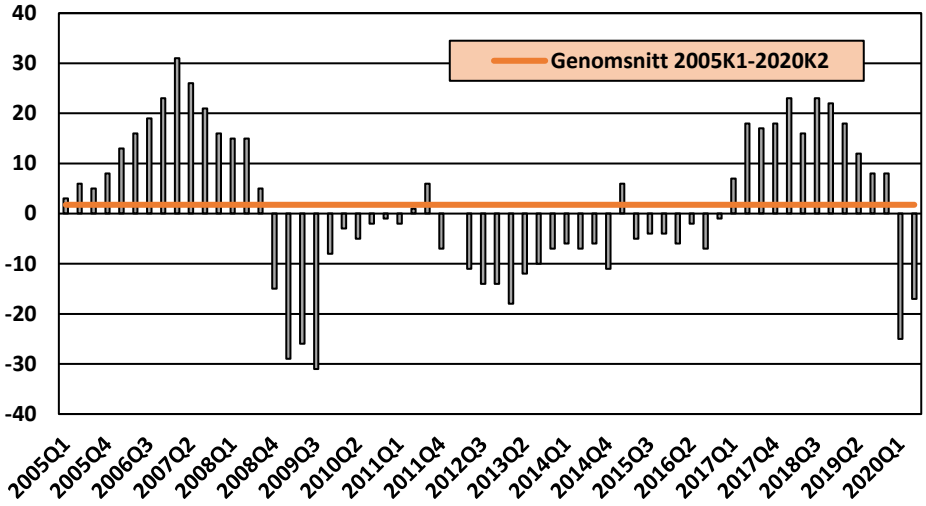

Källa: Konjunkturinstitutet

Det går även att ta fram makroekonomiska vinst- och lönsamhetsmått från nationalräkenskaperna. Ett sådant mått är vinstandelen. Det förädlingsvärde, dvs. produktion minus insatsförbrukning, som skapas i ett företag går antingen till vinster eller arbetskraftskostnader. Genom att sätta dessa i relation till förädlingsvärdet fås vinstandelen och arbetskostnadsandelen. Om vinstandelen ökar så sker det på bekostnad av arbetskostnadsandelen och tvärtom.

I diagram 4.14 redovisas utvecklingen av bruttovinstandelen respektive nettovinstandelen i industrin. Bruttovinstandelen utgör vinstandelen före kostnader för kapitalförslitning.

Diagram 4.14 Brutto- och nettovinstandel i industrin, 2005-2021

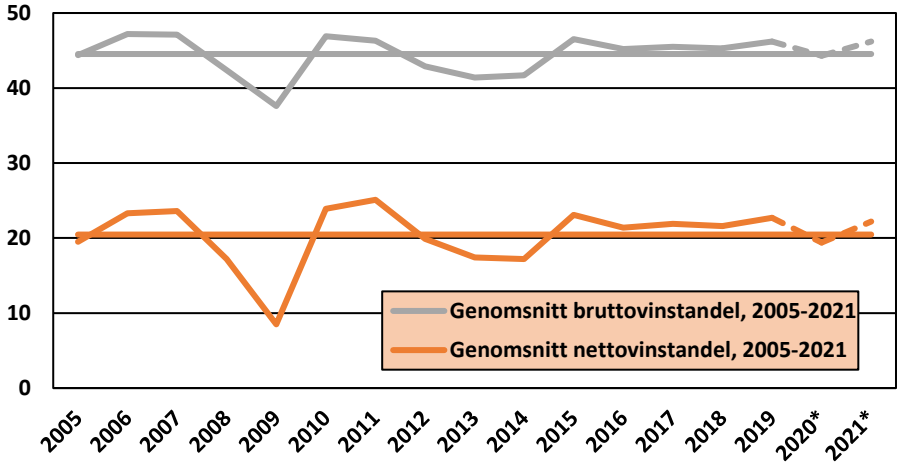

Källa: Konjunkturinstitutet, prognosdatabasen

Ytterligare ett relevant mått för att bedöma industriföretagens vinster och lönsamhet är kapitalavkastningen. Liksom vinst- och arbetskostnadsandelar så kan kapitalavkastningen beräknas utifrån nationalräkenskaperna. Notera att definitionen skiljer sig från företagsekonomiska mått på kapitalavkastning på flertalet punkter.

Diagram 4.15 Nettokapitalavkastning och riskpremie, i procent

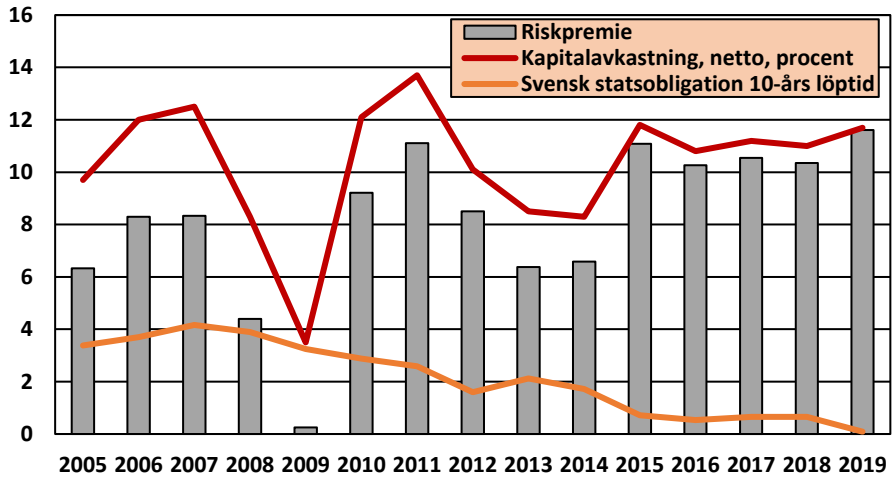

Källa: Konjunkturinstitutet, prognosdatabasen och Riksbanken

I diagram 4.15 redovisas utvecklingen av nettokapitalavkastningen[20] i industrin jämfört med avkastningen på en riskfri placering. I diagrammet representeras en riskfri placering av räntan på svenska statsobligationer med 10 års löptid. Skillnaden mellan nettoavkastningen i industrin och avkastningen på en riskfri placering utgör en riskpremie och är den extra avkastning som en investerare får för att ta en risk. I detta fall är risken att investera i den svenska industrin istället för att göra en riskfri placering i svenska statsobligationer.

Nettokapitalavkastningen inom industrin låg på drygt tolv procent under förra högkonjunkturen 2006 och 2007. Därefter minskade avkastningen dramatiskt under finanskrisen. Under 2010-2011 syns en rekyl, varefter kapitalavkastningen föll igen och låg på cirka åtta procent 2013 och 2014. Under perioden 2015-2019 var nettokapitalavkastningen inom industrin över 10 procent samtliga år, dvs ungefär på samma nivå som under högkonjunkturen 2006-2007.

Parallellt med upp- och nedgångar i nettokapitalavkastningen har avkastningen på riskfria investeringar i form av svenska statsobligationer under lång tid trendmässigt sjunkit. Från nivåer runt 4 procent under åren före finanskrisen till nästintill noll 2019. Detta gör att riskpremien under de senaste fem åren legat på historiskt höga nivåer, omkring 10 procent, vilket är väsentligt högre än under förra högkonjunkturen.

4.9 Små förändringar av svenska marknadsandelar

Hur svensk export utvecklas i relation till tillväxten av den svenska exportmarknaden är en indikator på svensk konkurrenskraft. Om exporten utvecklas mer långsamt än exportmarknaden

[20] Nettokapitalavkastning beräknas som nettodriftsöverskott (förädlingsvärde minus arbetskostnad för anställda samt kapitalförslitning) som procentandel av realkapitalstocken.

kan det tyda på att Sverige förlorar exportmarknadsandelar. Ur ett internationellt perspektiv är marknadsandelar ett nollsummespel, och det som har skett är att mer utvecklade länder har förlorat marknadsandelar till tillväxtekonomier sedan 1990-talet samtidigt som den globala ekonomin vuxit. Därför kan det vara svårt att dra några slutsatser om den svenska konkurrenskraften genom att endast titta på Sveriges marknadsandelars utveckling[21].

När exporten växer mer än exportmarknaden betyder det att ett land tar marknadsandelar. Av diagram 4.16 framgår att exportmarknaden ökade mer än exporten 2013-2016. 2017-2019 ökade exporten och exportmarknaden i ungefär samma takt. Den svenska exporten väntas få en bättre utveckling än den svenska exportmarknaden 2020-2021. Detta till följd av att exporten väntas minska i mindre omfattning än exportmarknaden helåret 2020.

Diagram 4.16 Marknadstillväxt och svensk export av varor och tjänster, 2013-2021, årssnitt per period, procentuell förändring

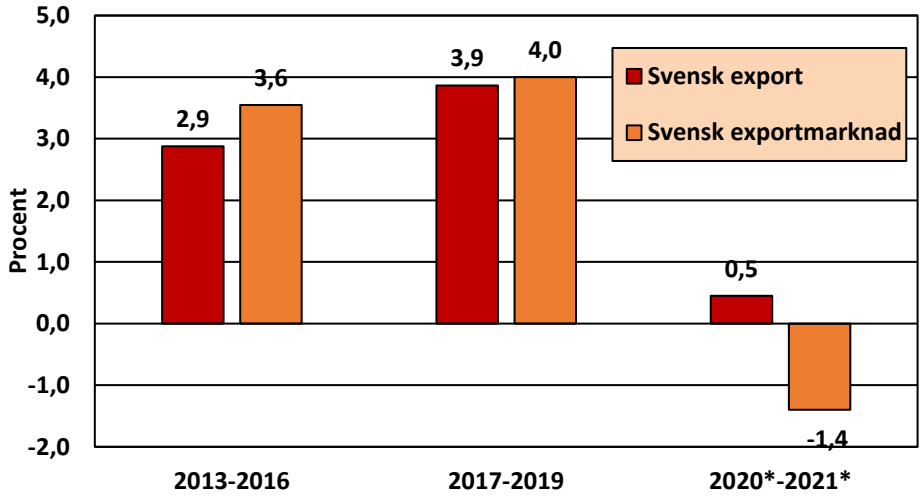

*Källa: Konjunkturinstitutet, prognosdatabasen *Prognos*

4.10 Bytesförhållandet oförändrat

Utvecklingen av priset på den svenska exporten påverkar exportföretagens betalningsförmåga. Däremot har exportprisernas utveckling ingen direkt påverkan på den svenska inflationen. Importprisutvecklingen har däremot en stor påverkan på konsumentpriserna och det inverkar också på företagens betalningsförmåga. Hur mycket beror på hur beroende företagen är av importerade produkter.

Skillnaderna mellan export- och importprisutvecklingen benämns bytesförhållandet[22]. Om exportpriserna ökar mer än importpriserna förbättras det svenska bytesförhållandet. Det skapar ett realt löneutrymme. Och omvänt gäller att det reala löneutrymmet minskar om bytesförhållandet försämras.

[21] För vidare läsning, se Konjunkturinstitutets lönebildningsrapport 2019.
[22] ”Terms of trade” på engelska.

Diagram 4.17 Bytesförhållande, export- och importpriser 2013-2021

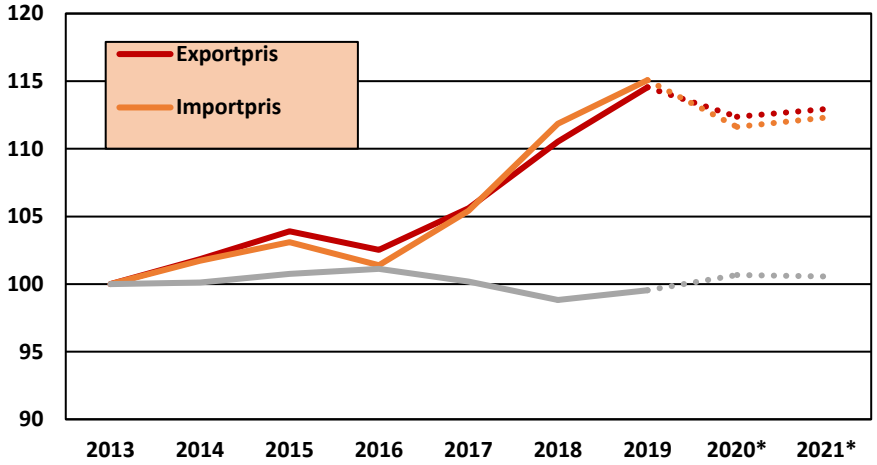

Källa: Konjunkturinstitutet och egna beräkningar

Diagram 4.17 visar prisutvecklingen på Sveriges totala export respektive import av varor och tjänster samt bytesförhållandet utveckling med 2013 som basår (index=100). Förändringen av export- och importpriserna följer ett likartat mönster. Både export och importpriserna har stigit relativt mycket från 2016 fram till idag med en prognostiserad avmattning framöver. Eftersom export- och importpriserna ökar ungefär lika mycket så blir effekten att bytesförhållandet i stort sett är oförändrat.

4.11 Bytesbalansen

Bytesbalansen visar skillnaden mellan vad som produceras och vad som förbrukas i ett land. Den består av fyra delar: handelsbalansen[23], tjänstebalansen[24], faktorinkomster[25] och löpande transfereringar[26]. När bytesbalansen är positiv betyder det att landet har ett positivt sparande gentemot utlandet. Så har varit fallet för Sveriges del sedan mitten av 1990-talet.

Diagram 4.18 visar ett överskott i bytesbalansen som andel av BNP under alla redovisade år. Handelsbalansen för tjänster har varit positiv mellan 2013-2016, för att sedan sjunka till strax under noll 2017-2019 och prognosticeras vara något över nollstrecket 2020 och 2021. Handelsbalansen för varor har varit positiv under hela perioden och pendlat kring 2-4 procent av BNP. Prognosen för 2020 och 2021 är en fortsatt ökning till runt fyra procent. Överskottet i bytesbalansen förutspås öka under 2020.

[23] Varuexport minus varuimport. I handelsbalansen som avser varor ingår även merchanting. Merchanting innebär att svenska företag köper och säljer produkter som tillverkas i utlandet och sedan säljs utomlands utan att passera den svenska gränsen. Marginalen mellan inköps- och försäljningspriset bokförs som merchanting i varuförmedlarens land.
[24] Tjänsteexport minus tjänsteimport.
[25] Avkastning på kapital och löner.
[26] Bidrag och avgifter till internationella organisationer liksom bistånd.

Diagram 4.18 Bytesbalansen i relation till BNP i procent, 2013-2021

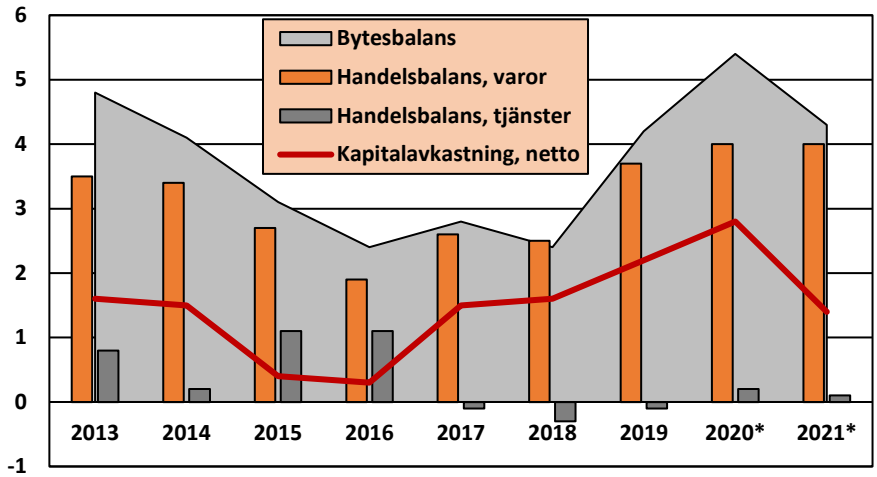

Källa: Konjunkturinstitutet

4.12 Bruttonationalinkomst

BNI står för bruttonationalinkomst och innehåller samma komponenter som bruttonationalprodukten (BNP) med skillnaden att även nettofaktorinkomster, som bland annat är löner, aktier och räntor, från utlandet är medräknade. Det är således ett inkomstmått som visar in- och utflödet från Sverige för att ta reda på den reala inkomsten för ett lands invånare och vilken levnadsstandard dessa har. Utifrån ett löntagarperspektiv är BNI ett bra mått på Sveriges konkurrenskraft. Dessutom visar höga bruttonationalinkomster på hög produktivitet.

Diagram 4.19 Bruttonationalinkomst i Sverige jämfört med EU19, 2002-2019, index Sverige=100

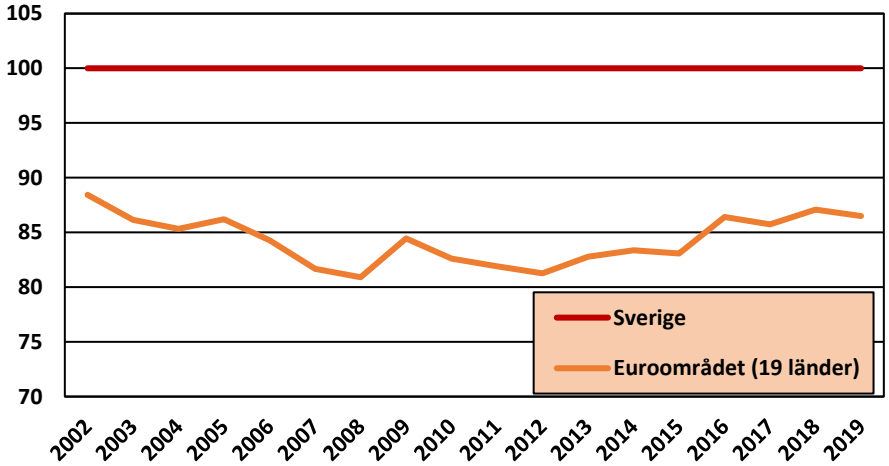

Källa: OECD, National Accounts

I diagram 4.19 presenteras ett genomsnitt för de 19 länderna som ingår i euroområdets bruttonationalinkomst mätt i capita i förhållande till den svenska under perioden 2002-2019. Euroområdets BNI per invånare som andel av den svenska har varierat mellan 80-88 procent under perioden. Euroområdets BNI per invånare ligger på en lägre nivå under samtliga år jämfört med Sverige. Efter att ha tappat relativt Sverige mellan 2002-2012, har euroområdet hämtat ikapp mellan 2013-2019 och gått från drygt 81 procent av Sveriges BNI per invånare till över 86 procent. 2019 års nivå tangerar nästan toppnivån på 88 procent från 2002. Under de

senaste åren 2016-2019 har utvecklingen i relativ BNI varit konstant och Sverige har bibehållit sin konkurrenskraft.

4.13 Sammanfattning

Flera indikatorer pekar på att svensk industri stärkte sin konkurrenskraft till och med 2019. Sedan 2013 har industriproduktionen i Sverige ökat något långsammare än i Tyskland och Euro12 mätt i fasta priser men något snabbare än både Tyskland och Euro12 mätt i löpande priser. Under första halvåret 2020 minskade produktionen kraftigt till följd av coronapandemin i både Sverige, Tyskland och Europa. Både produktiviteten och förädlingsvärdepriserna har stigit snabbare i Sverige än i Tyskland och Europa.

Den senaste avtalsperioden 2017-2019 har de svenska arbetskraftskostnaderna mätt i nationell valuta utvecklats något snabbare än i Tyskland och snabbare än i Västeuropa. Mätt i gemensam valuta har arbetskraftskostnaderna utvecklats långsammare i Sverige, vilket beror på försvagningar av den svenska kronan. 2019 var arbetskraftskostnaden i svensk industri 385 kronor per timme, vilket kan jämföras med 401 kronor i Västeuropa och 443 kr i Tyskland. De senaste åren har Sverige stärkt sitt relativa kostnadsläge gentemot Västeuropa.

En genomgång av olika indikatorer visar att vinsten och lönsamheten varit god för Sveriges industriföretag de senaste åren, men för tillfället är den sämre som en konsekvens av pandemin. 2020 bedöms dock både brutto- och nettovinstandelen landa ungefär i nivå med sitt historiska genomsnitt. Företagens lönsamhet och vinstnivåer tycks hållas uppe på högre nivåer än under finanskrisen.

Den svenska exporten har växt ungefär i takt med exportmarknaderna under den senaste avtalsperioden. Bytesförhållandet har utvecklas stabilt. Överskottet i bytesbalansen fortsätter att vara positivt och förutspås att öka under 2020. Under de senaste åren 2016-2019 har utvecklingen i BNI per capita relativt euroområdet varit konstant och Sverige har bibehållit sin konkurrenskraft.

Fördjupning:
Omstart efter coronapandemin i storföretagen

I detta avsnitt görs en sammanställning av nyckeltal för omsättning och redovisad vinst hos 19 av de största industriföretagen för första halvåret 2020. VD-citat från företagens halvårsbokslut belyser den ekonomiska situationen.

Industribolagens siffror och nyckeltal är hämtade från respektive företags delårsbokslut för halvåren 2017, 2018, 2019 och 2020. De nyckeltal som redovisas är omsättning och rörelseresultat. Det kan finnas en viss osäkerhet i underlaget då de redovisade siffrorna skiljer sig något mellan årsboksluten i de olika rapporterna från olika år beroende på justeringar i efterhand. De företag som redovisas är: Volvo Group, Volvo Cars, Ericsson, Scania, Electrolux, Essity, Sandvik, Atlas Copco, SKF, Assa Abloy, SSAB, Astra Zeneca, Autoliv, Boliden, Husqvarna, Alfa Laval, Epiroc, Trelleborg, SAAB.

Effekter av coronapandemin har lett till nedgång andra kvartalet 2020

Samtliga företag har på olika sätt påverkats av coronapandemin. Den sammanlagda omsättningen i företagen har sjunkit med 13 procent jämfört med andra kvartalet föregående år. Det sammanlagda rörelseresultatet har sjunkit med 32 procent jämfört med samma period föregående år. Restriktionerna till följd av pandemin har lett till en negativ påverkan på produktionen i företagen. Eftersom företagen är verksamma internationellt har restriktionerna i andra länder också påverkat verksamheten i bolagen globalt. Pandemin har också stoppat transporter och leveranser från underleverantörer och efterfrågan har minskat. Det innebär en nedgång i såväl omsättning som vinster (rörelseresultat).

Diagram F1 Summa omsättning, miljarder kronor

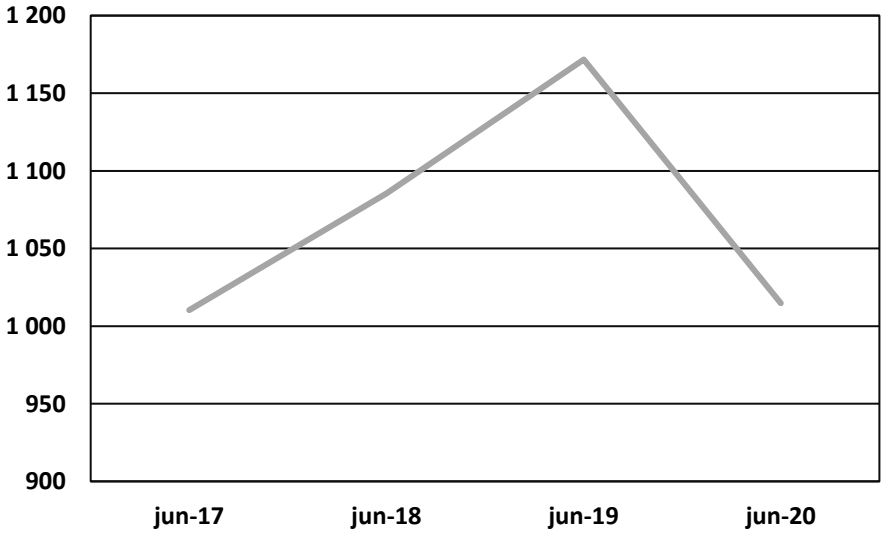

Diagram F2 Summa rörelseresultat, miljarder kronor

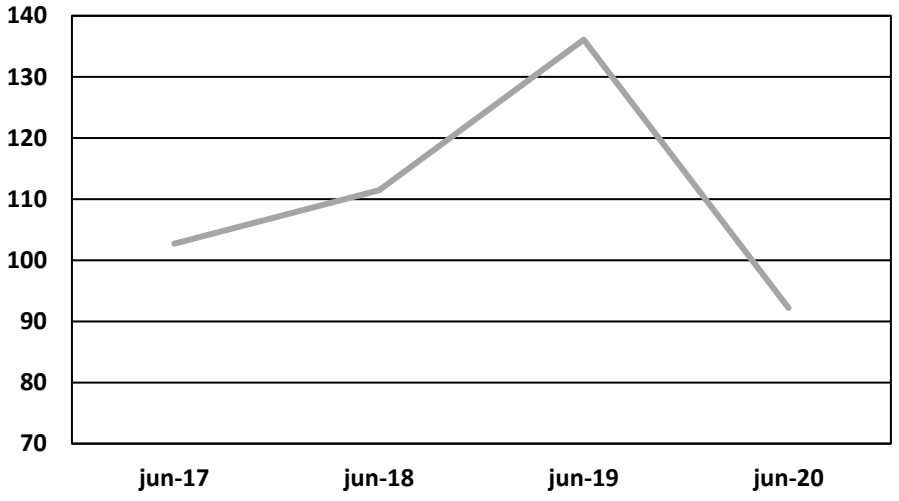

Positiva besked inför tredje kvartalet och andra halvåret 2020

Många företag har använt korttidspermitteringar och har därmed kunnat parera krisen som pandemin inneburit. Det innebär att de stora teknikintensiva industriföretagen har kvar sin personalstyrka och snabbt kan växla upp produktionen under det tredje kvartalet. Företagen har också på många håll sedan tidigare investerat i utvecklingen av nya hållbara produkter och digitala tjänster, där nu efterfrågan ökar på marknaden. Det innebär en möjlighet att ta marknadsandelar.

Nedan följer några citat och kommentarer ur kvartalsboksluten från VD:arna inför tredje kvartalet och andra halvåret 2020:

”Stark återhämtning i Kina. Transformationen till mer hållbar kollektivtrafik med en stabil efterfrågan på elektrifierade stadsbussar.” Martin Lundstedt, VD AB Volvo

”Uppgång i Europa och USA. Kina återgår till tillväxt. Efterfrågan på elektriska modeller ökar starkt och står nu för 17 procent av försäljningen. En hållbar ekonomisk tillväxt förutspås.” Håkan Samuelsson, VD Volvo Cars

”Stabilt resultat levererat. Förbättrad bruttomarginal. Networks växte. Investeringar i FoU har etablerat Ericsson som ledande inom 5G. Ökade marknadsandelar.” Börje Ekholm, VD Ericsson

”Den orderbok som ansamlats till följd av avbrottet, som orsakats av pandemin, har ännu inte hunnit betas av. Därför planeras nu för att kompensera det produktionsbortfallet genom att öka produktionstakten.” Henrik Henriksson, VD Scania

”Vi har haft en mycket bra start under 2020 med en omsättningstillväxt på 17 procent under det första halvåret.” Pascal Soirot VD Astra Zeneca

”Tagit marknadsandelar genom produktlanseringar och stärkt närvaro på digitala kanaler.” Magnus Groth, VD Essity

”Kortsiktigt förväntas efterfrågan öka under det tredje kvartalet 2020. Serviceverksamheten inom vaccumteknik växte markant.” Mats Rahmström VD, Atlas Copco

”Förbättrad rörelsemarginal. Covid-19 påverkade efterfrågan på trädgårdsprodukter.” Henric Andersson VD Husqvarna

”Besparingsprogram gett resultat. Fokus på innovation och eftermarknad framöver med en hög ambition inom hållbarhet.” Helena Hedblom,VD Epiroc

”Starkt orderläge”. Micael Johansson, VD SAAB

Stark och snabb återstart i Sverige genom hållbar utveckling och innovation

Den svenska industrins förutsättningar för en stark återhämtning efter coronapandemin är goda. En förklaring är att företagen fått stöd av staten genom ersättning för korttidspermitteringar. Det kan också förklaras av att företagen ligger långt framme inom klimatomställning, där marknaden växer. Sverige rankas enligt Sustainable Development Report[27] som ledande i världen. Ytterligare en förklaring är att företagen ligger långt framme inom innovation och kan vinna marknadsandelar. Sverige rangordnas av World Intellectual Property rights Organisation[28] som tvåa i världen efter Schweiz inom innovation. Ett exempel på både innovation och hållbar omställning är Scania som på sin hemsida[29] rapporterar om fullskaliga test av hybridlastbilar med pantografer som testas på en tysk elektrifierad motorväg och som lett till beställning och leverans av fordon till bland annat Knaupf i Tyskland.

Sammanfattning

De stora industriföretagen har drabbats kraftigt under det andra kvartalet av coronapandemin. De flesta av de stora företagen har fått negativa effekter i form av minskad efterfrågan och stopp i leveranskedjor. Detta har påverkat såväl företagens omsättning som företagens ekonomiska resultat negativt.

Inför det tredje kvartalet är dock tongångarna annorlunda från VD:arna, vilket citaten vidimerar. De beskriver en ökad orderingång, vunna marknadsandelar och möjligheter till förbättrad rörelsemarginal. Medvetenheten och efterfrågan från marknaden på hållbara produkter och tjänster från företagen har ökat under pandemin. Detta gynnar de svenska industriföretagen som ligger långt framme inom innovation och hållbar omställning. Detta skapar också förutsättningar för en stark och snabb återstart av industrin i Sverige genom att industrin är konkurrenskraftig och tar marknadsandelar. Förutsättningarna framöver ser därmed ljusa ut under förutsättning att företagen fortsätter att investera i sin personal och satsar på FoU.

[27] https://sdgindex.org/reports/sustainable-development-report-2020/
[28] https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf
[29] https://www.scania.com/group/en/home/newsroom/news/2020/first-german-e-road-trial-now-fully-operational.html

5. Inflationen

Kapitel 5 behandlar utvecklingen av priser, räntor och penningpolitik i Sverige. Beskrivningar och jämförelser görs också med utvecklingen i andra länder.

5.1 Lägre inflation 2020 efter tre år med inflation kring målet

Under åren 2017 till 2019 ökade konsumentpriserna med omkring två procent. Detta oavsett vilket av måtten KPI, KPIF och HIKP som används. KPIF, som numera är Riksbankens så kallade målvariabel, ökade under denna period i genomsnitt med 1,9 procent i årstakt.

Diagram 5.1 Konsumentpriser, 12 månaders takt, jan 2017 – aug 2020

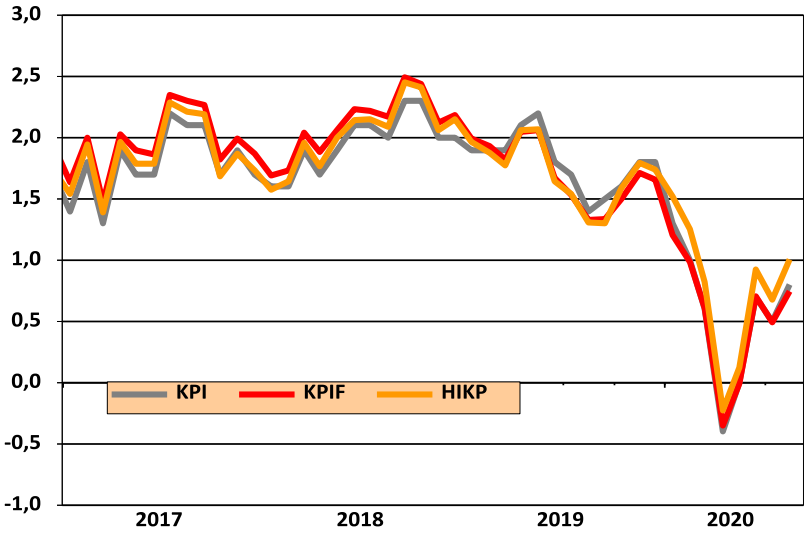

Källa: Refinitiv Datastream, SCB o Eurostat

Under 2020 har inflationstakten sjunkit markant och i april 2020 hade KPIF sjunkit med -0,4 procent jämfört med nivån i april 2019. Därefter kom en rekyl men årstakten är fortfarande låg. I augusti 2020 var årstakten 0,8 procent mätt med KPI och 0,7 procent mätt med KPIF. Exkluderas energiprisförändringarna var dock inflationstakten 1,4 procent.

5.2 Flera tillfälliga faktorer bakom fallet i inflation

De lägre elpriserna, som bl.a. beror på en varmare, blåsigare och nederbördsrikare vintern 2019/2020 har dragit ner elpriserna och KPI/KPIF. Även andra energipriser, exempelvis priset på olja (se diagram 5.3), har varit betydligt lägre under 2020 än under 2019. I juli 2020 var elpriset hela 16 procent lägre än ett år tidigare. Priset på drivmedel var 10 procent lägre. Tillsammans sänkte prisnedgångarna på el och drivmedel KPIF med 1,0 procentenheter i juli. Även den lägre aktiviteten i ekonomin kan tänkas vara en press på energipriserna.

Energipriserna tillhör de priser som ofta uppvisar tillfälliga svängningar och som dessutom väger så tungt i konsumtionen att det har betydande påverkan på hela konsumentprisindex. Sådana tillfälliga svängningar bör inte påverka penningpolitikens utformning. Det är något som ekonomer är överens om[30]. Det gör att det finns skäl att fånga upp just energiprisernas inverkan på inflationen. Av den orsaken tar SCB, på uppdrag av Riksbanken, kontinuerligt fram ett mått

[30] Åtminstone så länge det inte påverkar inflationsförväntningarna.

på KPIF exkl. energi. Även om KPIF och KPIF exkl. energi följer ett likartat mönster är skillnaden mellan måtten ibland betydande (se diagram 5.2).

Diagram 5.2 KPIF och KPIF exkl. energi, jan 2017 – aug 2020

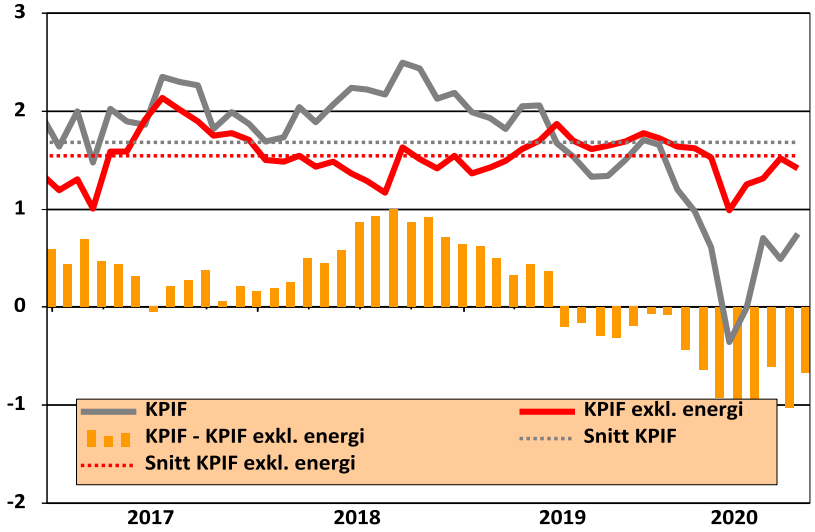

Källa: Refinitiv Datastream, SCB o Eurostat

Mätt med KPIF exkl. energi var inflationstakten i augusti 2020 1,4 procent. När prisfallet på energivaror faller ur den uppmätta 12 månadsperioden kommer utvecklingen av KPI/KPIF inte längre att påverkas av energiprisfallet. Det kommer att höja KPI/KPIF betydligt. Skulle energipriserna dessutom svänga tillbaka och öka kommer det att dra upp KPI/KPIF ytterligare.

Fallet i KPI/KPIF under 2020 lär också ha påverkats av ett allmänt lägre resursutnyttjande och en lägre löneökningstakt i spåren av Corona. Dessa faktorer drar ner inflationstakten. En annan orsak till den lägre inflationen är att den justering av olika varors vikt i KPI/KPIF, som görs vid varje årsskifte, under 2020 kommer att dra ner KPI/KPIF med hela 0,2 procentenheter. Det är en större effekt än vanligt.

Inflationen påverkas också av att coronapandemin lett till stora förändringar av konsumenternas beteende. Svenska konsumenter har ställt om stora delar av sin konsumtion. Vi äter mer hemma, mer hämtmat och mindre på restaurang. Vi konfererar digitalt istället för på konferensgårdar. Vi flyger betydligt mindre och under en period nästan inte alls. Många väljer bort charterresan och det hyrs bil i ökad utsträckning. Coronapandemin påverkar vissa priser uppåt och andra nedåt. Också priset på en del råvaror föll när coronapandemin bröt ut. Som exempel visas i diagram 5.3 utvecklingen av priset på olja och koppar. Priset på olja och koppar sjönk kraftigt i coronapandemins inledande skede och nådde en botten i slutet av mars. Därefter har oljepriset stigit och ligger nu runt 40 USD per fat och kopparpriset befinner sig i slutet av september på högre nivåer än i början av året.

Diagram 5.3 Prisutveckling råolja och koppar

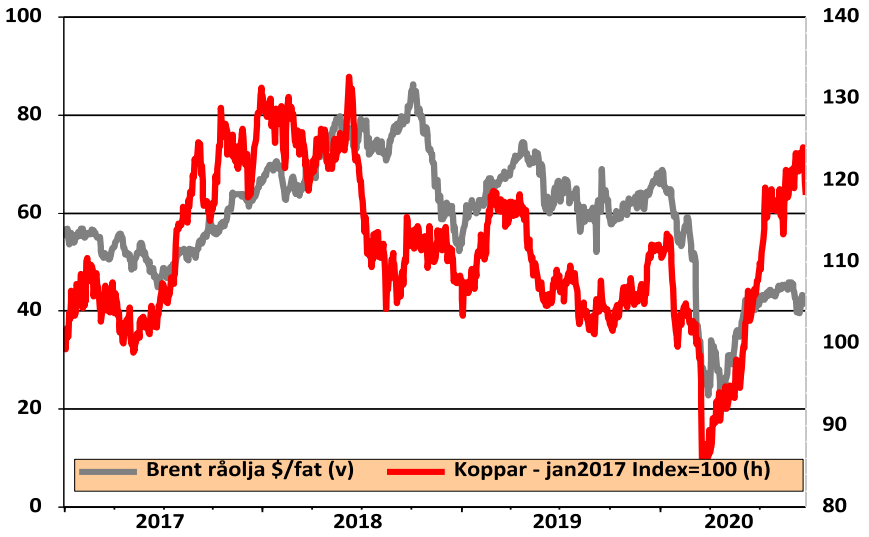

Källa: Refinitiv Datastream

Coronapandemin har också medfört att butiker och tjänsteställen i vissa fall har stängt och produkterna köpts på annat sätt. I andra fall har konsumtionen helt upphört. Detta skapar svårigheter i beräkningen av konsumentprisindex. Då vissa tjänster inte har kunnat erbjudas till försäljning under pandemin, har utvecklingen av index fått beräknas med hjälp av s.k. imputering[31]. Priset för biografbesök, idrottsevenemang och utrikesresor är exempel på priser som i olika grad beräknats med imputering. Det gör att osäkerheten ökar.

5.3 Inflation i andra länder

Utvecklingen av konsumentpriserna i flera andra länder, som är viktiga för Sverige som handelspartners, följer ett liknande mönster som det svenska men det finns också skillnader. I diagram 5.4 visas konsumentprisutvecklingen i euroområdet, USA, Storbritannien och Sverige från 2017 fram till juli 2020 (augusti för Sverige).

Inflationen i Storbritannien och USA är genomgående högre än den i euroländerna. Under perioden 2013 och 2014 var inflationstakten lägre i Sverige än i euroområdet. Det berodde främst på att Riksbanken då förde en stramare penningpolitik än ECB[32]. Från januari 2017 till december 2019 var ökningstakten, mätt i tolvmånaderstakt, i genomsnitt 2,1 procent i USA och 2,3 procent i Storbritannien jämfört med 1,5 procent i euroområdet och 1,9 procent i Sverige. Det innebär att inflationstakten i Sverige under denna period var 0,4 procent högre än i euroområdet[33]. Detta i motsats till perioden 2011-2013 då inflationen var lägre i Sverige. Skillnader i inflationen mellan euroområdet och Sverige beror bl.a. beror på skillnader i penningpolitik och växelkursens utveckling.

[31] Imputering är ett sätt att ersätta saknade värden.
[32] Europeiska centralbanken.
[33] Mätt med HIKP även för Sverige.

Diagram 5.4 Konsumentpriser i olika länder - jan 2017 – aug 2020

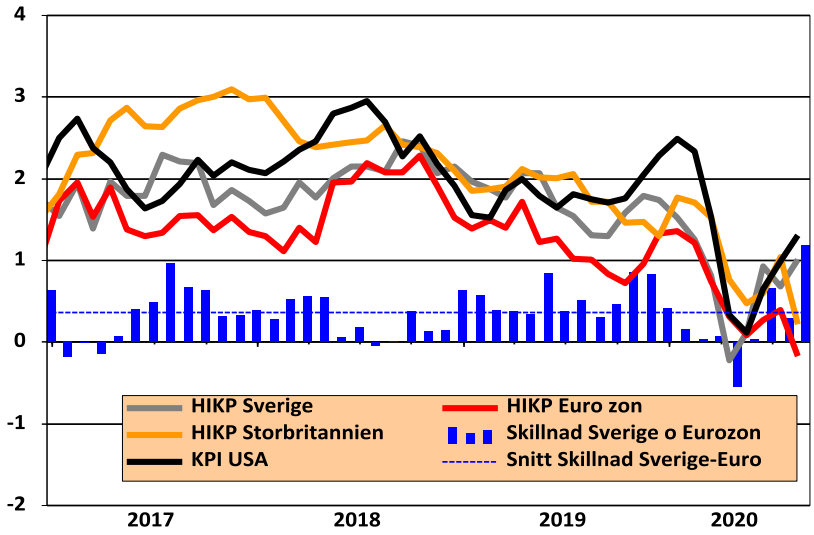

Källa: Refinitiv Datastream o Eurostat

I flertalet länder toppade inflationen i januari/februari 2020 och därefter kom ett markant fall fram till sommaren. Därefter har inflationen börjat stiga. Inflationstakten inom euroområdet är även nu lägst och låg i augusti cirka en procentenhet lägre än inflationen i Sverige och USA.

5.4 Prisutveckling ur företagens perspektiv

Konsumentprisindex mäter priset på de varor och tjänster som hushållen konsumerar. Detta avsnitt fokuserar istället på prisutvecklingen på producentpriser och förädlingsvärdepriser. Dessa priser är av stor betydelse för företagen.

Producentprisindex[34] (PPI) mäter prisutvecklingen på tillverkade produkter och erhålls genom en sammanvägning av de två serierna hemmamarknadsindex och exportprisindex. PPI omfattar produkter som producerats inom näringsgrenarna A-E[35].

Lägre energipriser och starkare krona ger fallande producentpriserna

Producentpriserna (PPI) föll med 4,6 procent i augusti jämfört med augusti 2019 att jämföra med ett fall på 4,9 procent i juli. Till den negativa årstakten i juli bidrog framförallt lägre priser på energirelaterade varor, -24,2 procent. Även priserna för investeringsvaror gick ner på årsbasis, men med -0,8 procent. Detta motverkades samtidigt till viss del av högre priser på konsumtionsvaror där årsförändringen var +0,7 procent. För export- och importmarknaden var årsförändringen i augusti -6,8 respektive -6,2 procent och för hemmamarknaden -2,2 procent.

[34] PPI är benämningen på ett antal olika prisindex och mäter prisutvecklingen i producent- och importled. Priserna mäts i det första distributionsledet då produkterna levereras från svenska producenter respektive första inköpsledet då produkterna kommer in i Sverige. Prisutvecklingen redovisas dels som ett genomsnitt för samtliga produkter och dels uppdelat på olika produktgrupper. PPI omfattar produkter producerade i näringsgrenarna A-E.
[35] SPIN A-E, produkter från jordbruk, skogsbruk och fiske, utvinning och mineral, tillverkningsindustrin, el, gas värme och kyl samt vattenförsörjningstjänster avloppsrening, avfallshantering och sanering.

Diagram 5.5 Producentpriser jan 2017 – aug 2020, jan 2017 = Index 100

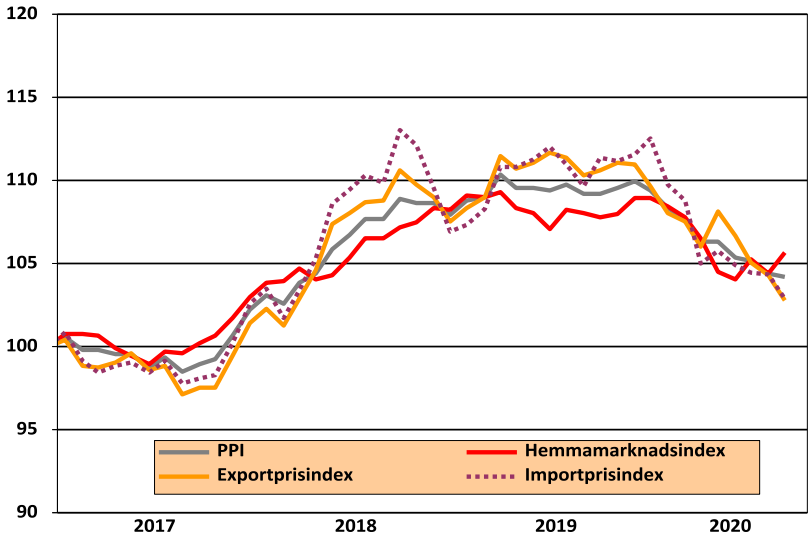

Källa: Refinitiv Datastream och SCB

Diagram 5.6 Samvariation producentpriser och KIX-index., procentuell förändring 12 månaders takt, jan 2013 t.o.m. aug 2020

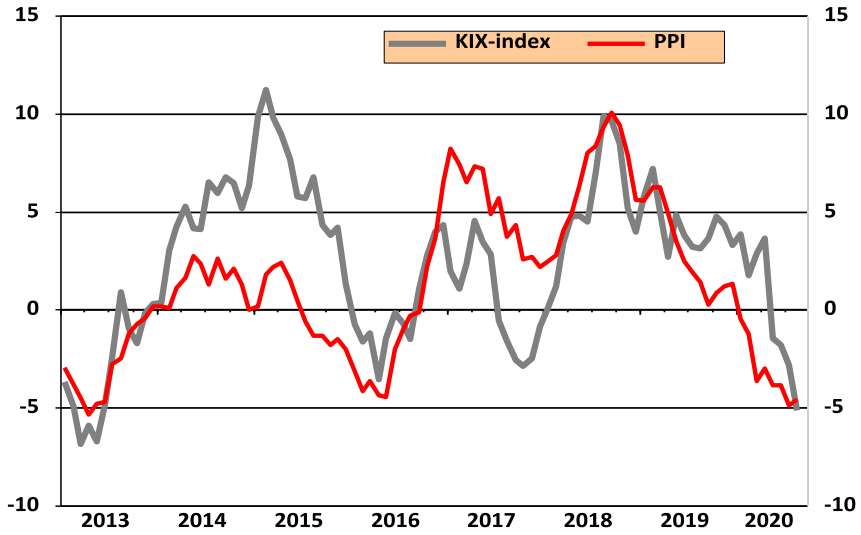

Källa: Refinitiv Datastream, Sveriges Riksbank

En förklaring till producentprisernas utveckling är att värdet på den svenska kronan ibland stärkts och ibland försvagats. Det påverkar såväl exportpriser som importpriser. Priset på de produkter som tillverkas i Sverige men säljs i utlandet bestäms till stor del av priset på de marknader där de säljs. Det innebär att priset, mätt i svenska kronor, ökar när den svenska kronans växelkurs försvagas och minskar när växelkursen stärks. Det medför att det finns ett samband mellan utvecklingen av producentpriser och växelkurs. Styrkan i detta samband kan variera över tid. Under den här studerade perioden har sambandet varit mycket tydligt. I diagram 5.6 visas förändringen av KIX-index respektive producentprisindex (PPI) i procent de senaste tolv månaderna.

Förädlingsvärdepriser och löneinflation

Prisförändringen på de produkter som företagen förädlar benämns förädlingsvärdepris (FV-pris)[36]. Förenklat kan man beskriva utvecklingen av FV-priset som förändringen av priset på det företagen säljer justerat för prisförändringarna på de varor företagens köper in (insatsvaror). FV-prisets utveckling är en av flera nyckelfaktor vid bedömning av företagens betalningsförmåga. FV-priset för hela näringslivet[37] har ökat med 1,9 procent under perioden 2017-2019 och med 2,4 procent i industrin. Industrins priser har således ökat mer än konsumentpriserna under de senaste tre åren.

Arbetskraftskostnaden per timme justerat för produktivitetsutvecklingen benämns enhetsarbetskraftskostnad[38]. Ibland används också begreppet löneinflation. Många företags prissättning och produktivitet uppvisar tydliga konjunkturella svängningar. För att bedöma löneinflationens utveckling bör man därför undersöka en hel konjunkturcykel. Under de tre senaste åren, 2017 - 2019, har löneinflationen[39] ökat med i genomsnitt 2,1 procent per år. Sett över perioden 2013-2019, vilket skulle kunna sägas representera en konjunkturcykel, har enhetsarbetskraftskostnaden ökat med 1,3 procent per år.

5.5 Penningpolitik, makrotillsyn och de finansiella marknaderna

Finanskrisen ledde fram till att ländernas centralbanker kompletterade sin penningpolitiska verktygsarsenal med s.k. ”kvantitativa lättnader”. Regleringen av de finansiella marknaderna skärptes. Bl.a. ställs idag högre krav på hur stora reserver bankerna ska ha. Dessa krav har i vissa fall lindrats under coronapandemin. Ett helt nytt politikerområde, ”makrotillsyn”, växte fram. Syftet med makrotillsyn är att den ska främja finansiell stabilitet på samhällsnivå. I Sverige har Finansinspektionen fått en viktig roll i utformningen av makrotillsyn. Erfarenheterna från finanskrisen och de beslut som tagits därefter gör att världens globala finansiella system vid coronapandemins utbrott var i betydligt bättre skick än när finanskrisen briserade.

Coronakrisen är en ekonomisk chock som drabbar den reala ekonomin och drivs av händelser på arbetsmarknad, förändrade konsumtionsmönster och störningar i produktionen. Det till skillnad från finanskrisen som skakade världens finansiella system. Finanskrisen brakade loss ordentligt då Lehman Brothers tilläts gå i konkurs. Coronakrisen har helt andra drivkrafter. De handlar om att få kontroll över en pandemi, smittspridning och länders förmåga att klara av att hantera svårt sjuka. När man diskuterar utveckling och åtgärder som riktar sig mot de finansiella marknaderna är det viktig att ha detta i åtanke.

Samtidigt hänger ekonomins olika delar samman. Effekter av coronakrisen kan sprida sig till de finansiella marknaderna. Åtgärder vidtagna på de finansiella marknaderna kan i sin tur bidra till att dämpa effekterna på arbets- och produktmarknaderna. Centralbankers och finansinspektioners uppgift under coronakrisen är att understödja efterfrågan och upprätthålla

[36] FV-prisernas utveckling skiljer sig från konsumentprisernas förändring. De har olika ”varukorgar”. Importerade varor ingår i varukorgen som mäter konsumentpriserna. FV-priserna mäter bara prisutvecklingen på inhemsk produktion. I FV-pris ingår prisutvecklingen på olika investeringsvaror. I konsumentpriskorgen ingår bara konsumtionsvaror.

[37] Näringslivet avser näringslivet exkl. småhus och fritidshus.

[38] Ibland används förkortningen ulc, istället för enhetsarbetskraftskostnaden. Ulc står för ”unit labour cost” vilket är enhetsarbetskraftskostnad på engelska.

[39] Konjunkturinstitutets data, september 2020, för justerad enhetsarbetskraftskostnad näringslivet exkl. småhus och fritidshus.

tilliten till att ekonomin, inte minst det finansiella systemet, fortsätter att fungera och förhindra kreditåtstramning och likviditetsproblem.

De konkreta åtgärderna runt om i världen, har bestått av sänkta alternativt fortsatt låga styrräntor, erbjudan av krediter på förmånliga villkor, ökad likviditet i ekonomin genom massiva köp av stats-, bostads- och även företagsobligationer. Olika centralbanker använder olika mix. En del lättnader har också gjort av kreditregleringarna. I Sverige har Finansinspektionen sänkt kravet på att banker/kreditinstitut ska hålla s.k. kontracykliska kapitalbuffertkravet från 2,5 till 0 procent. När det finns särskilda skäl kan banker och låntagare komma överens om att tillfälligt minska eller pausa amorteringarna. Finansinspektionen har också annonserat att de tillfälligt kommer att tillåta banker att underskrida kravet på likviditetstäckningskvot (LCR) för enskild valuta och för valutor totalt.

Diagram 5.7 Fastighetsprisindex för permanenta småhus (1981=100), kvartalsdata, förändring i årstakt

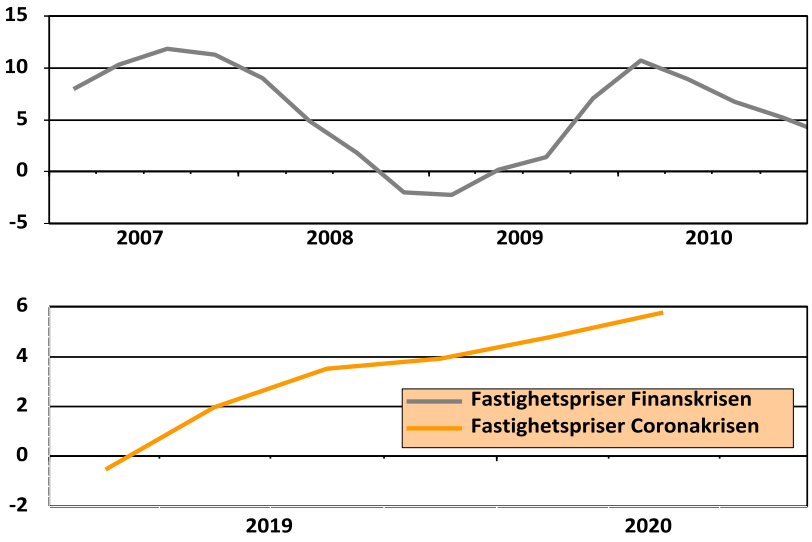

Källa: Refinitiv Datastream och SCB

Centralbankers och finansmyndigheters agerande under coronakrisen har haft stora effekter. Penningmängden har ökat kraftigt, räntor på såväl långa som korta löptider har sänkts alternativt förblivit mycket låga. Tendenser till kreditåtstramning har kunnat förhindras. Kraftiga fall i priset på olika tillgångar som aktier och bostäder har motverkats.

Diagram 5.8 Ränta på 10-åriga statsobligationer

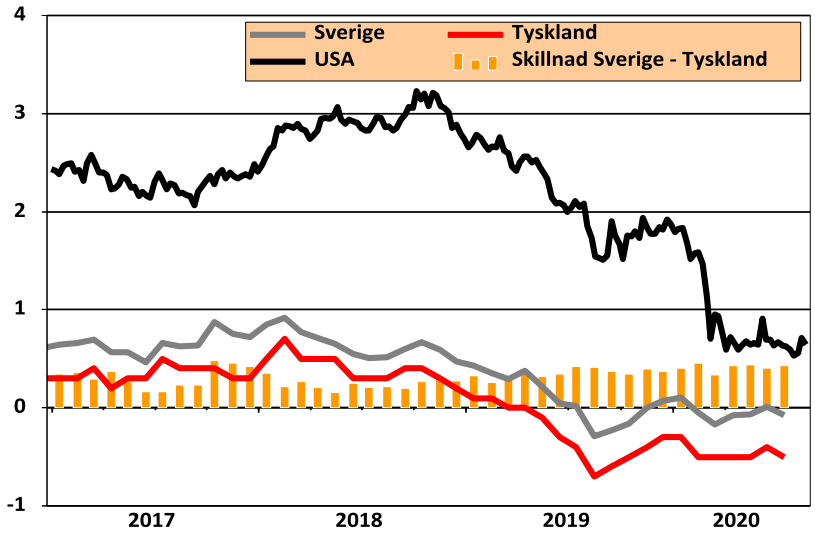

Källa: Refinitiv Datastream, SCB o Eurostat

Värdet på den samlade aktiestocken föll initialt på många börser men har sedan vänt upp igen (se fördjupning om aktiekursernas utveckling). Priset på bostäder sjönk också i inledningen av coronakrisen akuta fas men vände sedan och har fortsatt att stiga under 2020 (diagram 5.7). Den utvecklingen hänger samman med att Riksbanken i mars började köpa bostadsobligationer. Sedan i mars har Riksbanken köpt bostadsobligationer för 130 miljarder. Det har bidragit till att räntorna på bostadsobligationer sjunkit vilket i sin tur bidragit till stigande priser på bostadsmarknaden.

Att det finns mycket kapital i bankerna och kreditmarknadsbolagen är centralt för att bevara deras motståndskraft och upprätthålla kreditförsörjningen. Men om bankerna, samtidigt som Riksbanken pumpar in pengar i det finansiella systemet, delar ut pengar till sina aktieägare så motverkas denna effekt och bankerna blir sårbarare. Finansinspektionen har därför uppmanat banker och kreditinstitut att under rådande omständigheter avstå från att dela ut medel till aktieägare fram till att den stora osäkerheten kring det ekonomiska läget har klarnat. Hur kommer då utvecklingen att se ut på de finansiella marknaderna framöver och hur kommer centralbankernas penningpolitik att utformas?

Redan innan coronakrisen låg i de flesta prognoser att ränteläget kommer att vara lågt under flera år. Coronakrisen har inte ändrat på det utan inneburit att lågräntemiljö kommer att bestå ännu längre. Signalerna från centralbankerna är att de kommer att dröja längre in i framtiden innan de höjer räntorna även om inflationen börjar stiga. De vill också undvika att strama åt för tidigt, vilket skedde i flera länder efter finanskrisen. Centralbanker runt om i världen har också signalerat att om det behövs är de beredda att gå in med massiva åtgärder för att förbättra likviditet och förhindra kreditåtstramning på de finansiella marknaderna.

FÖRDJUPNING– Aktiekursernas utveckling

Stockholmsbörsens utveckling innan, under och efter finanskrisens akuta läge framgår av diagram 5.9 . Börsen nådde en topp i mitten av juli 2007. Därefter sjönk börsen trendmässigt fram till slutet av 2008, låg därefter stilla på en bottennivå ett antal månader till slutet av mars 2009. Därefter började börsen stiga för att vid årsskiftet 2010/2011 nå en ny topp, omkring 10 procent under toppnoteringen 2007. Fallet, som mer än halverade börsvärdet, varade i 16 månader och återhämtningen från botten till den nya toppen vid årsskiftet 2010/2011 tog hela 26 månader.

Coronakrisen är inte över ännu men utvecklingen på börsen så här långt skiljer sig från utvecklingen i samband med finanskrisen. Stockholmsbörsen (OMX) nådde en topp i februari i år. Därefter föll kursen brant med över 30 procent på en månad. Redan i slutet av mars påbörjade börsen en återhämtning och i slutet av september, sex månader senare, är börsen uppe på nivåer över toppen i februari. Diagram 5.9 visar också utvecklingen av börsvärdet för de företag som på Stockholmsbörsen enligt Thomson Reuters hör till gruppen ”Industrial”. Utvecklingen är relativt likartad som den för hela Stockholmsbörsen.

Diagram 5.9 Aktiekursen utveckling

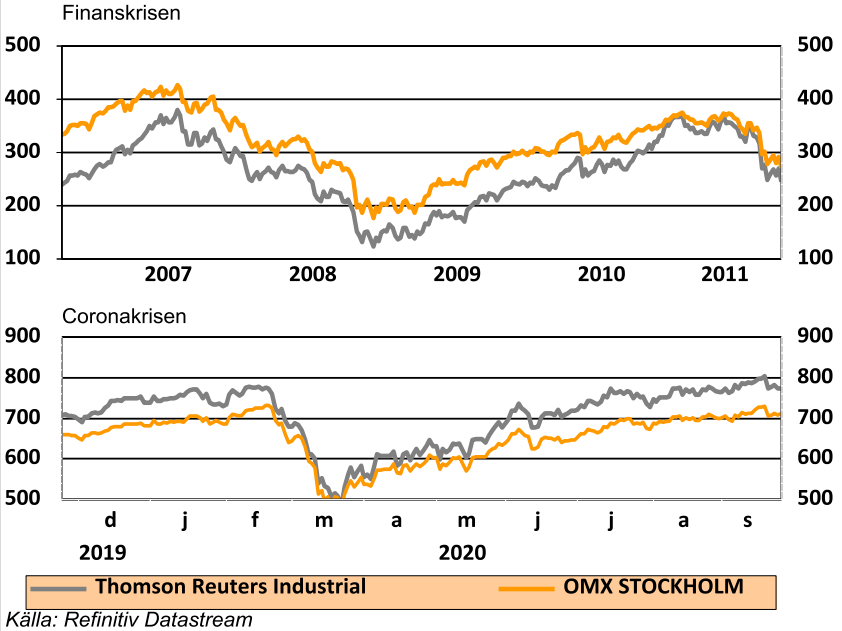

Källa: Refinitiv Datastream

Aktiekursernas utveckling vid finanskrisen respektive coronakrisen skiljer sig åt. Flera faktorer påverkar aktiemarknadens utveckling, men en viktig och fundamental faktor är finansmarknadsaktörernas förväntningar på företagens framtida utveckling. Tar man fasta på det och aktörerna på aktiemarknaderna har rätt, kommer återhämtningen under coronapandemin att gå fortare än återhämtningen efter finanskrisen.

5.6 Prognoser för inflationen

Tabell 5.1 visar inflationsutfallet för 2019 samt Riksbanken och Konjunkturinstitutets senaste prognoser för inflationen. Klart är att KPI- och KPIF-inflationen under 2020 kommer att bli ovanligt låg och hamna i närheten av en halv procent. Exkluderas prisförändringar på energi blir prisökningen för helåret 2020 betydligt högre och hamnar runt 1,5 procent.

Hur inflationen kommer att utvecklas under 2021 och 2022 är betydligt svårare att prognostisera. De flesta bedömare tror på en inflationen närmare men fortsatt under inflationsmålet 2021 och 2022. Att den förväntade inflationen under de kommande åren inte förväntas nå upp till inflationsmålet beror i huvudsak på det låga resursutnyttjandet i svensk och internationell ekonomi som coronapandemin för med sig.

Tabell 5.1 Inflationsprognoser, årlig procentuell förändring

	2019	2020	2021	2022
Konjunkturinstitutet (sept 2020)				
KPI	1,8	0,6	1,3	1,5
KPIF	1,7	0,6	1,3	1,5
KPIF exkl. energi	1,6	1,4	1,1	-
Riksbanken (sept 2020)				
KPI	1,8	0,6	1,1	1,3
KPIF	1,7	0,5	1,2	1,3
KPIF exkl. energi	1,6	1,4	1,2	1,2

Källa: Konjunkturinstitutet och Riksbanken

Hur inflationen utvecklas är beroende av hur återhämtningen utvecklas. Som ett exempel beskriver Riksbanken i sin senaste penningpolitiska rapport ett mer optimistiskt scenario för den ekonomiska utvecklingen. I det scenariot ökar KPIF med 1,7 procent 2021 och landar nära målet i slutet av 2022.

Vad man vet är också att i början av 2021 kommer det en rekyl som innebär att KPI- och KPIF-inflationen studsar upp och hamnar runt två procent under en kort period. Det beror främst på att effekten av prisfallet på energivaror inte längre påverkar utfallet efter 12 månader. Skulle energipriserna dessutom börja stiga i riktning mot tidigare nivåer får man en dubbel effekt. Men de flesta bedömare tror på en inflation på mellan 1 och 1,5 procent under de kommande åren.

Utvecklingen av energipriserna är en viktig men svårprognostiserad faktor. Förutom energipriserna finns det ett antal faktorer som kan komma att ha en avgörande betydelse för utvecklingen av inflationen. En del faktorer talar för högre inflation andra för lägre.

Faktorer som kan leda till högre inflation är utvecklingen av priser på metaller och livsmedel. Nya skatter och avgifter på vissa typer av energi i syfte att bekämpa uppvärmningen av klimatet är en annan faktor. En ytterligare faktor är den expansiva penningpolitiken. Aldrig tidigare har penningmängden ökat i sådan omfattning som nu. Även de massiva och troligen ihållande finanspolitiska åtgärderna talar för en högre inflation. Centralbanker som kommer att acceptera att inflationen skjuter över målet under en tid är ytterligare en faktor. Ökad protektionism i spåren av pandemin, inte minst vad gäller livsmedel och läkemedel, kan också höja inflationen.

Faktorer som talar för lägre inflation är det låga resursutnyttjandet, lägre löneökningstakt i många länder och något lägre inflationsförväntningar[40]. Inflationsförväntningarna på fem års sikt är viktigast för Riksbanken och anses vara en form av utvärdering av trovärdigheten för Riksbankens inflationsmål. Som framgår av diagram 5.10 så har inflationsförväntningar sjunkit under 2019 och 2020. I september låg de långsiktiga inflationsförväntningarna på 1,8 procent för KPI och 1,7 procent för KPIF. Inflationsförväntningarna på kortare sikt, ett och två år, följer vanligtvis den aktuella inflationen i större utsträckning.

En ytterligare faktor som sänker inflationstrycket är den kronförstärkning som skett under 2020. Det finns ett tydligt samband mellan växelkursens utveckling och konsumentpriserna. Genomslaget kommer med viss fördröjning och är beroende av hur stabil växelkursförändringen är. En starkare krona sänker inflationstakten och en försvagning höjer inflationen.

Diagram 5.10 Inflationsförväntningar KPI

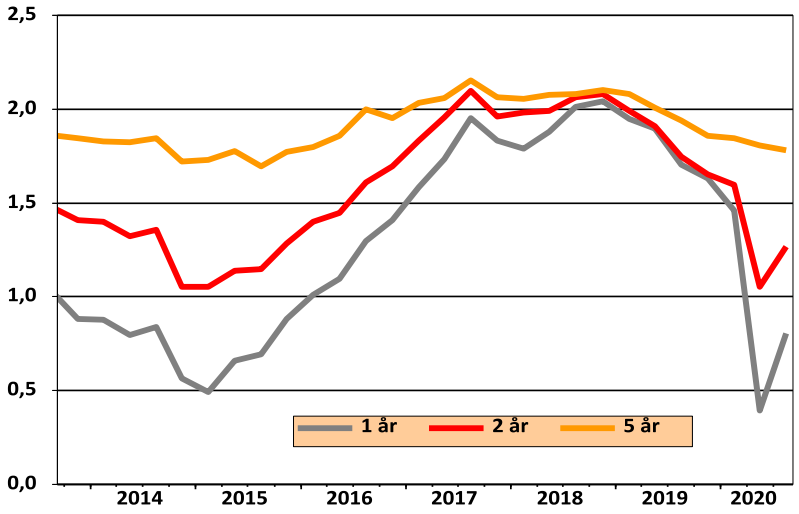

Källa: Refinitiv Datastream och Prospera

Svårigheterna att prognostisera inflationsutvecklingen, särskilt vid en kris, kan illustreras av hur Konjunkturinstitutet såg på den framtida inflationsutvecklingen i oktober 2009 i den lönebildningsrapport som de publicerade inför den stundande avtalsrörelsen 2010. Prognosen och utfallet för de kommande två åren framgår av tabell 5.2. Som tabellen visar blev avvikelsen mellan prognos och utfall betydande.

Tabell 5.2 Konjunkturinstitutets Inflationsprognos vid Finanskrisen oktober 2009

	2010			2011		
	Prognos	Utfall	Avvikelse	Prognos	Utfall	Avvikelse
KPI	0,6	1,2	0,6	1,6	3,0	1,4
KPIF	1,0	2,0	1,0	1,2	1,4	0,2

Källa: Konjunkturinstitutet

[40] I Konjunkturinstitutets konjunkturläge juni 2020 finns en fördjupning som utgör en prognosutvärdering av Prospera-enkäten. Den bygger i sin tur på en ännu utförligare utvärdering som görs i en artikel i Ekonomisk debatt nr 5/2020 skriven av Danielsson och Österholm.

Säkert är att Riksbanken kommer att fortsätta att sikta på två procents inflationstakt i syfte att skapa ett ankare för pris- och lönebildningen i Sverige. Möjligen har en viss förskjutning skett på det sätt att Riksbanken accepterar att det tar lite längre tid att nå målet och att man kommer att vara mer tillåtande till en inflation som ligger något över målet under en tid när väl inflationen blivit högre. Detta så länge det inte innebär att möjligheterna till att nå målet på lite längre sikt försvåras.

5.7 Sammanfattning

Under treårsperioden 2017 till 2019 var KPIF-inflationen i genomsnitt 1,9 procent. Riksbankens måluppfyllelse var således under denna treårsperiod mycket god. Under 2020 kommer inflationstakten att bli betydligt lägre, omkring en halv procent. Den låga inflationen beror till stor del på tillfälliga faktorer, främst fall i energipriser och ett lägre resursutnyttjande i coronapandemins spår. Mätt med KPIF exkl. energi var inflationstakten i augusti 1,4 procent.

Prognosmakarnas bedömning är att KPIF-inflationen under 2021 och 2022 kommer att öka och hamna inom Riksbankens toleransintervall (1-3 procent) men fortfarande vara under målet på två procent. Om återhämtningen blir snabbare nås inflationsmålet också snabbare. De långsiktiga inflationsförväntningarna ligger några tiondelar under inflationsmålet.

Utvecklingen av konsumentpriserna i andra länder, som är viktiga handelspartners, följer ett liknade mönster som det svenska, men det finns också skillnader. Inflationen i Storbritannien och USA är genomgående högre än den i Sverige vars inflation i sin tur är högre än den i euroländerna. Under de senaste tre åren har inflationstakten i Sverige varit 0,4 procent högre än i euroområdet. En orsak till de skilda inflationstakterna är de nyansskillnader som finns i penningpolitikens utformning.

Producentpriserna (PPI) ökade med hela 10 procent under 2018, var sedan relativt stabila under 2019, för att falla med omkring 5 procent under 2020. Industrins förädlingsvärdepriser har ökat med 2,4 procent per år under perioden 2013 till 2019. Motsvarande siffra för hela näringslivet förädlingsvärdepris har varit 1,9 procent.

De flesta centralbanker, inklusive ECB, FED och Riksbanken, bedriver en extremt expansiv penningpolitik med räntor på eller kring nollstrecket och stora obligationsköp. Styrräntorna förväntas ligga kvar kring noll under flera år. Den expansiva penningpolitiken håller upp priset på aktier och fastigheter.

Enhetsarbetskraftskostnaden (löneinflationen) har stigit med drygt 2 procent per år under de senaste åren men sett till utvecklingen över hela konjunkturcykeln ligger ökningstakten snarast runt 1,3 procent.

6. Sysselsättning och arbetslöshet

I detta kapitel analyseras utvecklingen av sysselsättning och arbetslöshet, både totalt i hela ekonomin och i industrin.

6.1 Sysselsättning

Utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden har under de senaste åren varit mycket stark (diagram 6.1). Antalet sysselsatta har ökat stabilt och arbetslösheten har fallit kraftigt. Under 2017 och 2018 var ökningen i antalet sysselsatta cirka 100 000 personer per år (diagram 6.2). Efter flera år av sjunkande sysselsättningstal ökade även sysselsättningen inom industrin (diagram 6.3).

Den positiva utvecklingen bröts dock under 2019 då man kunde skönja en viss avmattning i bland annat företagens anställningsplaner och arbetslöshetsstatistiken[41]. Det många bedömare antog skulle bli en mjuk inbromsning blev dock istället till följd av pandemin en tvärnit av världsekonomin och svensk ekonomi. En tydlig skillnad mot tidigare kriser var att den här krisen slog bredare: fler branscher påverkades (inte främst industrin som i tidigare kriser) och sysselsättningsintensiva branscher drabbades synnerligen hårt.

I början av mars 2020 infördes restriktioner på grund av den akuta hälsokris som utlösts av Coronapandemin. Det drabbade främst tjänstesektorn i inledningsskedet men även industrin under andra och tredje kvartalet. Därmed följer sysselsättningsförändringarna inte det traditionella mönstret vid en lågkonjunktur, nämligen att fallet börjar i industrin och sedan sprider sig till tjänstesektorn. Den har istället drabbat många branscher direkt.

Sysselsättningsraset drabbade hotell- och restaurang, transportnäringen och personliga- och kulturella tjänster samt industrin mycket hårt i inledningsskedet. Många med tillfälliga anställningar blev uppsagda först. Under andra kvartalet 2020 uppgick antalet sysselsatta till 5 026 000, vilket är en minskning med 99 000 jämfört med motsvarande kvartal 2019. Sysselsättningsgraden, andelen sysselsatta av befolkningen, var 66,7 procent, en minskning med 1,4 procentenheter jämfört med första kvartalet 2020. Trots det var sysselsättningsgraden på en högre nivå jämfört med perioden före finanskrisen, vilket visar på tidigare års starka utveckling på arbetsmarknaden (diagram 6.2).

Den prognosticerade sysselsättningsminskningen för år 2020 uppgår enligt Konjunkturinstitutet till 96 700 personer vilket motsvarar ett fall på 1,9 procent. Under 2021 förväntas sysselsättningen öka med 0,1 procent. Enligt Konjunkturinstitutets huvudscenario ökar sysselsättningstillväxten starkt under senare delen av 2021 och fortsätter att vara hög även under 2022.

[41] Arbetslöshetsstatistiken bör dock tolkas med viss försiktighet på grund av mätfelen i SCB:s arbetskraftsundersökningar som diskuteras i rapporten Ekonomiska bedömningar, Oktober 2019, Facken inom industrin.

Diagram 6.1 Sysselsättningsgrad i Sverige, 15–74 år, och procentuell förändring från föregående år, månadsvärden

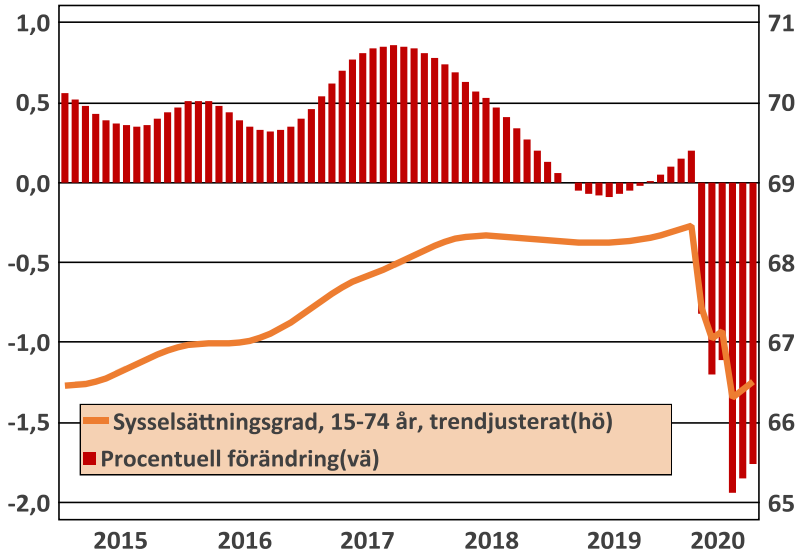

Källa: Macrobond och SCB

Diagram 6.2 Sysselsättning, sysselsättningsgrad och antal i arbetskraften i tusental

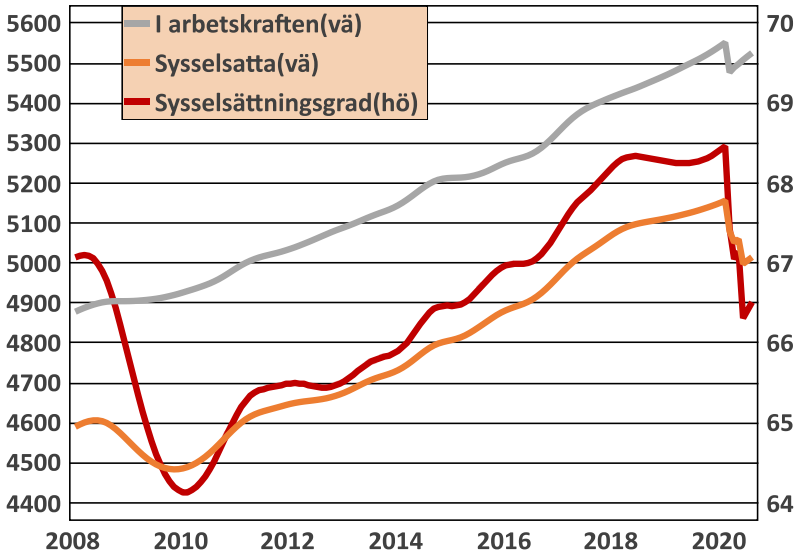

Källa: Macrobond och SCB

Mellan år 2016 och 2018 ökade antalet sysselsatta i industrin med närapå 20 000 personer vilket innebar att den negativa sysselsättningstrenden i industrin bröts. Huvuddelen av ökningen stod fordonsindustrin för (omkring två tredjedelar)[42].

[42] Statistiken ger inte en helt rättvisande bild av industrins betydelse för antalet sysselsatta i Sverige. En del av industrisysselsättningen har exempelvis påverkats av att verksamhet som tidigare bedrevs inom industriföretagen nu har outsourcats till andra företag utanför industrin. I andra fall har verksamheten avknoppats i separata företag som inte definieras som industri, trots att industriföretagen är den enda kunden för det nya avknoppade företaget. Det totala antalet personer vars sysselsättning är beroroende av industrin är drygt 800 000. För mer information, se till exempel Facken industris rapport *Utvidgad industri och internationellt konkurrensutsatt sektor*, november 2018.

Enligt den kortperiodiska sysselsättningsstatistiken har antalet anställda inom industrin minskat med omkring 12 800 personer under det första halvåret 2020 jämfört med samma period föregående år. Minskningen var dubbelt så stor under det andra kvartalet jämfört med det första. AKU för andra kvartalet 2020 visar på en nedgång i antalet sysselsatta inom industrin med omkring 20 000 personer jämfört med andra kvartalet 2019.

Konjunkturinstitutet bedömer att antalet sysselsatta i tillverkningsindustrin kommer att minska med 2,6 procent (15 300 personer) under 2020 och därefter öka med 0,7 procent (3 800 personer) under 2021 (diagram 6.3). Vad gäller förändringen i antalet sysselsatta i tjänstesektorn bedöms fallet bli större: 65 300 personer under 2020 och 1 600 personer under 2021. Sysselsättningsfallet uppgår till 2,7 respektive 0,1 procent (diagram 6.4).

Diagram 6.3 Antal sysselsatta i tillverkningsindustrin, 15–74 år, personer i tusental, Konjunkturinstitutets prognos 2020–21

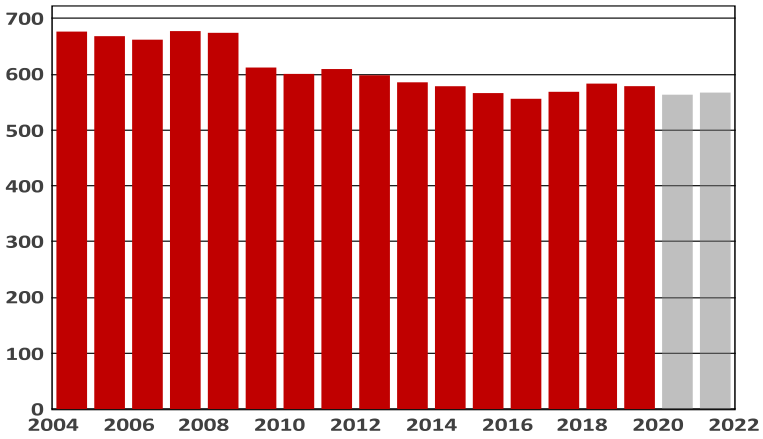

Källa: Macrobond och Konjunkturinstitutet

Diagram 6.4 Procentuell förändring i antal sysselsatta i olika sektorer jämfört med föregående år, Konjunkturinstitutets prognos 2020–21

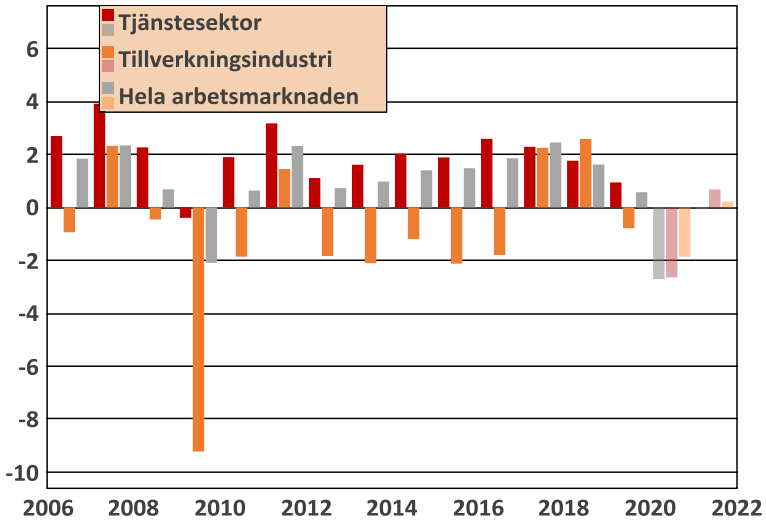

Källa: Macrobond och Konjukturinstitutet

Diagram 6.5 Företagens anställningsplaner, nettotal, säsongsrensade månadsvärden

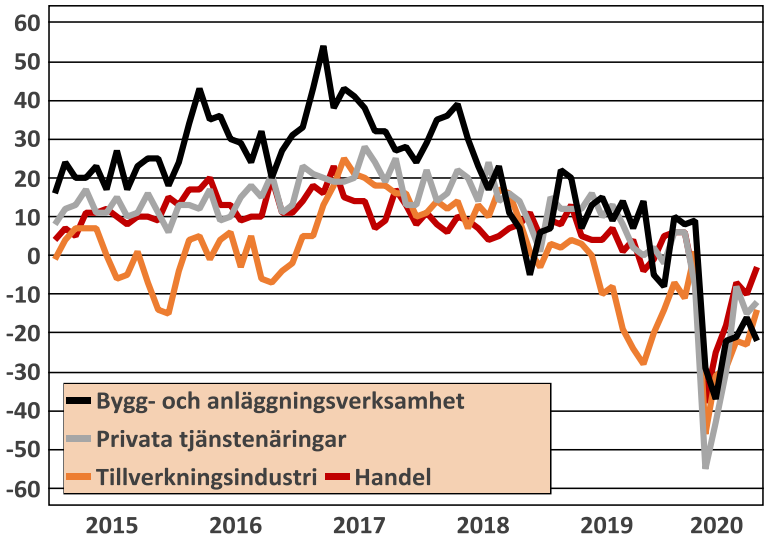

Källa: Macrobond och Konjunkturinstitutet

Vad gäller företagens anställningsplaner[43] har det på kort tid skett stora skiftningar (diagram 6.5). Under slutet av 2019 kunde man se tendenser till en avmattning av ekonomin. Från något nedskruvade planer under andra halvan av 2019 till kraftiga fall i anställningsplanerna under april-maj 2020. Därefter har planerna skruvats upp något så att de inte är fullt lika negativa som i krisens inledningsskede. Med andra ord avtar de negativa förväntningarna, men är fortfarande under nollstrecket, vilket innebär att det har varit fler företag som anger att de kommer minska än som anger att de kommer öka antalet anställda framöver.

Utvecklingen gäller samtliga branscher men de privata tjänstenäringarna och detaljhandeln är något mer positiva (mindre negativa) än tillverkningsindustrin. Det råder stor spridning inom handeln: dagligvaruhandeln har till exempel gynnats av krisen medan sällanköpshandeln har drabbats särskilt hårt av den nedsatta efterfrågan. De negativa förväntningarna gäller samtliga sektorer och är inte, som under finanskrisen, koncentrerade till industrin.

Att döma av korttidspermitteringsstatistiken kommer behovet av att nyanställa troligen vara lägre en tid framöver vilket också speglas i negativa anställningsplaner i samtliga branscher. På grund av korttidspermitteringarna har företagen outnyttjade personalreserver och allteftersom produktionen ökar kommer personer som varit permitterade öka sin arbetstid.

6.2 Arbetslösheten

Under åren 2014 till 2018 sjönk arbetslösheten från cirka åtta procent till drygt sex procent. Den kraftigt nedåtgående trenden bröts dock under 2019 (diagram 6.6).[44] Därefter följde Coronakrisen som innebar ett kraftigt fall i sysselsättningen och en arbetslöshet som steg från 7,3 procent i mars till 9,3 procent i augusti (säsongsrensade och utjämnade data om inget annat anges). Under andra kvartalet 2020 uppgick det totala antalet arbetslösa i åldern 15–74 år till 468 000, vilket motsvarar ett arbetslöshetstal på 8,5 procent. Sedan i juli har den månadsvisa

[43] Konjunkturinstitutets konjunkturbarometer.
[44] Observera osäkerheten i AKU:s statistik för 2019.

arbetslöshetsnivån legat stabilt på kring nio procent i såväl Arbetsförmedlingens statistik som i AKU.

Med anledning av det extraordinära läget aktiverade regeringen, tillsammans med samarbetspartierna, en tillfällig lag om korttidsarbete i april. Regleringen gav företag möjlighet att korttidspermittera personal vilket har haft en dämpande effekt på arbetslösheten. Nyttjandegraden har varit relativt hög i tillverkningsindustrin.

Enligt Konjunkturinstitutets bedömningar[45] förväntas arbetslösheten att fortsätta att stiga under 2021 trots att produktionen ökar och kapacitetsutnyttjandet i ekonomin stiger. Den öppna arbetslösheten bedöms öka från 8,7 procent till 9,1 procent mellan 2020 och 2021. Arbetslöshetsnivån bedöms bli högre än under finanskrisen, dock inte högre än under 1990-talskrisen. I Riksbankens penningpolitiska rapport från september 2020 spås att arbetslösheten kommer att öka under slutet av 2020 och landa på omkring 8,6 procent år 2020 samt 9,2 procent för 2021.

Det finns en risk att en del av de korttidspermitterade blir uppsagda när företagen drar tillbaka permitteringarna och verksamheter läggs om. Det beror bland annat på hur fort efterfrågan kommer tillbaka vilket också kan skilja sig åt mellan olika branscher. Den rationalisering och nedläggning som väntade på grund av den pågående strukturomvandlingen kommer att påskyndas av krisen. Utvecklingen drivs av bland annat elektrifiering och digitalisering vilket innebär ett ökat behov av ny kompetens och nya affärsmodeller.

Diagram 6.6 Arbetslöshet enligt AKU respektive Arbetsförmedlingen

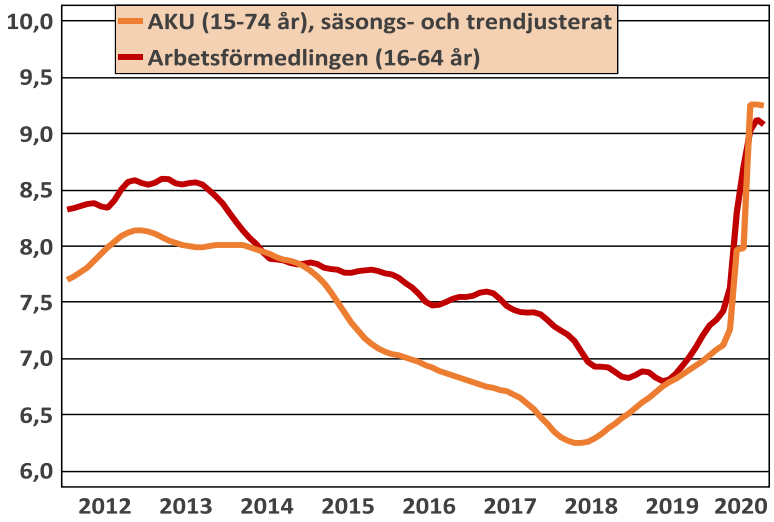

Källa: Macrobond, SCB och Arbetsförmedlingen

I diagram 6.7 redovisas utvecklingen av arbetslösheten i de a-kassor vars medlemmar arbetar inom industrin. Diagrammet brukar användas för att få en uppfattning om nivån på arbetslösheten inom industrin men bör tolkas med försiktighet på grund av det extraordinära ekonomiska läget. Flera a-kassor hade en stor medlemstillströmning i april och maj i krisens inledande skede som efter en tid nu har klingat av.

[45] Konjunkturläget, September 2020.

Arbetslösheten har ökat i samtliga a-kassor, på såväl arbetar- som tjänstemannasidan. På tjänstemannasidan står Unionens a-kassa ut med en ökning på omkring 2,8 procentenheter från mars till juli 2020. Den anmärkningsvärda ökningen bland Unionens a-kassas medlemmar kan i alla fall delvis förklaras av att reglerna för a-kassan blev generösare (snabbare kvalificering och högre tak).

Från att ha legat stabilt på omkring 2 procent bland Akademikerna har arbetslösheten ökat till cirka 2,9 procent i juli. Unionens och Akademikernas a-kassor har bredare medlemsgrupper än de andra a-kassorna vilket kan förklara uppgången i antalet sökande i just dessa a-kassor.

I juli låg arbetslösheten i IF Metalls och GS:s a-kassor på omkring åtta procent. Livsmedelsarbetarna, som historisk haft den högsta arbetslösheten inom industrin, ökade från 8,5 procent i mars till 9,5 procent under slutet av den studerade perioden. I augusti sjönk arbetslösheten i samtliga a-kassor förutom i Livsmedelsarbetarna som ökade till tio procent.

Diagram 6.7 Arbetslöshet per a-kassa inom industrin, procent av medlemsantalet

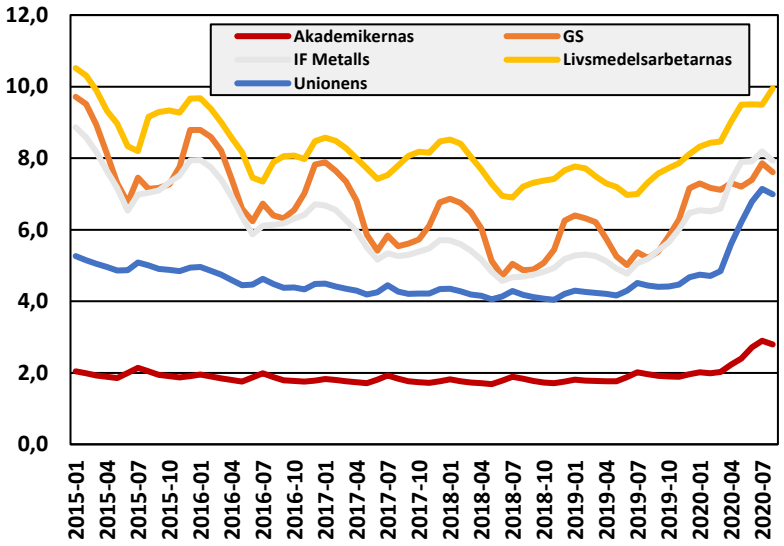

Källa: Arbetsförmedlingen, Inspektionen för socialförsäkringen samt egna beräkningar

Diagram 6.8 Antal varsel per månad i olika branscher

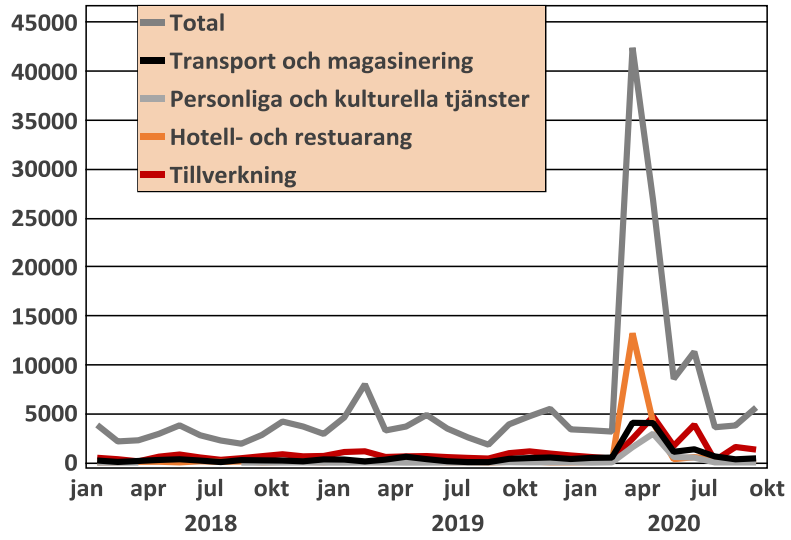

Källa: Macrobond och Arbetsförmedlingen

Antalet varsel har stabiliserats sedan de exceptionella nivåerna under krisens första månader (diagram 6.8). Det totala antalet varsel i mars uppgick till rekordsiffran 42 415. Även i april var antalet varsel mycket högt. Under perioden mars-september, varslades totalt 102 154 personer om uppsägning varav 15 934 inom tillverkningsindustrin.

Under krisens första månad mars varslades betydligt fler arbetare än tjänstemän: 25 740 arbetare respektive 16 675 tjänstemän. Därefter har antalet varsel minskat kraftigt och varit jämnare fördelat mellan grupperna. Under samtliga månader förutom juni har antalet varslade arbetare varit större än tjänstemän. I augusti var antalet varslade tjänstemän 1 491 jämfört med 2 311 arbetare.

Enligt Arbetsförmedlingens preliminära uppföljning hade cirka 53 procent av det totala antalet varslade under mars och april blivit uppsagda tre månader efter varslen lagts[46]. De uppsagda var koncentrerade till servicenäringarna som hotell- och restaurang (68 procent) samt kultur, nöje och fritid (62 procent).[47] Eftersom uppgiften gäller det totala antalet lagda varsel, oberoende av tidsgränserna för varsel, kan andelen komma att stiga i takt med att fler varsel ”träder i kraft” i höst.

Hur krisen hittills påverkat antalet uppsägningar inom olika branscher beror sannolikt till vis del på anställningsformerna. Inom servicenäringarna är tidsbegränsade anställningar vanligare och därför kan det gå fortare. Korttidsarbetssystemet riktar sig mot tillsvidareanställda och en förutsättning för att söka stöd för korttidsarbete är att arbetsgivaren gjort vad den kan för att minska sina arbetskraftskostnader, vilket påverkat antalet visstidsanställda. Dessutom har möjligheten att korttidspermittera nyttjats i relativt stor utsträckning inom tillverkningsindustrin (diagram 6.10). En viktig fråga är hur stor del av de lagda varslen som är av strukturell karaktär, det vill säga om de hade lagts ändå och att de nu påskyndats på grund av pandemin och tvärinbromsningen i ekonomin.

[46] Det totala antalet varslade personer under denna period var 69 188.
[47] Andelen som blivit uppsagda bland de som varslats i respektive bransch. I tillverkningsindustrin var andelen uppsagda 49 procent.

Sammansättningen av de sökande på Arbetsförmedlingen har förändrats under krisen. Gruppen med gymnasieutbildning har ökat och en risk är att de tränger ut personer som står längre bort från arbetsmarknaden. Bland ungdomar i åldern 15–24 år visar säsongsrensade och utjämnade data på en ökning på 34 000 personer mellan första och andra kvartalet 2020 vilket motsvarar en ökning på 5,9 procentenheter. Regeringen har under våren 2020 satsat på fler utbildningsplatser och sommarjobb och dessa kan eventuellt mildra effekterna av pandemin på såväl lång som kort sikt. I budgetpropositionen för 2021 föreslås även utökade medel till upphandling av matchningstjänster som är en del av reformeringen av Arbetsförmedlingen.

Utlandsfödda har drabbats dubbelt av den rådande krisen eftersom de ofta jobbar i branscher som är mer direkt utsatta av corona och där otrygga anställningsformer är vanligare, exempelvis hotell- och restaurangbranschen. Arbetslösheten bland utlandsfödda uppgick i augusti till nästan 21 procent, det vill säga mer än 15 procentenheter högre än i gruppen Sverigefödda som låg på under 6 procent.

En annan viktig fråga är om långtidsarbetslösheten biter sig fast på högre nivåer och hur det kommer att gå för de som sedan tidigare stått utanför arbetsmarknaden. Antalet subventionerade arbetstillfällen har troligtvis minskat på grund av pandemin eftersom de i stor utsträckning återfinns inom kontaktintensiva branscher som restaurang, handel och transport (taxibranschen). Nedsatt kapacitet hos Arbetsförmedlingen riskerar också att påverka antalet insatser till arbetssökande, och då särskilt sådana som är riktade till dem som är minst etablerade på arbetsmarknaden.

6.3 Korttidsarbete

Lagstiftning om korttidsarbete har existerat sedan 2013 och innebär att arbetsgivare kan ansöka om stöd när det allmänna konjunkturläget är mycket dåligt och efter aktivering från regeringen. Regelverket har än så länge aldrig aktiverats. Den 19 mars presenterade regeringen och samarbetspartierna en alternativ modell för korttidsarbete som innebär att stöd kan lämnas under en begränsad tid till arbetsgivare som på grund av tillfälliga och allvarliga ekonomiska svårigheter behöver införa korttidsarbete.

Den nya lagen trädde i kraft den 7 april med retroaktiv verkan från den 16 mars. Regelverket innebär att företag kan ansöka om att minska arbetstiden vid en driftsenhet med 20, 40, 60 eller 80 procent. Löneminskningen ska uppgå till 4, 6, 7,5 respektive 12 procent. Möjligheten att minska arbetstiden med 80 procent löpte dock ut i juli i år.

Tabell 6.9 Nivåer och kostnadsfördelning för korttidsarbete

Nivå	Arbetstids-minskning	Löne-minskning	Arbetsgivare AG	Staten	AG:s minskade lönekostnad
1	20 %	4 %	1 %	15 %	19 %
2	40 %	6 %	4 %	30 %	36 %
3	60 %	7,5 %	7,5 %	45 %	53 %
4	80 %	12 %	8 %	60 %	72 %

Källa: Tillväxtverket

Korttidspermitteringarna är tidsbegränsade till sex kalendermånader, med möjlighet till förlängning i tre kalendermånader. Företag kan ansöka om stöd under hela 2020. Kostnaderna för minskningen i arbetstid delas mellan arbetstagare, arbetsgivare och staten. Under 2020 står staten för tre fjärdedelar av kostnaderna.

I det system som sjösattes i april är ansvarig myndighet för korttidsarbete Tillväxtverket, som bedömer om arbetsgivaren uppfyller villkoren för stödet och beslutar om utbetalning. Diagram 6.10 visar antal anställda som omfattas av beviljade ansökningar om korttidsarbete inom olika branscher. Av diagrammet framgår att korttidsarbete främst beviljats inom branscherna tillverkning, handel, hotell- och restaurang samt verksamhet inom juridik, ekonomi, vetenskap och teknik. Den 30 september uppgick det totala antalet ansökningar till 84 416 och omfattade 577 090 anställda, varav 172 615 anställda var sysselsatta i industrin. Motsvarande siffra inom tjänstesektorn var 383 461.

Det faktum att det saknas uppgifter om antalet korttidspermitterade vid en angiven tidpunkt försvårar analysen av arbetsmarknadsläget. Statistiken som redovisas av Tillväxtverket gäller ackumulerad data, det vill säga samtliga beviljade ansökningar fram till ett visst datum. För att få en bättre bild av läget behövs uppgifter om i vilken utsträckning korttidsarbete faktiskt används. I AKU för andra kvartalet 2020 ingick en fråga om korttidsarbete. Där framkom att antalet personer som varit frånvarande under hela eller del av veckan på grund av permittering uppgick till 238 000, med andra ord mindre än hälften av antalet anställda som omfattas av beviljade permitteringar.

I diagram 6.11 redovisas statistiken månadsvis och visar på ett tydligt fall i antalet korttidspermitterade under de senaste två månaderna. Notera dock att uppgifterna för juli och augusti bör tolkas med viss försiktighet eftersom de personer som omfattas av permittering och som haft semester kan ha angett semester som främsta anledning till frånvaron.

Andra länder har liknande system för korttidsarbete. Tyskland, en central handelspartner och konkurrent för svensk industri, har beslutat att förlänga den maximala perioden som enskilda företag kan använda korttidsarbete till och med 2021[48]. För svensk del handlar diskussionen om huruvida stödperioden från Tillväxtverket bör förlängas samt om karenstiden bör slopas tillfälligt. I det nuvarande systemet kan företag använda korttidsarbete via Tillväxtverket i maximalt 6 + 3 månader, därefter inträder karens på 24 månader. Alla företag som använt korttidsarbete via Tillväxtverket och oavsett hur länge, är i karens efter årsskiftet om karensreglerna inte ändras.

Diskussioner om möjlig förlängning pågår även i andra länder och i diagram 6.12 redovisas andra europeiska länders system. Hur andra viktiga konkurrenter agerar gällande korttidsarbete och hur korttidsarbete påverkar strukturomvandlingen kommer att bli viktiga avvägningar för om, och i sådant fall hur, villkoren i korttidsarbetssystemet ändras den närmaste tiden.

[48] Tyskland har ett system för stöd vid korttidsarbete, så kallat Kurzarbeitergeld, som existerat sedan 1920-talet. I Tyskland kan regeringen förlänga den maximala perioden som företag kan använda korttidsarbete till maximalt 24 månader.

Diagram 6.10 Antal anställda som omfattas av beviljade ansökningar om korttidsarbete inom olika branscher

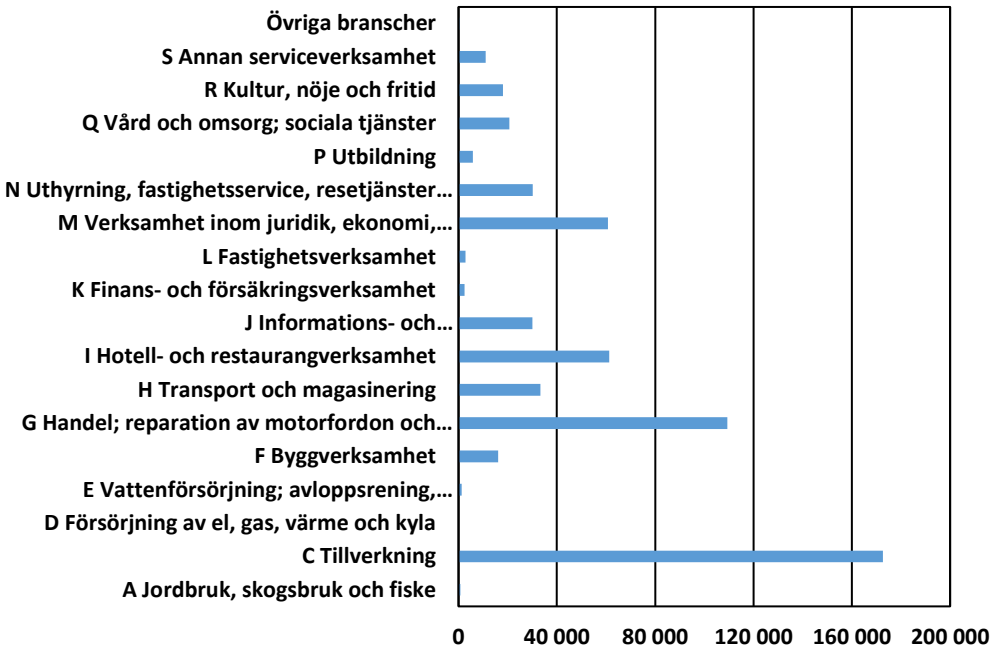

Källa: Tillväxtverket

Diagram 6.11 Antal permitterade enligt AKU i tusental baserat på frånvaro från arbetet under referensveckan

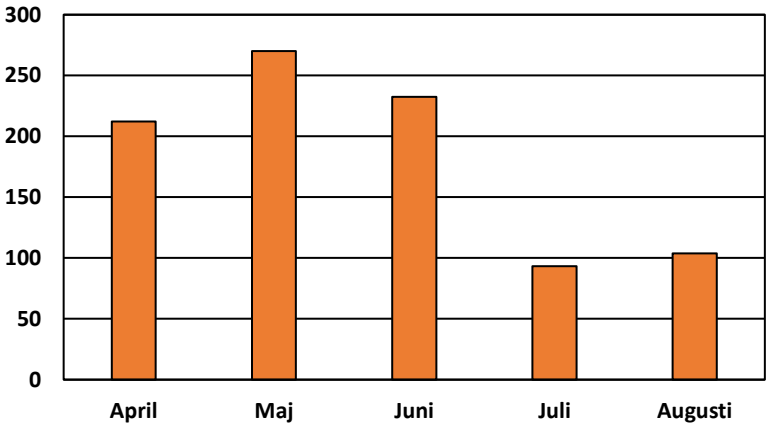

Källa: SCB

Diagram 6.12 Giltighetstid för korttidsarbete i olika länder (månader)

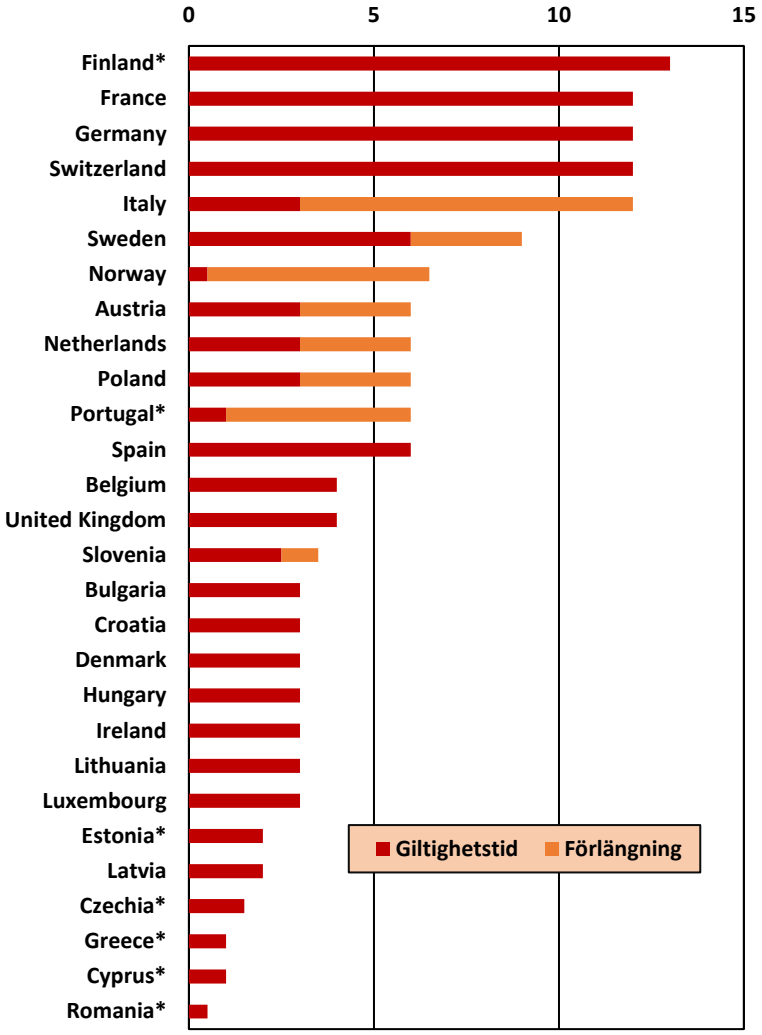

Källa: ETUI policy brief Nr 7/ 2020

6.4 Långtidsarbetslösheten i krisens inledningsskede

Efter en ekonomisk kris finns en överhängande risk att långtidsarbetslösheten permanentas på höga nivåer, vilket hände efter såväl 1990-talskrisen som finanskrisen[49]. Att långtidsarbetslösheten permanentas är problematiskt eftersom långtidsarbetslösa generellt har svårare att finna arbete när konjunkturen väl vänder. Det bör dock noteras att Sverige utifrån ett internationellt perspektiv haft en låg andel långtidsarbetslösa under de senaste åren[50].

Eftersom långtidsarbetslösheten ökar med en viss eftersläpning är det med befintliga data bara möjligt att studera krisens inledningsskede. Det återstår att se de mer långsiktiga effekterna som krisen kan få på arbetslöshetens långvarighet. Andelen långtidsarbetslösa av samtliga arbetslösa

[49] Dock i olika utsträckning. Uppgången i långtidsarbetslösheten var till exempel betydligt högre under 1990-talskrisen (omkring 5 procent jämfört med drygt 3 procent under finanskrisen). Återhämtningsförloppen skiljde sig också åt. För en mer utförlig genomgång, se till exempel fördjupningsavsnittet *Långtidsarbetslösheten på svensk arbetsmarknad* i rapporten Konjunkturläget augusti 2014, Konjunkturinstitutet.

[50] I internationell statistik används vanligtvis en gräns som går vid 12 månader av sammanhängande arbetslöshet.

tenderar dessutom att sjunka i inledningsskedet av en kris för att senare öka allteftersom mer etablerade grupper får jobb. På grund av databegränsningar studeras här antalet och inte andelen långtidsarbetslösa.

När det gäller antalet inskrivna på Arbetsförmedlingen visar statistiken redan på en tydlig uppgång i gruppen utan arbete i mer än 6 månader (diagram 6.13)[51]. Även antalet personer utan arbete i mer än tolv månader har ökat. Antalet långtidsarbetslösa, definierat som personer utan arbete i mer än sex månader, har passerat finanskrisens toppnoteringar. Det bör dock noteras att arbetskraften är större nu än under finanskrisen.

Diagram 6.13 Antal öppet arbetslösa och sökande i program utan arbete efter arbetslöshetstid samt totalt

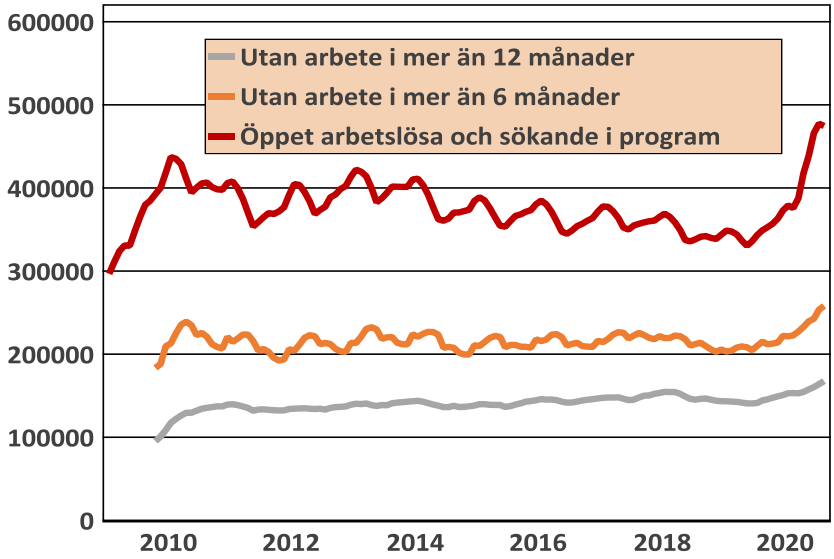

Källa: Macrobond och Arbetsförmedlingen

För att få en uppfattning om utvecklingen av långtidsarbetslösheten under coronakrisen respektive finanskrisen redovisas statistiken från AKU i diagram 6.14. Med långtidsarbetslös avses en person som varit arbetslös i mer än 27[52] veckor. Diagrammet åskådliggör utvecklingen av antalet långtidsarbetslösa under coronakrisen och finanskrisen jämfört med samma period föregående år. Startdatumet för tidsserierna är Lehman Brothers konkurs i september 2008 respektive pandemins utbrott i Sverige i mars 2020. Under den nuvarande krisen har arbetslösheten ökat snabbare än under finanskrisen, vilket även gäller långtidsarbetslösheten. Historiskt sett har dessa också sammanfallit: när arbetslösheten skjuter i höjden växer även långtidsarbetslösheten. Dock med en viss eftersläpning.

Under coronakrisens två första månader ökade långtidsarbetslösheten med 19 respektive 10 procent jämfört med samma månad föregående år. Antalet långtidsarbetslösa under finanskrisen sjönk under krisens första månader och steg därefter med 30 respektive 23 procent under den fjärde och femte månaden. Under båda kriserna var ökningen som högst under den fjärde månaden.

[51] Notera att tidsserien för de första fyra månaderna av finanskrisen saknas och därför fångas inte hela utvecklingen av långtidsarbetslösheten under den krisen.
[52] En person som varit arbetslös i högst 26 veckor definieras som korttidsarbetslös.

Sammanfattningsvis visar statistiken på en tydlig uppgång i antalet inskrivna långtidsarbetslösa vid Arbetsförmedlingen. Dessutom har antalet långtidsarbetslösa passerat den högsta uppmätta nivån under finanskrisen och ökat i snabbare takt under krisens första månader enligt officiell statistik från SCB.

Att arbetslösheten under krisen ökat i gruppen Sverigefödda, en grupp som historiskt stått närmare arbetsmarknaden, är illavarslande. Det innebär större konkurrens om befintliga jobb eftersom fler än tidigare av de som blivit arbetslösa har gymnasiebehörighet. Samtidigt visar statistiken att allt fler lämnar Arbetsförmedlingen. I augusti var det fler som lämnade Arbetsförmedlingen än som skriv in sig som arbetssökande.

Diagram 6.14 Långtidsarbetslöshetens utveckling under corona- respektive finanskrisens första fem månader, procentuell förändring i antal långtidsarbetslösa jämfört med samma månad föregående år

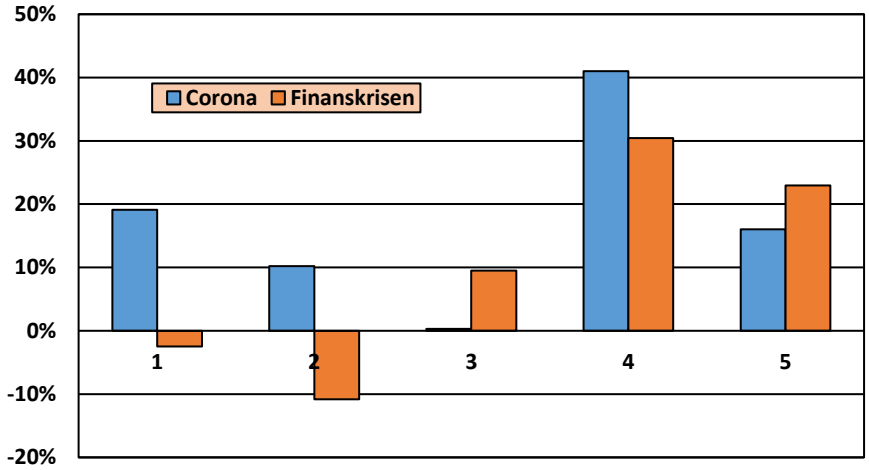

Källa: SCB AKU och egna beräkningar

6.5 Sammanfattning

Den dystra uppsyn på utvecklingen som prognosmakare hade före sommaren har ljusnat något på grund av att återhämtningen inletts i bland annat industrin, men ännu är läget mycket osäkert. Detta inte minst gällande utvecklingen på arbetsmarknaden eftersom arbetslösheten generellt ökar med en viss eftersläpning. Statistik från Arbetsförmedlingen visar på en växande andel inskrivna utan arbete i mer än sex månader, vilket kan vara en indikation på att krisens botten på arbetsmarknaden ännu inte är nådd.

Systemet med korttidsarbete har gett företag en möjlighet att övervintra personal vilket haft en dämpande effekt på arbetslösheten. Enligt AKU för andra kvartalet i år var antalet permitterade 238 000 under referensveckan vilket är betydligt färre än antalet beviljade permitteringsansökningar som i början av september omfattade drygt 570 000 anställda. Antalet permitterade minskar, men sifforna gällande sommarmånaderna bör tolkas med en viss försiktighet.

Sysselsättningsgraden var relativt stabil under perioden juni-augusti. Företagens anställningsplaner är dock under nollstrecket vilket innebär att det har varit fler företag som anger att de kommer minska personalstyrkan framöver.

Under andra kvartalet 2020 uppgick antalet arbetslösa i åldern 15–74 år till 468 000, vilket motsvarar ett arbetslöshetstal på 8,5 procent. I skrivande stund har över 100 000 personer varslats om uppsägning under perioden mars-september. Utvecklingen på arbetsmarknaden beror till stor del på hur snabb den ekonomiska återhämtningen blir efter pandemin. Avgörande för arbetsmarknadsläget den närmaste tiden är utformningen av korttidspermitteringssystemet, systemets nyttjandegrad samt hur stor del av de lagda varslen som övergår i verkställda uppsägningar.

7. Löner

I kapitlet beskrivs löneutvecklingen i industrin. Nominella och reala förändringar redovisas. Blicken vänds även utomlands för en jämförelse av löneutvecklingen i Sverige med utvecklingen i Västeuropa.

7.1 Industrins löneutveckling

Avtalsrörelsen 2013 resulterade i ett treårigt avtal med löneökningar i början av varje avtalsår. I 2016 års avtalsrörelse kunde parterna inte enas om ett längre avtal utan avtalet blev ettårigt. Nivån blev i stort sett densamma som i treårsavtalet 2013-2015. I avtalsrörelsen 2017 slöts återigen ett treårigt avtal med överenskommelse om löneökningar på liknande nivå som under de två föregående avtalsperioderna. På grund av de uppskjutna avtalsförhandlingarna till följd av coronapandemin har ännu inget nytt avtal tecknats 2020.

Diagram 7.1 Nominell löneutveckling i gruv- och tillverkningsindustrin

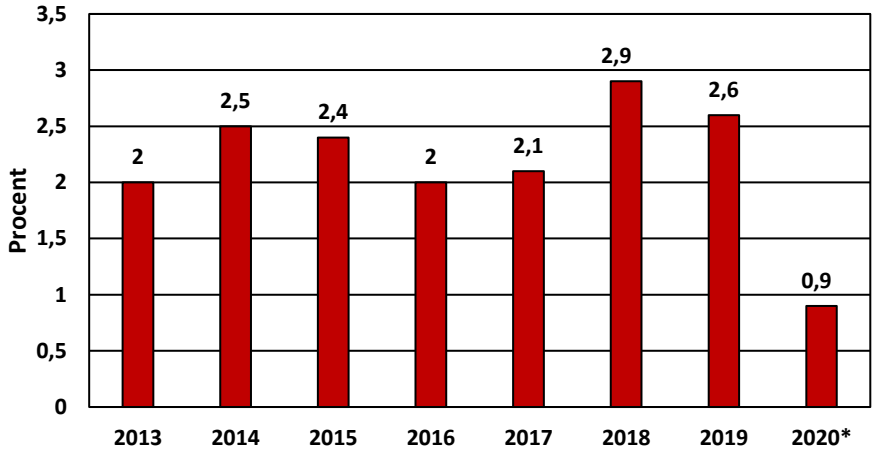

*Källa: Konjunkturinstitutet. *2020 är en prognos.*

Diagram 7.1 visar utfallet av löneutvecklingen[53] i svensk industri för åren 2013-2019 samt prognos för 2020 enligt konjunkturlönestatistiken. 2013 och 2016 års löneökningar på 2,0 procent är de lägsta som uppmätts sedan Industriavtalet tecknades. När det gäller den senaste avtalsperioden landade 2017 års löneökningar omkring den nivå som avtalet anger, medan 2018 och 2019 resulterade i 2,9 respektive 2,6 procent, vilket ger en positiv löneglidning. Konjunkturinstitutets prognos för 2020 är att lönerna inom industrin kommer att öka med 0,9 procent. Månadsstatistik visar att löneökningstakten i svensk industri upprätthölls på en normal nivå i början av året, då 2017 års avtal fortfarande var inne på sin normala giltighetstid. Under andra kvartalet har löneökningstakten varit mycket låg. Både i april och maj ökade lönerna med 0,2 procent (jämfört med samma månad 2019) och både i juni och juli var löneökningstakten negativ, -0,4 respektive -0,2 procent.

[53] De uppmätta löneökningarna skiljer sig åt beroende på vilken källa som används. I diagram 7.1 -7.3 används Konjunkturinstitutet som källa. I den internationella jämförelsen i diagram 7.4 - 7.7 används LCI från Eurostat som källa.

7.2 Dämpade reallöneökningar

Om lönerna ökar snabbare än inflationen ökar reallönerna. Mellan 1998 och 2010 ökade reallönerna varje år. 2011 sjönk reallönerna med 0,5 procent. Det var det första året sedan industriavtalets tillkomst som reallönerna minskade. Sett över hela perioden 2010-2012 ökade reallönerna dock i genomsnitt med 1,4 procent per år (diagram 7.2). Åren därefter, 2013-2015, ökade reallönerna med i genomsnitt 2,4 procent per år, till följd av en mycket låg (negativ) inflation.

Diagram 7.2 Nominell och real löneutveckling i gruv- och tillverkningsindustrin

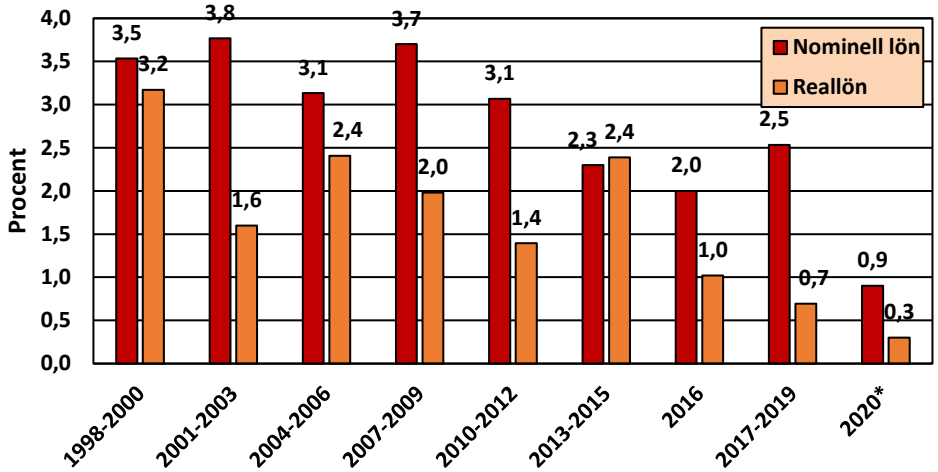

*Källa: Konjunkturinstitutet. *2020 är en prognos.*

Diagram 7.3 Reallöneutveckling i gruv- och tillverkningsindustrin, procent

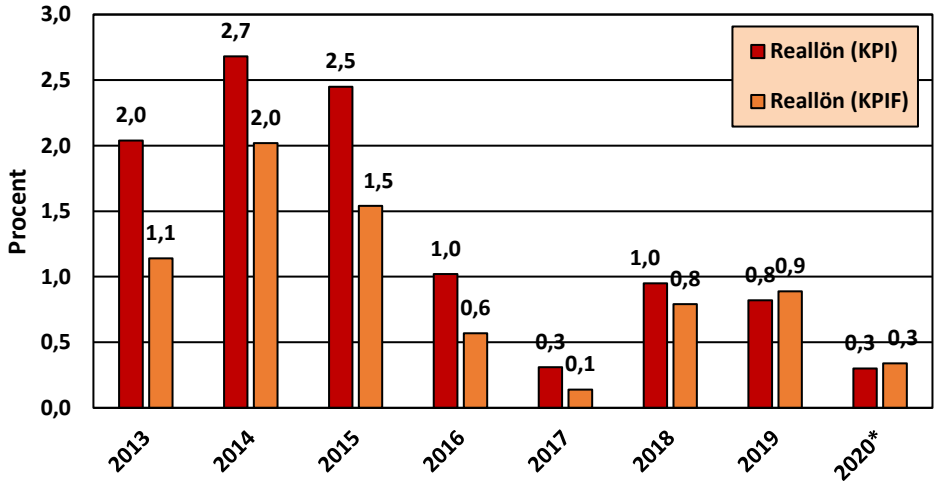

*Källa: Konjunkturinstitutet. *2020 är en prognos.*

Reallönerna ökade med en procent 2016 och med i genomsnitt 0,7 procent per år under avtalsperioden 2017-2019. Den dämpade ökningstakten beror under 2016 på att de nominella lönerna ökade relativt långsamt samtidigt som inflationstakten var något högre än de närmast föregående åren. Perioden 2019-2019 beror de lägre reallöneökningarna på att inflationen var avsevärt högre än tidigare. För 2020 är Konjunkturinstitutets prognos att reallönerna kommer att öka med 0,3 procent.

Inflationen mätt med KPI påverkas mycket när stora ränteförändringar sker. Om KPIF[54] används istället för KPI vid beräkning av reallönen erhålls reallönen med fast ränta. Utvecklingen av reallönen med fast ränta skiljer sig från den vanliga reallöneutvecklingen och svängningarna mellan olika år är i regel mindre. Diagram 7.3 illustrerar reallöneutvecklingen mätt med både KPI och KPIF under perioden 2013-2020. De senaste åren har skillnaden mellan de båda inflationsmåtten varit liten.

7.3 Löneökningar hos arbetare och tjänstemän

Diagram 7.4 visar löneutvecklingen åren 2001-2019 uppdelat på olika tidsperioder för arbetare, tjänstemän och industrin totalt. För perioderna mellan åren 2004 och 2015 är skillnaderna i ökningstal mellan arbetare och tjänstemän små. Under perioden 2001-2003 var skillnaderna större och tjänstemännen hade högre ökningstal än arbetarna. Även under den senaste perioden, 2016-2019, var skillnaden mellan arbetarnas och tjänstemännens ökningstakter återigen något större. Arbetarnas löner ökade med 2,4 procent och tjänstemännens med 2,8 procent per år. Nedbrytning på respektive år visar att arbetarnas löner ökade snabbare än tjänstemännens under 2016 och 2018, medan tjänstemännens löner ökade snabbare under 2017 och 2019. Skillnaden i ökningstakt kan till viss del förklaras[55] av förändringar i svarsfrekvens och svarssammansättning samt förändringar i insamlingsmetod. Det är även känt att det över tid skett strukturella förändringar i yrkessammansättningen i tjänstemannagruppen som påverkar lönenivån och därmed även löneökningarna.

Diagram 7.4 Nominell löneutveckling uppdelat på olika perioder för industrin totalt, arbetare respektive tjänstemän 2001-2019

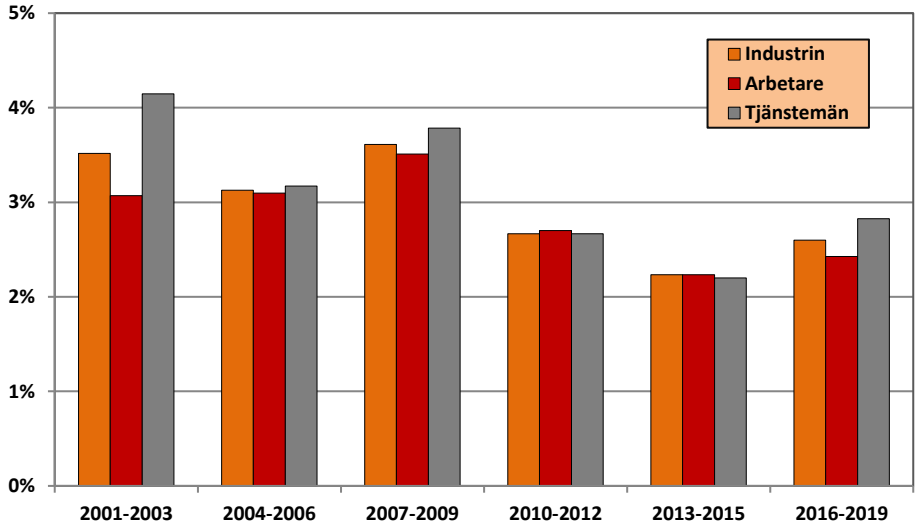

Källa: Facken inom industrins lönedatabas

7.4 Minskande lönegap

Diagram 7.5 visar kvinnornas löner som andel av männens löner under perioden 1999-2019, uttryckt som en årlig genomsnittssiffra vägd med avseende på ålder. Arbetarna har haft en mindre könsbunden löneskillnad än tjänstemännen under hela perioden. Kvinnornas löner har legat relativt konstant på 93 procent av männens löner under perioden för att de två senaste åren,

[54] Sedan 2017 är KPIF riksbankens nya målvariabel för penningpolitiken (tidigare KPI).
[55] För fördjupad information, se rapporten ”Löner inom industrin 2019”.

2018 och 2019, landa på nivån 95 procent. Bland tjänstemännen ses en tydlig förbättring för kvinnorna under perioden. 1999 var kvinnornas löner i genomsnitt 79 procent av männens löner och 2019 hade andelen ökat till 88 procent. Att kvinnornas löner har närmat sig männens beror i stor utsträckning på att kvinnorna fått mer kvalificerade arbetsuppgifter och högre befattningar, vilket framgår av förbundens egen statistik. Det framgår också att fler högutbildade kvinnor kommit ut på arbetsmarknaden under perioden och att gruppen högutbildade kvinnor ökar.

Diagram 7.5 Kvinnornas lön som andel av männens löner 1999 – 2019

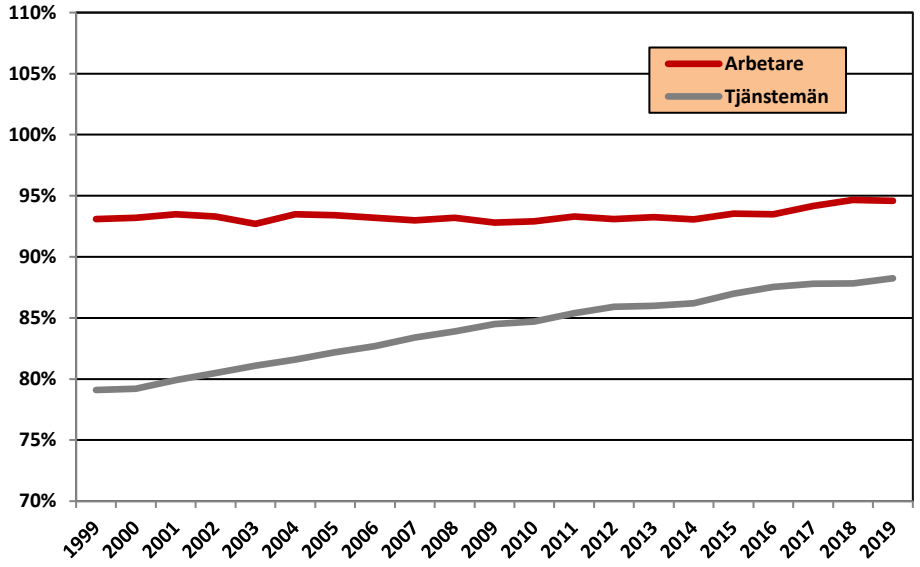

Källa: Facken inom industrins lönedatabas

7.5 Större lönespridning bland tjänstemän än arbetare

Lönespridningen mellan arbetare och tjänstemän kan studeras genom percentiler och hur de förändras över tid. I diagram 7.6 redovisas kvoten mellan 10:e percentilen och medianen (undre grafen) samt 90:e percentilen och medianen (övre grafen) för alla arbetare respektive tjänstemän per år under perioden 1999-2019.

Diagram 7.6 Lönespridningen för arbetare respektive tjänstemän 1999-2019, 10/50 percentil respektive 90/50 percentil

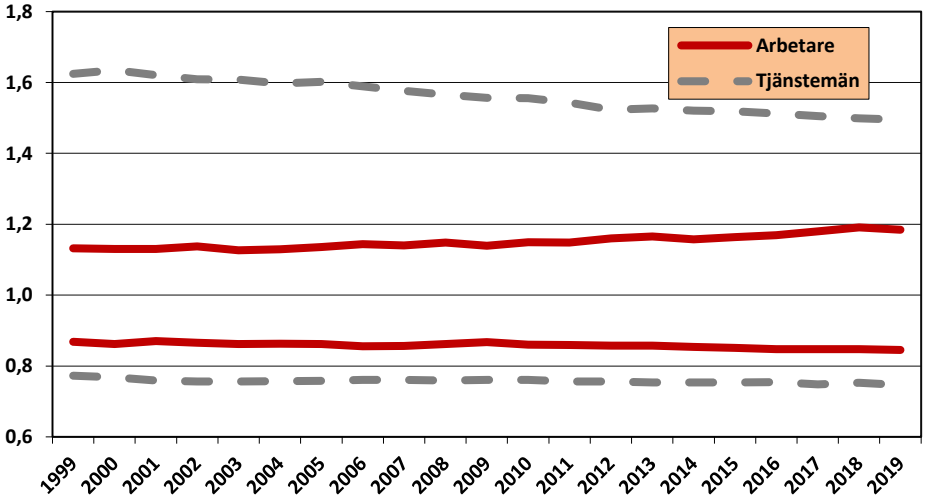

Källa: Facken inom industrins lönedatabas

Det framgår att lönespridningen för tjänstemännen är betydligt större än för arbetarna under hela perioden, såväl för 90/50 som för 10/50 kvoten. Det är större spridning uppåt i lönefördelningen bland tjänstemännen, medan den är ungefär lika stor uppåt som nedåt bland arbetarna.

Under perioden har lönespridningen för tjänstemännen blivit mindre. 1999 var 90:e percentilen 63 procent högre än medianen och 2019 var den ungefär 50 procent högre. Skillnaden mellan medianen och 10:e percentilen har däremot i princip varit oförändrad. För arbetarna har lönespridningen ökat något under perioden. 2019 var 90:e percentilen cirka 19 procent högre än medianen, jämfört med cirka 13 procent högre i början av perioden.

7.6 Industrin normerar

2017 års avtal inom industrin gav kostnadsökningar på totalt 6,5 procent över en treårsperiod (varav 0,5 procent är avsättning till pension). Detta motsvarar en årstakt på knappt 2,2 procent. Denna kostnad blev sedan den norm (märket) som kom att gälla för övriga avtal som tecknades under 2017.

Tabell 7.1 Sektorsvis årlig nominell löneökningstakt 1998-2020

	1998-2019	2017-2019	2020*
Totalt	3,1	2,5	1,9
Näringsliv	3,1	2,3	1,9
Varubranscher	3,1	2,5	1,2
Industri	3,1	2,5	0,9
Bygg	3,1	2,4	1,6
Tjänstebranscher	3,0	2,2	2,3
Stat	3,2	2,6	2,3
Kommuner	3,3	2,9	1,9

*Källa: Konjunkturinstitutets konjunkturlönestatistik. * 2020 är en prognos.*

Tabell 7.1 visar löneutvecklingen i olika sektorer för tre olika perioder. Sett över hela perioden 1998-2019 har löneutvecklingen i dessa sektorer varit likartad och rört sig i spannet 3,0–3,3 procent. Den senaste avtalsperioden, 2017-2019, ökade lönerna på arbetsmarknaden totalt i samma takt som i industrin (2,5 procent). Kommunerna sticker ut i toppen, med 2,9 procent och tjänstebranscherna i botten med 2,2 procent. I tabellen redovisas även Konjunkturinstitutets prognos för löneökningar 2020. Enligt denna bedöms lönerna i staten och i tjänstebranscherna öka i snabbare takt än på övriga arbetsmarknaden under 2020.

7.7 Sverige och Europa

Under Industriavtalets tid har lönerna i Sverige[56] ökat något mer än i Västeuropa[57] . I diagram 7.7 jämförs den genomsnittliga årliga löneökningstakten i svensk tillverkningsindustri med genomsnittet för Västeuropa under olika perioder. Perioderna motsvarar i stort de olika avtalsperioderna. Sverige har haft högre löneökningar under samtliga perioder utom 2004-2006

[56] Ericsson har ändrat branschtillhörighet och ingår inte längre i industrin i officiell statistik. Från och med 2017 ingår Ericsson inte längre i industrin i Eurostats LCI-siffror. Detta påverkar ökningstalet 2017 och därmed ökningstalet för hela delperioden 2017-2019.

[57] Med Västeuropa avses Belgien, Finland, Frankrike, Irland, Italien, Nederländerna, Portugal, Spanien, Tyskland, Österrike, Danmark, Storbritannien och Norge. De redovisade siffrorna är KIX-vägda genomsnitt, där länderna ges olika vikt utifrån deras betydelse som marknad för svensk export och konkurrentland till Sverige.

då ökningstakten var lika hög som i Västeuropa. Det är utifrån diagram 7.7 tydligt att både Sverige och Västeuropa har växlat ner löneökningstakten efter finanskrisen.

Diagram 7.7 Nominell löneutveckling i Sverige och Västeuropa, tillverkningsindustrin, procent

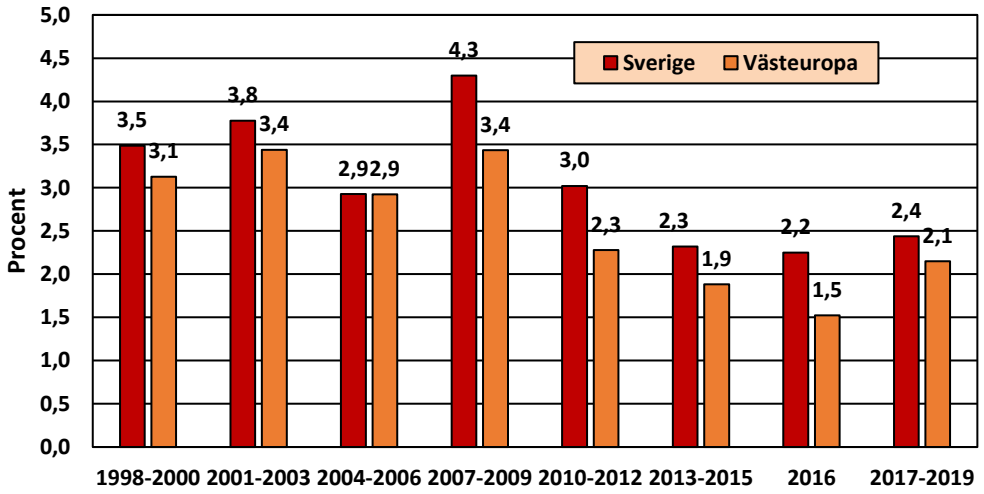

Källa: Eurostat LCI och Konjunkturinstitutet

De två senaste avtalsperioderna, 2016 respektive 2017-2019, rådde det stor variation mellan länderna (se diagram 7.8). I Sverige ökade lönerna med 2,2 procent 2016 och 2,4 procent per år 2017-2019. Genomsnittet för Västeuropa var 1,5 procent 2016 och 2,1 procent 2017-2019. Sverige uppvisar en något högre löneökningstakt än Västeuropa (diagram 7.8-7.9), men ligger ungefär i linje med Tyskland som ökat från 2,0 procent till 2,5 procent mellan de två perioderna.

Diagram 7.8 Nominell löneutveckling Västeuropa, 2016 och 2017-2019, tillverkningsindustrin, procent

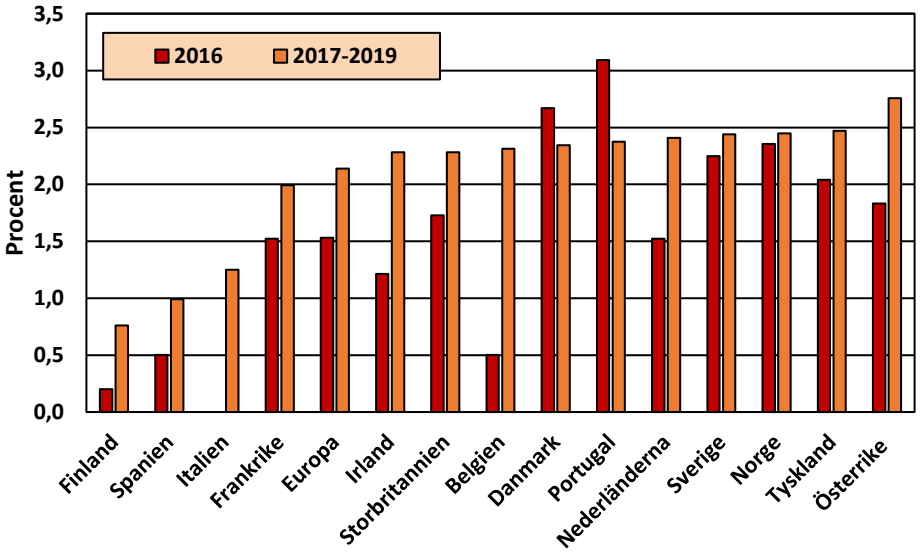

Källa: Eurostat LCI och Konjunkturinstitutet

Diagram 7.9 Nominell löneutveckling Sverige, Tyskland och Västeuropa, 2017-2019, tillverkningsindustrin

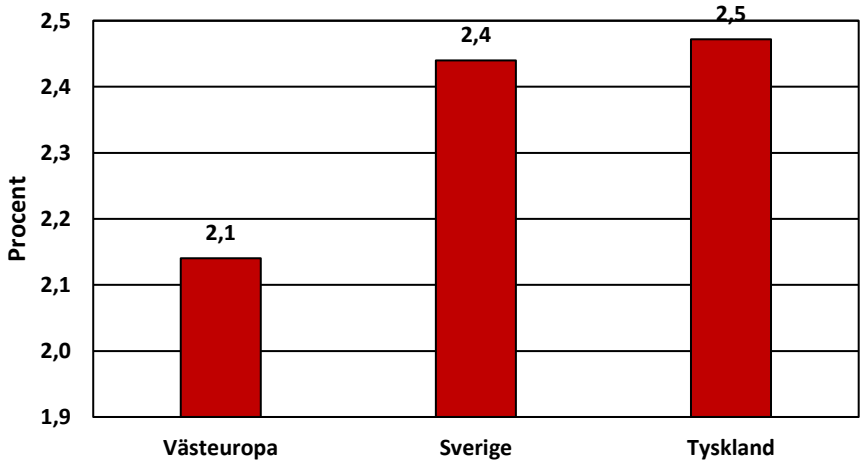

Källa: Eurostat LCI och Konjunkturinstitutet

De reala lönerna har ökat i samtliga västeuropeiska länder utom i Spanien, Finland och Storbritannien under perioden 2017-2019. Genomsnittet för Västeuropa var 0,5 procent per år. Irland har haft högst reallöneökningar med 1,6 procent per år, medan Sverige haft 0,6 procent per år oavsett om KPI eller HIKP används som inflationsmått (se diagram 7.10).

Diagram 7.10 Reallöneutveckling Västeuropa, 2017-2019, tillverkningsindustrin

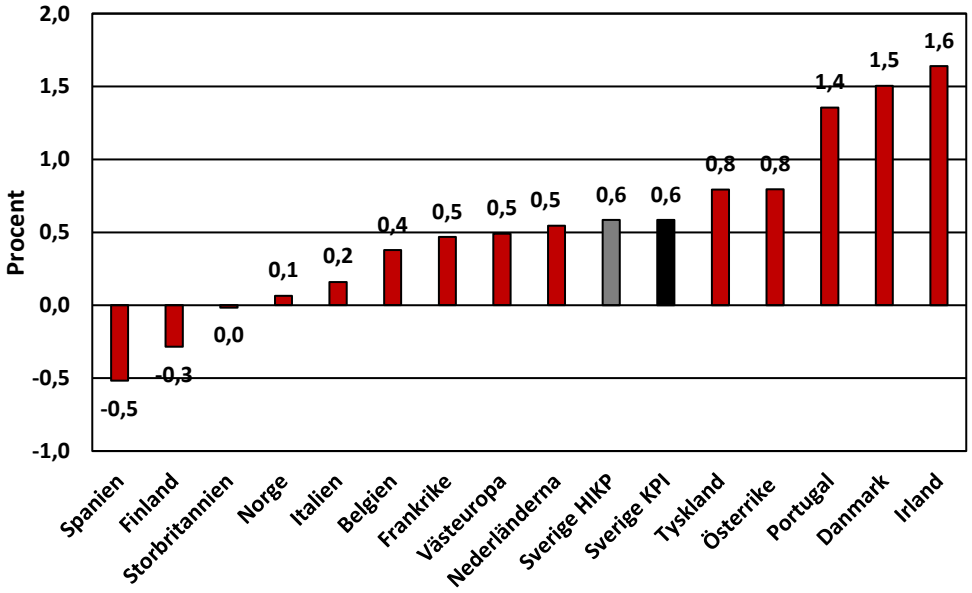

Källa: Eurostat LCI och Konjunkturinstitutet

De senast publicerade kvartalssiffrorna över arbetskraftskostnader och löner hos Eurostat avser andra kvartalet 2020. Som en uppskattning av utvecklingen hittills i år kan arbetskraftskostnadernas utveckling till och med andra kvartalet 2020 i förhållande till utvecklingen för motsvarande period 2019 beräknas. Resultatet redovisas i Appendix. Enligt dessa siffror har lönerna i svensk industri ökat med 1,3 procent och i västeuropeisk industri med 4,4 procent. I flera länder är ökningstalen mycket höga, exempelvis Storbritannien och Portugal som uppvisar ökningstakter på 16 respektive 12 procent. Precis som för arbetskraftskostnaderna

kan de höga siffrorna i Europa enligt Eurostat ses som en indikation på att minskningen i antalet arbetade timmar till följd av coronakrisen inte till fullo medfört motsvarande minskning av lönen. Vår bedömning är att siffrorna bör tolkas med mycket stor försiktighet och att underlag för fler av årets kvartal måste inväntas innan materialet kan användas för att dra några slutsatser.

7.8 Sammanfattning

Under perioden 2017-2019 har de nominella lönerna i svensk industri ökat med cirka 2,5 procent i genomsnitt per år enligt Konjunkturinstitutet. Reallönerna ökade med 0,7 procent per år.

De svenska lönerna har ökat snabbare än i Västeuropa och ungefär lika snabbt som i Tyskland under den senaste avtalsperioden. Reallöneökningarna var på ungefär samma nivå som i Västeuropa, men något långsammare än i Tyskland.

Under perioden 2016-2019 var löneökningstakten något snabbare för tjänstemän än för arbetare. Lönegapet mellan kvinnor och män har minskat något för både arbetare och tjänstemän under perioden.

Industrin normerar i Sverige och den senaste avtalsperioden överensstämmer löneökningstakten i svensk industri med löneökningstakten på arbetsmarknaden totalt. Viss variation mellan branscherna förekommer dock och i topp under perioden 2017-2019 återfinns den offentliga sektorn.

8. Jämförelse mellan kriser

I detta avsnitt jämförs hur produktionen och arbetsmarknaden utvecklades under tre kriser: 1990-talskrisen 1990-1994, den globala finanskrisen 2008-2009 och coronakrisen 2020. Eftersom coronakrisen fortfarande pågår kan den inte jämföras i sin helhet med de andra kriserna, men redan nu är det tydligt att ekonomin har påverkats dramatiskt på mycket kort tid. Avsnittet inleds med en kort beskrivning av de stora dragen under 1990-talskrisen och finanskrisen, följt av en genomgång av hur produktionen och arbetsmarknaden utvecklades.

8.1 1990-talskrisen

1990-talskrisen var framförallt ett svenskt fenomen som till stor del grundades i avregleringar på kredit- och valutamarknaderna. Avregleringen ledde till en kraftigt ökad utlåning och stigande priser på tillgångar som fastigheter och bostäder. Låga förväntade realräntor gjorde det frestande att ta lån. Detta ledde till överhettning och så småningom en sprucken fastighets- och bostadsbubbla med kraftigt sjunkande tillgångspriser. Krisen utlöstes av en snabb och oväntad uppgång i realräntan, en så kallad realräntechock. Både inhemska och utländska faktorer bidrog till uppgången i realräntan, t. ex. lägre faktisk och förväntad inflation, ändrade skatteregler 1990-1991, ett högre europeiskt ränteläge till följd av tyska återföreningen och att Riksbanken var tvungen att hålla en högre räntenivå jämfört med omvärlden för att försvara det sjunkande förtroendet för kronans fasta växelkurs.

Detta skapade en kris i banksektorn som led av stora kreditförluster när låntagare inte förmådde betala av på sina skulder. Till skillnad från idag hade Sverige en fast växelkurs. Riksbanken kunde inte bedriva en expansiv penningpolitik eftersom det överordnade målet var att hålla en fast växelkurs. Istället försökte Riksbanken försvara den fasta växelkursen med kraftigt höjda räntor, men detta förvärrade enbart krisen.

Realränteschocken bidrog till nedgång i efterfrågan eftersom hushållen minskade sin konsumtion och företag drog ned på sina investeringar. Sveriges ekonomi gick in i en allvarlig recession med ökade konkurser, kraftigt minskad produktion och sysselsättning, och en stigande arbetslöshet. Byggsektorn och industrin drabbades extra hårt, men i stort drabbade arbetslösheten brett över hela ekonomin.

Sverige var i en kostnadskris. Kronan var övervärderad gentemot andra valutor. Krisen skadade trovärdigheten för kronans fasta växelkurs och 1992 övergick Sverige till rörlig växelkurs. Följden blev en kraftig försvagning av kronan på nästan 30 procent, vilket bidrog till att bryta den akuta nedgången i den svenska ekonomin. Botten nåddes första kvartalet 1993, därefter började den ekonomiska aktiviteten återhämta sig med exporten och industriproduktionen som motor.

Krisen tvingade Sverige till att införa omfattande strukturreformer som t.ex. en självständig Riksbank och ett nytt finanspolitiskt ramverk som gjorde att statsfinanserna kunde saneras. Dessa reformer bidrog till att lyfta den svenska ekonomin ur krisen. Under senare delen av 1990-talet utvecklades en ny lönebildningsmodell i och med Industriavtalet där industrins parter sätter ”märket” för övriga branscher.

Arvet efter 1990-talskrisen var bland annat en hög statsskuld och en ihållande hög arbetslöshet under resten av 1990-talet. Efter krisen blev det också svårare att få tillgång till lån.

8.2 Den globala finanskrisen

Den globala finanskrisen var till skillnad från 1990-talskrisen, men i likhet med coronakrisen, en global kris. Krisen började som en bolånekris i USA. Orsaken till krisen var de riskfyllda bolån, så kallade subprimelån, som på tvivelaktiga grunder hade getts till låntagare med svag återbetalningsförmåga. Krisen utlöstes då oväntat många subprimelåntagare inte längre klarade av att möta sina betalningar under första halvåret 2007. Värdepapper med dessa lån som underliggande tillgång förlorade då snabbt i värde.

Krisen förvärrades av att bankerna hade sålt lånen vidare till olika finansinstitut, vilket gjorde att man inte visste var i det finansiella systemet de dåliga lånen fanns. Det ledde till att det uppstod en misstro mellan banker och finansiella institut, med en minskad vilja att låna ut på kreditmarknaden som följd.

Kreditförlusterna fick banker på fall (t. ex. Lehman Brothers) som sedan gjorde att krisen spred sig vidare till den reala ekonomin och vidare till övriga världen via internationell handel och det globala finanssystemet. Utlåning till företag och privatpersoner föll, produktion och sysselsättning minskade och arbetslösheten steg.

Centralbanker och regeringar pumpade in stora summor pengar i det ekonomiska systemet för att rädda bankerna och få ekonomin på fötter. Länder som redan hade stora statsskulder drog på sig ännu större skulder och fick problem då deras kreditbetyg sänktes med stigande räntor som följd.

2010 ledde det till en större skuldkris i Europa då flera länder inte längre kunde ta nya lån för att finansiera sina dagliga verksamheter och de tvingades be om krislån, främst från EU och IMF. Åtstramningarna som följde tillsammans med minskad ekonomisk aktivitet orsakade i många fall nedgång i ekonomin. Finanskrisen hade därmed blivit en skuldkris som i sin tur blivit en ekonomisk kris. I spåren av skuldkrisen följde också en kris i eurosamarbetet.

Krisen kom till Sverige under 2008. Efterfrågan från omvärlden föll kraftigt och många företag fick likviditetsproblem. Nedgången i Sveriges BNP och sysselsättning var mycket snabb och arbetslösheten steg. Industrin var den sektor som drabbades värst. Betydande produktionskapacitet slogs ut och sysselsättningen minskade kraftigt. Den inhemska ekonomin och tjänstesektorn klarade av krisen bättre.

Återhämtningen i den svenska ekonomin var snabbare jämfört med de flesta andra länder. Strukturreformerna efter 1990-talskrisen och sunda offentliga finanser bidrog till att Sverige var bättre förberett denna gång. Den svenska ekonomin och banksektorn var mer stabila innan krisen inleddes. Under den globala finanskrisen hade de svenska bankerna likviditetsproblem snarare än insolvensproblem (som under 1990-talskrisen). Myndigheternas snabba agerande för att tillföra likviditet till bankerna förhindrade sannolikt att likviditetskrisen utvecklades till en solvenskris. Finanspolitiska stimulanser och Riksbankens kraftiga räntesänkningar bidrog till att hushållens disponibla inkomster inte föll så mycket trots att arbetslösheten steg. Detta gjorde att konsumtionen kunde hållas uppe.

8.3 Produktionens utveckling

Diagram 8.1 och 8.2 illustrerar utvecklingen av BNP respektive industriproduktionen under 1990-talskrisen, finanskrisen och så här långt under coronakrisen. Varje period motsvarar ett kvartal och nivån 100 är nivån på produktionen innan BNP respektive industriproduktionen börjat falla.

BNP-utvecklingen

Storleken på det sammanlagda BNP-fallet var ungefär lika stort vid 1990-talskrisen som vid finanskrisen. När botten var nådd hade BNP fallit med runt sex procent från toppnivån innan kriserna började. Förloppet skiljer sig dock åt.

1990-talskrisen var en utdragen kris där BNP succesivt föll under nästan tre år. Fallet började tredje kvartalet 1990 och vändningen kom först andra kvartalet 1993. Fram till bottennoteringen första kvartalet 1993 förekom också mindre uppgångar några enstaka kvartal. Från bottennivån tog det sedan knappt två år innan BNP fjärde kvartalet 1994 var tillbaka och tangerade nivån från andra kvartalet 1990.

Inledningen på BNP-tappet vid finanskrisen påminner om det vid 1990-talskrisen. Under 2008 minskade BNP något kvartal för kvartal. Det kraftiga fallet kom sedan under fjärde kvartalet 2008 och första kvartalet 2009. Botten nåddes under sommaren 2009 och återhämtningen inleddes först fjärde kvartalet 2009, nästan två år efter att BNP började sjunka. Ett år senare, hösten 2010, var BNP tillbaka på samma nivå som fjärde kvartalet 2007.

Diagram 8.1 BNP-utveckling vid olika kriser

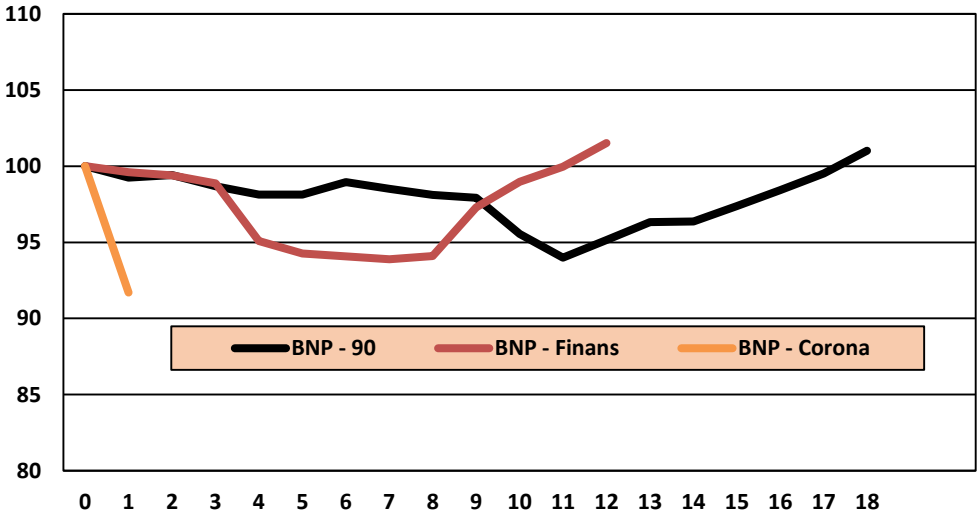

Källa: Konjunkturinstitutet och egna beräkningar

Coronakrisen började påverka svensk ekonomi under första kvartalet i år men BNP steg ändå något första kvartalet i år jämfört med fjärde kvartalet 2019. Raset kom under andra kvartalet då BNP föll med hela 8,3 procent. Det var ett större och betydligt snabbare fall än både vid 1990-talskrisen och finanskrisen. Utifrån vad vi vet idag talar data för att botten också nåddes andra kvartalet och att återhämtningen har börjat.

SCBs ”aktivitetsindex”[58] som utgör en skattning av BNP-utvecklingen månadsvis stöder slutsatsen att botten är nådd och att återhämtningen börjat (Tabell 8.1). Hur snabb återhämtningen blir är däremot oklart och olika konjunkturbedömares prognoser går isär.

Tabell 8.1 Aktivitetsnivån 2020 jämfört med samma månad föregående år, aktivitetsindex, kalenderkorrigerade volymmått

	Förändring
Jan	2,7
Feb	1,2
Mars	-1,7
April	-7,8
Maj	-10,6
Juni	-6,3
Juli	-4,1

Källa: SCB

8.4 Industriproduktionens utveckling

Av diagram 8.2 framgår industriproduktionens utveckling under de olika kriserna. Industriproduktionen illustreras med två olika mått, dels gruv- och tillverkningsindustrin[59] och dels gruv- och tillverkningsindustrin plus branschen information och kommunikation[60] i vilken bl.a. större delen av Ericssons produktion ingår.

Diagram 8.2 Industriproduktionens utveckling vid olika kriser

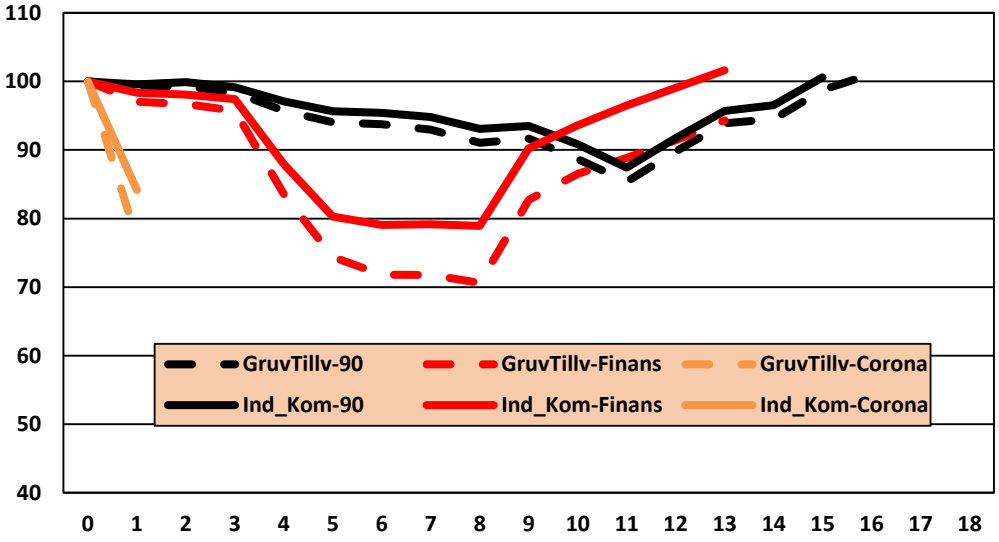

Källa: Konjunkturinstitutet och egna beräkningar

Det övergripande mönstret för utvecklingen är detsamma som för BNP-utvecklingen men det finns också skillnader. Bl.a. är svängningarna kraftigare.

[58] Aktivitetsindikatorn är tänkt att belysa den samlade aktiviteten i den svenska ekonomin på ett sätt som liknar den beskrivning av tillväxten som BNP ger. Den svarar på hur svensk ekonomi har utvecklats på månadsbasis, till skillnad från de kvartalsvisa nationalräkenskaperna.

[59] B05-C33 gruvor, mineralutvinnings- och tillverkningsindustri

[60] J58-J63 informations- och kommunikationsverksamhet

Under 1990-talskrisen började industriproduktionen falla mer påtagligt det första kvartalet 1991. Det blev ett utdraget fall och botten nåddes två år senare, första kvartalet 1993. Då hade industriproduktionen fallit med cirka 15 procent. Återhämtningen gick fortare. Fyra till fem kvartal efter att botten var nådd var industriproduktionen tillbaka på nivån innan fallet.

Liksom BNP sjönk industriproduktionen under 1-3 kvartalet 2008 för att sedan falla rejält under fjärde kvartalet 2008 och första kvartalet 2009. Fallet var betydligt större än BNP-fallet, närmare 30 procent om man ser till gruv- och tillverkningsindustrin och drygt 20 procent om man också inkluderar branschen informations- och kommunikationsverksamhet. Vändningen kom först fjärde kvartalet 2009 och sedan tog det ett drygt år innan produktionsnivån kring årsskiftet 2010/2011 var tillbaka till nivån före fallet. Ser man till enbart gruv- och tillverkning fattades första kvartalet 2011 fortfarande cirka fem procent upp till nivån före krisen[61] .

Raset i industriproduktionen under coronakrisen blev dramatiskt. Även återhämtningen ser ut att gå rekordsnabbt. När denna rapport skrivs finns månadsdata över industriproduktionens utveckling fram till augusti. Diagram 8.3 visar nivån på industriproduktion från augusti 2019 fram till augusti 2020. Från februari till april föll industriproduktionen med knappt 20 procent. Fallet verkar vara som störst i april. I augusti 2020, fyra månader efter bottennoteringen har hela tappet återhämtas. Orderingången har en topp i februari men följer i övrigt i stort produktionens utveckling.

Diagram 8.3 Industriproduktionens utveckling augusti 2019 till augusti 2020, index augusti 2019=100, kalender- och säsongsjusterat

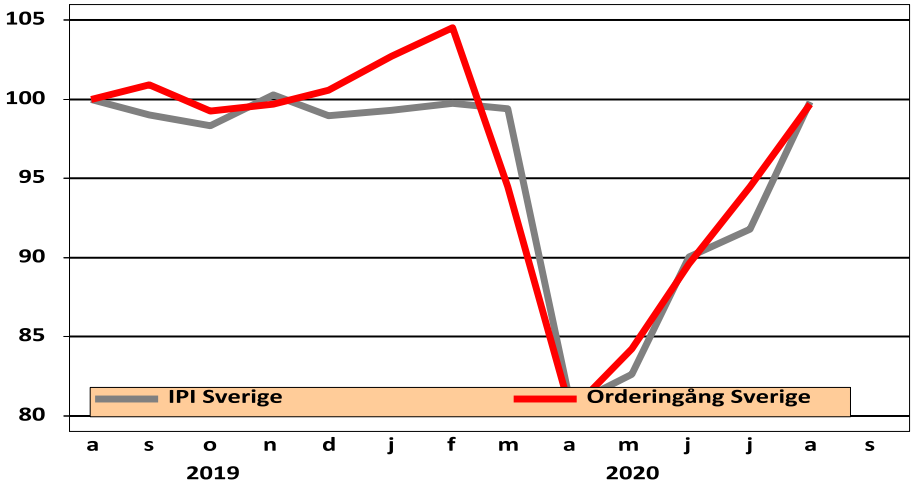

Källa: Refinitiv Datastream, SCB o Eurostat

8.5 Utvecklingen på arbetsmarknaden

Gemensamt för alla tre kriser var kraftiga fall i sysselsättningen. 1990-talskrisen var betydligt mer långvarig och slog hårt på arbetsmarknaden. Vid en jämförelse mellan topp- och bottennivån föll sysselsättningen med totalt 580 000 personer, varav 240 000 inom industrin (diagram 8.4-8.5). Finanskrisen var inte lika långdragen men hade ett fall med 140 000 personer varav 80 000 inom industrin. Vad som särskiljer coronakrisen är att nedgången har skett i en

[61] SCBs beslut att flytta stora delar av produktionsvärdet för Ericsson från tillverkningsindustri till andra branscher framförallt ”Informations- och kommunikationsverksamhet” påverkar statistiken. Däremot oklart hur mycket.

dramatisk hastighet. Från februari när krisen inleddes till juni föll antalet sysselsatta med runt 150 000 personer, varav 14 000 personer kom från industrin. Fallet verkar vara störst i juni. De senaste siffrorna visar på en återhämtning under juli och augusti[62].

Diagram 8.4 Antal sysselsatta och sysselsättningsgrad, 16-64 år, trend

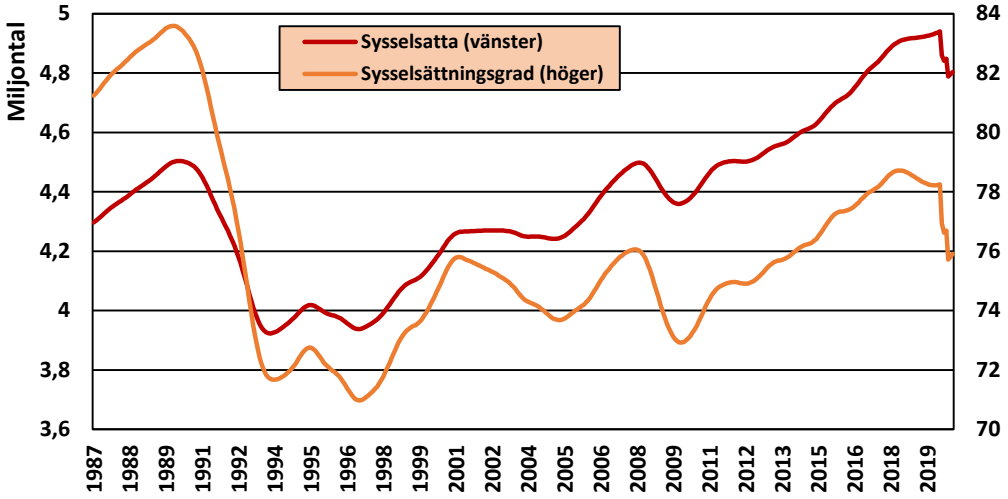

Källa: SCB (AKU)

I procent minskade sysselsättningen med 13 procent under 90-talskrisen och med 3,1 procent under finanskrisen. Så här långt under coronakrisen är fallet som störst i juni på 3,1 procent jämfört med februari.

Sysselsättningsgraden är ett mått som även tar hänsyn till hur befolkningsstorleken utvecklas. Under 90-talskrisen föll sysselsättningsgraden med nästan 12 procentenheter, från drygt 84 till 72 procent. Under finanskrisen sjönk andelen sysselsatta med runt 3 procentenheter från 76 procent till 73 procent. I juni var andelen sysselsatta 75,7 procent, vilket är ett fall med 2,5 procentenheter jämfört med när krisen inleddes i februari. Trots detta är sysselsättningsgraden i nuläget på en högre nivå jämfört med efter 1990-tals- och finanskrisen.

[62] I detta avsnitt används främst månadsvis säsongrensad och utjämnad data, så kallade trenddata, från SCBs Arbetskraftsundersökningarna (AKU) för personer i åldrarna 16-64 år.

Diagram 8.5 Antal sysselsatta industrin (SNI 05-33, 35-39), 1000-tal, trend

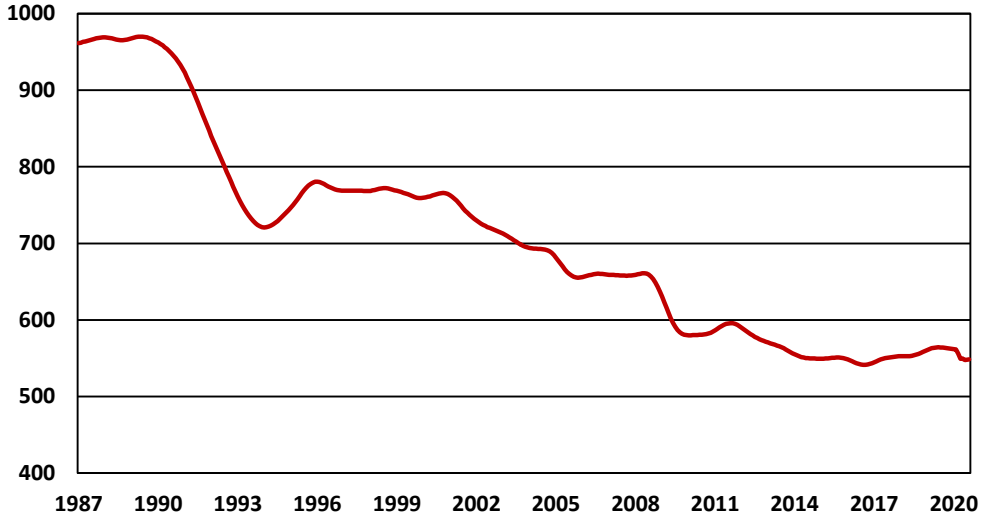

Källa: SCB (AKU)

Under 1990-talskrisen ökade arbetslösheten med nästan nio procentenheter från låga två procent till elva procent (diagram 8.6). Under finanskrisen var ökningen inte fullt lika kraftig, men ökade med tre procentenheter från runt sex procent till nio procent. I februari i år uppgick arbetslösheten till 7,2 procent medan den ökade till 9,4 procent i augusti, en ökning på 2,2 procentenheter.

Diagram 8.6 Antal arbetslösa och arbetslöshet, 16-64 år, trend

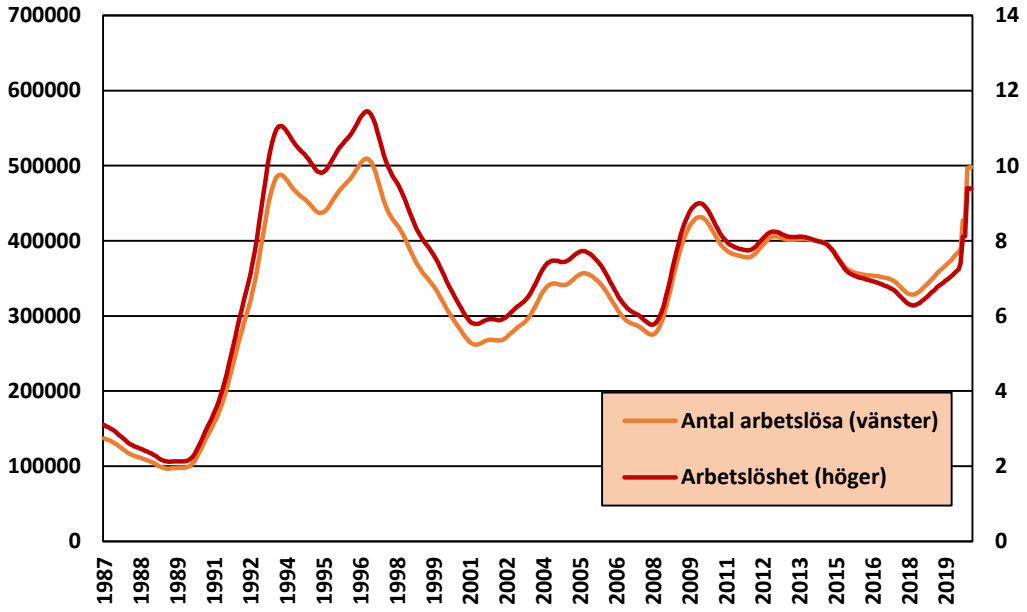

Källa: SCB (AKU)

Arbetskraften minskade med hela fem procentenheter under 1990-talskrisen (diagram 8.7). Högre utbildningskrav ändrad demografi och långvarigt svag efterfrågan på arbetskraft bidrog till att flera lämnade arbetskraften, bl.a. via omfattande förtidspensionering. Sammantaget bidrog detta till en dämpande effekt på uppgången i arbetslöshet. Nedgången i arbetskraften under Coronakrisen är i skrivande stund ungefär av samma storleksordning som under finanskrisen, ett fall runt en procentenhet, även om processen har varit snabbare nu.

Diagram 8.7 Arbetskraften som andel av befolkningen (15-74 år), procent, 16-64 år, trend

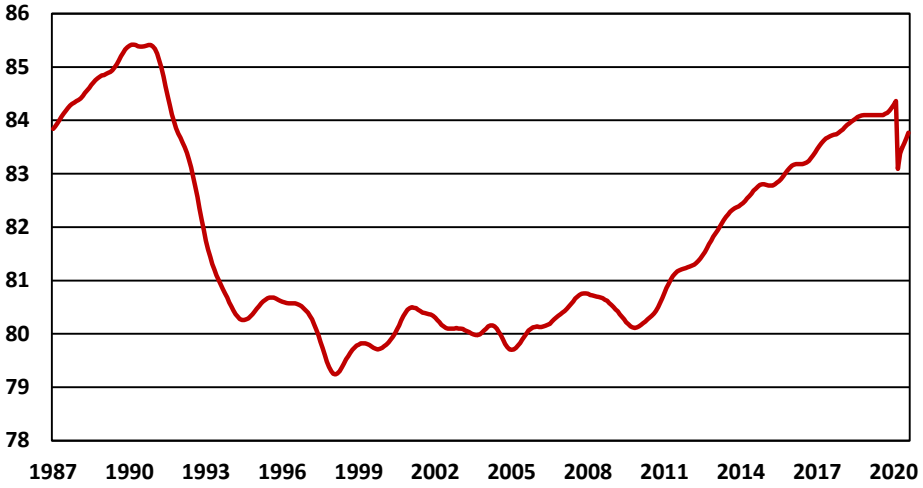

Källa: SCB (AKU)

Under 1990-talskrisen minskade antalet arbetade timmar i hela ekonomin med nästan tolv procent från nivåtoppen 1990 till botten 1993. Inom industrin minskade de arbetade timmarna med cirka 22 procent. Motsvarande för finanskrisen var en minskning på nästan 4 procent för hela ekonomin och runt 13 procent för industrin.

Diagram 8.8 Arbetade timmar hela ekonomin och industrin (SNI 05-33, 35-39), miljoner, 16-64 år, trend

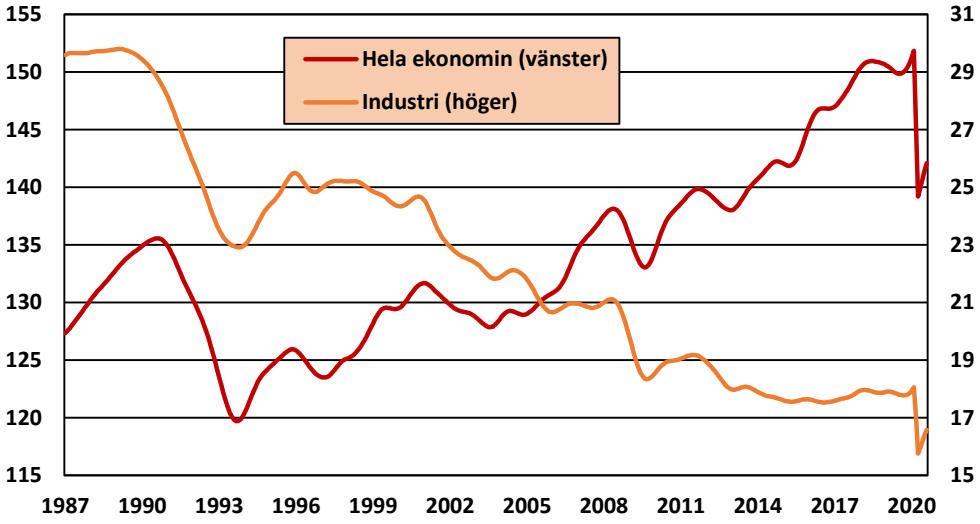

Källa: SCB (AKU)

Under coronakrisen har antalet arbetade timmar sjunkit mycket snabbt (diagram 8.8). Totalt har antalet arbetade timmar sjunkit med 8 procent från februari jämfört med botten i april och med 13 procent inom industrin. Nu börjar de arbetade timmarna att stiga igen och förändringen mellan februari och augusti är en minskning med sex procent totalt och åtta procent för industrin.

Diagram 8.9 Sysselsättning och arbetade timmar för hela ekonomin, miljoner, 16-64 år, trend

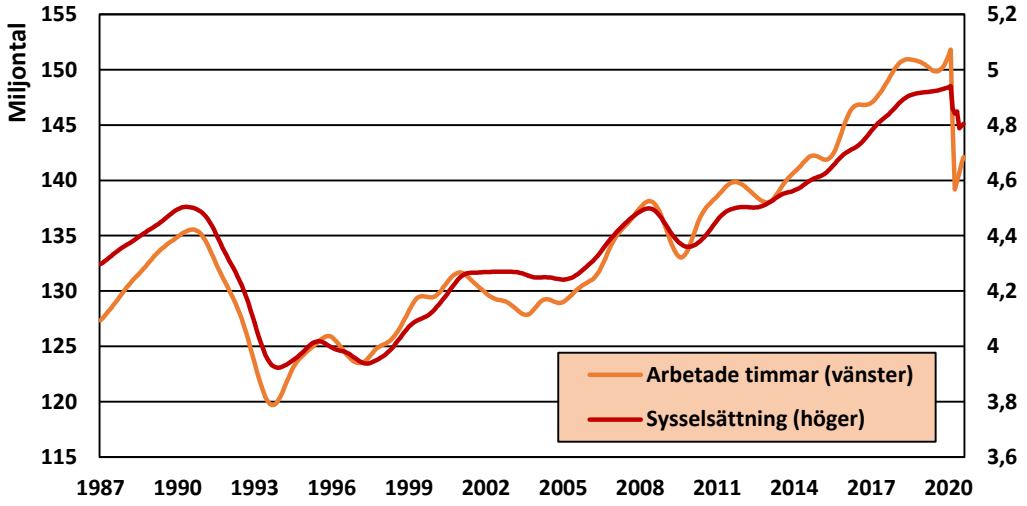

Källa: SCB (AKU)

Under 1990-talskrisen och finanskrisen följdes utvecklingen av både sysselsättning och arbetade timmar åt (diagram 8.9), men under nuvarande kris har arbetade timmar fallit i betydligt högre grad än sysselsättningen, vilket till stor del beror på de omfattande korttidspermitteringarna.

Diagram 8.10 Antal personer varslade om uppsägning totalt

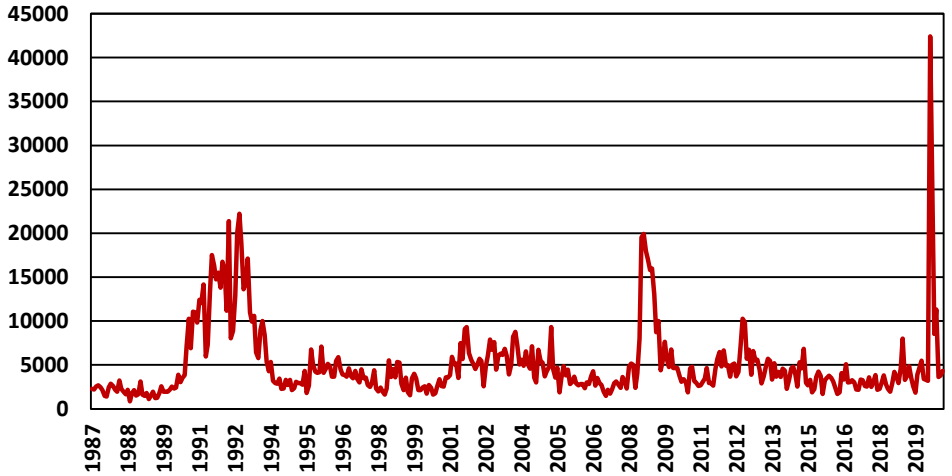

Källa: Arbetsförmedlingen & Macrobond

Varseltalen under 1990-talskrisen var många och utdragna. Under de två värsta topparna varslades först 65 000 personer mellan mars och juni 1992, varav 26 000 inom industrin. Under den andra toppen oktober 1992 till januari 1993 varslades ytterligare 75 000 personer, varav 33 000 inom industrin (diagram 8.10).

Finanskrisens värsta topp pågick från oktober 2008 till januari 2009 då över 74 000 personer varslades på arbetsmarknaden, varav 42 000 inom industrin. Under den nuvarande krisen, mellan 1 mars och 20 september, har totalt över 100 000 personer varslats om uppsägning, varav cirka 16 000 inom tillverkningsindustrin. Varseltalen inom industrin är än så länge inte lika höga som under nittiotals- och finanskrisen. Det beror till stor del på att det nu är möjligt att korttidspermittera personal.

Man kan också jämföra antalet varsel under hela krisperioden. Man bör då beakta att 1990-talskrisen var väldigt utdragen vilket höjer varseltalen och påverkar jämförelsen. Under 1990-talskrisen mellan 1990-1994 varslades totalt över en halv miljon personer, under finanskrisen 2008-2009 varslades över 210 000 personer och under coronakrisen över 100 000 personer.

Tyvärr finns underlag för industrin endast från och med 1992, så redovisningen av 1990-talskrisen avser för industrin enbart åren 1992-1994 och uppgår till cirka 124 000. Under finanskrisen 2008-2009 varslades 97 000 inom industrin. Under coronakrisen har hittills cirka 16 000 varslats inom industrin.

8.6 Sammanfattning

Både corona- och finanskrisen är globala kriser där förändringarna i sysselsättningsgrad och arbetslöshet så här långt är i ungefär samma storleksordning, cirka 2,5-3 procentenheter lägre sysselsättningsgrad och 2-3 procentenheter högre arbetslöshet vid en jämförelse av toppnivån med botten. Läget på arbetsmarknaden försämrades som värst under 1990-talskrisen, som främst var en svensk kris. Då föll sysselsättningsgraden med tolv procentenheter och arbetslösheten ökade med nio procentenheter.

BNP-fallet under coronakrisen på 8,3 procent är större och betydligt snabbare än både 1990-talskrisen och finanskrisens fall på cirka 6 procent. Dock verkar återhämtningen under coronakrisen bli snabbare, åtminstone inledningsvis.

Det övergripande mönstret för industriproduktionens utveckling är detsamma som för BNP, men svängningarna är kraftigare. Under 1990-talskrisen föll industriproduktionen långsamt och nådde botten två år efter att krisen inleddes. Då var fallet cirka 15 procent. Under finanskrisen föll industriproduktionen med närmare 30 procent och även då under lång tid. Från februari till april 2020 föll industriproduktionen med knappt 20 procent. Fallet var som störst i april. Fyra månader senare, i augusti 2020, hade hela tappet återhämtats.

Under 1990-talskrisen och finanskrisen följdes utvecklingen av både sysselsättning och arbetade timmar åt, men under nuvarande kris har arbetade timmar fallit i betydligt högre grad än sysselsättningen, vilket till stor del beror på de omfattande korttidspermitteringarna.

Både under 1990-talskrisen och finanskrisen var industrin den sektor som drabbades hårdast, men coronakrisen slår bredare på arbetsmarknaden. Finanskrisen slog ännu hårdare mot industrin än coronakrisen både vad gäller produktion och sysselsättning. Åtminstone sett till utvecklingen så här långt.

Appendix

Diagram A.1 Ökning av arbetskraftskostnaden 2020*, Västeuropa, procent

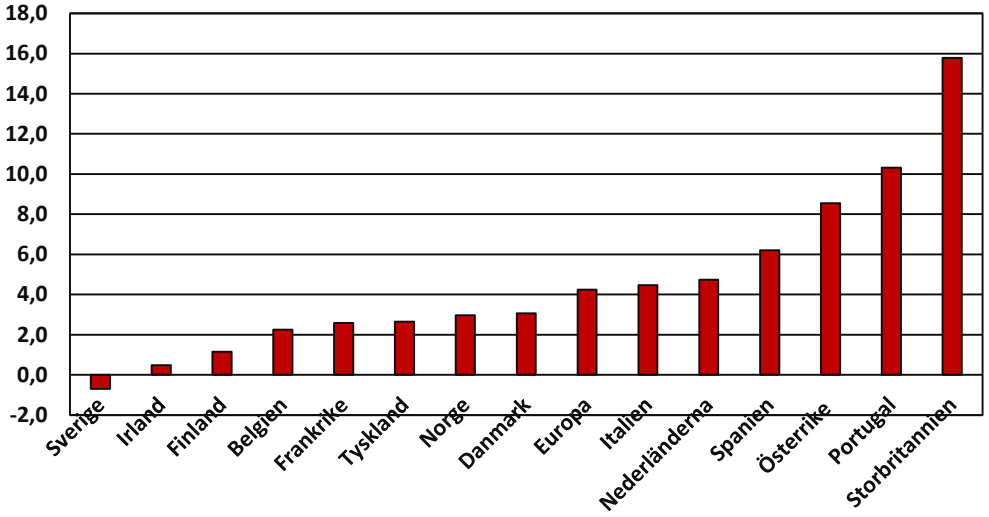

*Källa: Eurostat LCI *Avser utecklingen tom andra kvartalet 2020 i förhållande till motsvarande period 2019.*

Diagram A.2 Löneökningar i Västeuropa, 2020*, tillverkningsindustrin

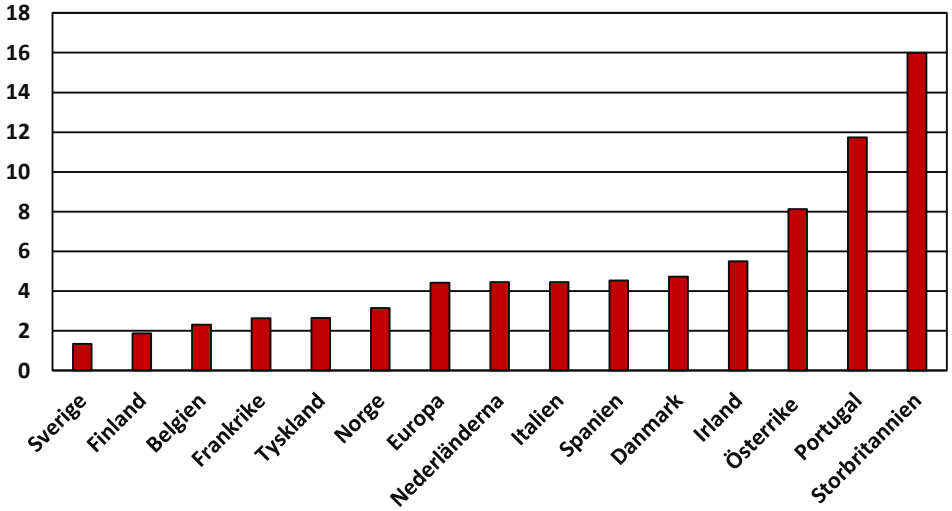

*Källa: Eurostat LCI *Avser utecklingen tom andra kvartalet 2020 i förhållande till motsvarande period 2019.*

www.fackeninomindustrin.se